सोनेरी सूचनो

અનુક્રમણિકા

આવૃત્તિ બીજી, પ્રત ૬૦૦૦, સં. ૧૯૮૭ કુલ ૧૬૦૦૦

મૂલ્ય છ પાઈ

सस्तु साहित्य वर्धक कार्यालय

ઠે. ભદ્ર પાસે—અમદાવાદ. અને કાલબાદેવી મુંબઇ—૨

જીવન ચરિત્રોની અસર

કુટીબંધ મહાત્માઓ, કે જેમાંના દરેકે કોઇ મહાન ઉદ્દેશપૂર્વક ઉત્સાહથી કામ કર્યું છે અને લોકોની શારીરિક, માનસિક તથા નૈતિક દશામાં સુધારો કર્યો છે; તેમનાં જીવનચરિત્રોમાં જેટલી મોહકતા છે તેટલી 'અરેબિયન નાઇટસ'માં કે બીજી કશી વાર્તાઓમાં છે?

જીવનચરિત્રોનો—તેમાં પણ જેઓ જાતમહેનતથી મહાન અને ઉત્તમ બન્યા હોય એવાઓનાં ચરિત્રોનો—અભ્યાસ કરવાથી ઉત્સાહ અને ઉચ્ચ વિચારો આવી ચારિત્ર ખીલે છે. કેમકે એવાં ચરિત્રો જેવી ઉત્તમતા વર્ણવે છે તેવી ઉત્તમતા ફરી ઉપજાવવાનો ખાસ ઉદ્દેશ, અસર અને વલણ એવાં ચરિત્ર યોજવામાં રહેલાં હોય છે.

ઉત્તમ જીવનચરિત્ર એ એક પ્રકારનું ખાસ દર્પણ છે. અરીસાવડે પોતાના ચહેરામાં ડાઘ જણાતાંજ મનુષ્ય તેને કાઢી નાખી કાંતિ વધારવા મથે છે; તેમ ચરિત્રરૂપી આરસીવડે પોતાના ગુણદોષ જોઇને મનુષ્ય દોષો ટાળવા અને સદ્‌ગુણો વધારવા જાગ્રત થાય છે. આમ ઉપદેશથી જે કામ નથી થતું તે કામ રૂડાં જીવનચરિત્ર સહેજે પાર પાડે છે.

ઉત્તમ ચરિત્રો વાંચવાથી આપણું ચૈતન્ય સતેજ થાય છે; કૌવત, હિંમત, મહત્ત્વાકાંક્ષા અને શ્રદ્ધા જાગી ઉઠી રૂડાં અને મોટાઓનાં કામોમાં જોડાવા—ભાગીદાર થવા ઉત્તેજાઇએ છીએ. આ પ્રમાણે ઉત્તમ ચરિત્રોના સહવાસમાં આવવું અને ઉન્નત થવા પ્રેરાવું, એ તે તે ઉત્તમ આત્માઓ અને મંડળનો સહવાસ સેવવા બરાબર છે.

ઉત્તમ ચરિત્રો બતાવી આપે છે કે, એક સામાન્ય મનુષ્ય પણ પોતાનું જીવન કેટલી હદ સુધી ઉત્તમ બનાવી શકે તેમ છે; કેવાં ઉચ્ચ કાર્ય કરી શકે તેમ છે; કેવી ઉચ્ચ અસરો ફેલાવી શકે તેમ છે; અને મહત્તા મેળવવાનો માર્ગ સર્વ કોઇ માટે ઉઘાડો છે.

અમદાવાદ—રાયખડ-માં સસ્તુ સાહિત્ય મુદ્રણાલયમાં
ભિક્ષુ—અખંડાનંદના પ્રબંધથી મુદ્રિત. તા. ૧-૧૧-૩૧

વિચારશક્તિના ચમત્કાર

("સુખ સામર્થ્ય, સમૃદ્ધિ"માંથી [illegible] સંગ્રહ)

પ્રેરેલા વિચારમાં કેવી અદ્દભુત શક્તિ રહેલી છે તેનાં કેટલાંક દૃષ્ટાંતો ડૉ૦ ફ્રેડરિક વાન ઈડને આપ્યાં છે. તેઓ વેદકના ઍજ્યુએટ અને આંતરિક પ્રભાવથી વ્યાધિ મટાડવાના હિમાયતી છે. તેમને આ બાબતમાં પ્રમાણભૂત ગણાતા પૅરિસવાળા અધ્યાપક ડેબોવે સેન્ટ ઍન્ડ્રૂલની હૉસ્પિટલમાં નીચેના પ્રયોગ બતાવ્યા હતા.

તેમણે એક દર્દીને પાણીનો પ્યાલો આપીને કહ્યું કે 'આ દારૂનો પ્યાલો છે' આથી તે દર્દીએ તેને દારૂનોજ પ્યાલો માની લીધો! તેમણે બીજા એક માણસને એક ઠંડો ચાંદીનો ચમચો આપીને કહ્યું કે 'લ્યો આ ચમચો ગરમ છે' આથી જાણે દાઝતો હોય એમ તેણે એ નાખી દીધો! ત્રીજા એક માણસને તેમણે પુસ્તક આપીને કહ્યું કે 'જુઓ આમાં બધાં પાનાં કોરાં છે' એટલે તેને કોરાંજ દેખાયાં. પછી કહ્યું કે 'હવે એ પર ફૂંક મારો અને ફરી જુઓ કે, એમાં બધે ચિત્રો અને છબીઓ છે.' આથી એમાં તે માણસે આશ્ચર્યપૂર્વક તે વસ્તુઓ જોઇ અને ચિત્રોનું વર્ણન પણ કર્યું! પરંતુ એના સિવાય એમાં બીજા કોઇને ચિત્રો જણાયાં નહિ; જેથી તે બોલ્યો કે 'આવું જાદુ મેં કદી જોયું નથી.'

પછી મિ૦ ડેબોવ બોલ્યા કે 'આથી પણ વધુ ચમત્કારિક જાદુ બતાવીશ. આંખો બંધ કરી પાછી ઉઘાડો એટલે તમને મારૂં મસ્તક જણાશે નહિ!' પછી તેણે આંખ બંધ કરી અને ઉઘાડી ત્યારે તે મિ૦ ડેબોવ તરફ આશ્ચર્યથી જોવા લાગ્યો! મિ૦ ડેબોવ બોલ્યા કે 'મસ્તક વિના હું કેવો લાગું છું?' આથી તે બિચારો જોરથી પોતાને માથે હાથ પછાડીને બોલ્યો કે 'ખરેખર, હું દિવાનો બની ગયો છું!'

ડૉ. ફ્રૅડ્રિક વધુ લખે છે કે—પોતે બિમાર છે એવી માન્યતા એક ઘોડામાં ઉપજાવવા માટેનો પ્રયોગ મેં જોયો છે. તેને ધાબળી-ઓ ઓઢાડાઇ; દવાઓ ચોળાઈ અને કરુણાજનક શબ્દોથી સંબોધી થાબડવામાં આવ્યો. આથી તેની ભૂખ મરી ગઇ અને તે ખાઇ પી શક્યો નહિ! પછી બીજા એક સાજા ઘોડાનો પગ ઊંચો રાખી

પંપાળીને તથા પાટા બાંધી દવા ચોળીને લંગડાપણા વિષે તેની પૂરી ખાત્રી કરી આપવામાં આવી. આથી તે લંગડો બની ગયો અને ચાલવાનો પ્રયત્ન કરતી વખત લંગડાવા લાગ્યો !

દરેકમાં રહેલું અનંત ચૈતન્ય

("સુખ સામર્થ્ય, સમૃદ્ધિ"માંનો થોડો ભાવાર્થ)

આપણે સઘળા જાણીએ છીએ કે, આપણા અંતરના ઉંડા ભાગમાં એક એવો પ્રવાહ વહી રહ્યો છે કે જે ખુદ પરમાત્મામાંથી આવે છે; ત્યાંથી વિવિધ શક્તિઓનો અખૂટ ભંડાર પોતાની સાથે લાવે છે અને ગરીબમાં ગરીબ પણ એ અખૂટ ભંડારની વચ્ચે–તે સર્વશક્તિમાન પ્રભુની પાસે–રહે છે; છતાં પણ આપણે તેનો લાભ લઇ જાણતા નથી !

જે મનુષ્ય આ સુખ–સામર્થ્યનો પ્રવાહ ગ્રહણ કરવા અને બીજાઓ તરફ વહેવરાવવા માટે હૃદયનાં આગલાં અને પાછલાં કમાડ ખુલ્લાં રાખે છે; તેને કદી પણ તંગી અથવા દુઃખ જણાશે નહિ.

કેટલીક વાર એમ બને છે કે, માણસો પોતાના ખેતરમાં કૂવા ખોદાવે છે પણ પાણી નહિ નીકળવાથી તેને વેચી નાખે છે. આથી પછી વધારે સાહસિક માણસો તે કૂવા ખરીદે છે; વધારે ઉંડા ખોદે છે અને પાણીનો અખૂટ ઝરો મેળવે છે ! આ પ્રમાણે ઘણા માણસો ઉપરોક્ત આંતરિક પ્રવાહ મેળવવા માટે અંતરમાં ઉંડા ઉતરતા નથી તેથીજ આ સંસારક્ષેત્રમાંથી વીલે મોઢે ચાલ્યા જાય છે. આપણે એવું ન કરતાં જો અંતરમાં ઉંડા ઉતરીએ તો એ મહાન પ્રવાહ જરૂર મળે; અને એ અખૂટ ઝરામાંથી એક વાર પણ પરમામૃત પીએ તો પછી આપણને કદી પણ તૃષા લાગે નહિ–કદી પણ તંગી જણાય નહિ.

સર્વના કર્તા અને અધિષ્ઠાતા સાથે આપણું સદાનું તાદાત્મ્ય હોવાથી જ્યારે પણ ખરી આતુરતાથી આદરી બેસીએ ત્યારે એ તાદાત્મ્ય અનુભવી કૃતાર્થ થવાને આપણે શક્તિમાન છીએ; અને એ પ્રકારે એક વાર એ મહાન ઝરાનું આસ્વાદન લીધું એટલે પછી કદી પણ આપણને લૌકિક ઇચ્છાઓ અને તંગીઓ સતાવી શકશે નહિ.

પ્રિય પાઠક! જરા ઉંડાણથી વિચારી જો અને નોંધ કરી લે કે, તે અનંત ચિતશક્તિ જ્યારે આપણુ સર્વને આલિંગન દઇને ઉભેલી છે; આપણે સર્વ જ્યારે એ શક્તિના મહાન ભંડારની વચ્ચે—એ સર્વ પદાર્થોના મૂળ પાસે વસીએ છીએ; જ્યારે એ સર્વેશ્વરના ખોળામાં રહીએ છીએ; ત્યારે પછી કોઇપણ મનુષ્ય દીનદુઃખી શામાટે રહેવો જોઇએ?

જે ચિતશક્તિ સમસ્ત વસ્તુઓમાં રહેલી છે; જે ચિતશક્તિ ગુલાબનું પુષ્પ બહાર દેખાવા પૂર્વે તેનું સ્વરૂપ ઘડે છે અને જે ચિત્-શક્તિ પ્રત્યેક પુષ્પ, પ્રત્યેક છોડ, પ્રત્યેક વૃક્ષ અને ઘાસના અંકુરનું સુદ્ધાં સ્વરૂપ ઘડે છે; તે સર્વવ્યાપક પરમાત્માનાજ તમે અંશ છો; એ વાત-ની પ્રતીતિ તમે કદી પણ કરી છે? આ પરમચૈતન્યરૂપ અગાધ મહા-સાગર કે જે સમગ્ર વિશ્વની પેઠે તમારામાં પણ પોતાના સર્વ મહત્ત્વ અને સામર્થ્ય સાથે વ્યાપી રહેલો છે; તથા સર્વશક્તિમાન અને વિશ્વંભર છે; એ વાત પણ તમારા જાણવા સમજવામાં આવી છે?

એક માણસ આ ચિતશક્તિને એકાદ એવી પ્રતિમા કે ચિત્ર પાછળ વાપરે છે કે જે જોઇને લોકો મુગ્ધ બની જાય છે; બીજો માણસ તેને એક અદ્ભુત ઇમારત બાંધવામાં વાપરે છે; ત્રીજો રેલ્વે બાંધવામાં, ચોથો ટેલીફોન અથવા સીવવાનો સાંચો બનાવવામાં અને પાંચમો પ્રેક્ષકોને ભ્રષ્ટ અને અનીતિમાન બનાવનારી હલકટ મૂર્તિઓ, વાર્તાઓ કે નાટકો બનાવવા કે ભજવવા પાછળ તેને વાપરે છે!

માણસના મગજરૂપી જે અદ્ભુત અને સૌથી વધારે આશ્ચર્યકારક વસ્તુ ઇશ્વરે આપણને આપી છે; તેને માટે દરરોજ તેનો આભાર માનીને તથા તેને સ્વસ્થ અને સદુપયોગમાં રાખ્યા કરીને કૃતજ્ઞતા દર્શાવવાને બદલે આપણે તેનો એટલો બધો દુરૂપયોગ કરીએ છીએ કે જેથી, તેના વડે જે અતિ મહત્ત્વનું અને ખાસ કર્તવ્ય સિદ્ધ થઇ શકે તેમ છે તેનો એક લક્ષાંશ પણ આપણે સિદ્ધ કરી શકતા નથી!

કેટલું બધું પરમસુખ પામવા માટે અને કેવું ભવ્ય જીવન ગાળવા માટે આપણા મગજની રચના કરેલી છે! છતાં આપણે તેને વગર સમજ્યે એવી અનાડી અને પાશવ રીતે વાપરીએ છીએ કે જેથી તે પરમસુખ અને ભવ્ય જીવન આપણી કલ્પનામાં પણ આવી શકતું નથી!

જેઓ પામરતા અને વિષયીપણાના ભારે પરિશ્રમ તથા અનિત્યતાના ભારે આચકાઓ ખમ્યા પછીજ તેમાંથી સુખબુદ્ધિ છોડે છે; તેમના કરતાં જેઓ મહાન અવતારો, પેગંબરો અને ઋષિમુનિઓના અનુભવસિદ્ધ આદેશ માની લઇને સવેળાજ સત્યનો માર્ગ પકડે છે તથા આંતરિક શક્તિઓ સમજી તથા જગાડીને તેનીજ પાછળ વાપરે છે; તેમનો માર્ગ અવશ્ય ઘણો ટુંકો અને સરળ થઇ રહે છે.

જ્યારે મનુષ્યના જીવનમાં સત્ય અને ન્યાયનો મહાન સિદ્ધાંત ઓતપ્રોત થઇ જાય છે; ત્યારે આખા જગતનો વિરોધ હોય તોપણ તે તેને વળગી રહેવા શક્તિમાન થાય છે.

જગતમાં થઈ ગયેલા મહાત્માઓ કાંઇ અસાધારણ મગજશક્તિને લીધે મહાપુરુષ બન્યા નહોતા; પણ મગજશક્તિનો મુખ્ય મુદ્દા પાછળ સદુપયોગ કરી ન્યાય અને સત્યના મહાન સિદ્ધાંતો સમજી શકવાથી તથા એ સમજણને અનુસરી શકવાથી બન્યા હતા.

એક તો પોતાનાં આળસ, અજ્ઞાન વગેરેને લીધે પરાણે વેઠવી પડતી નિર્ધનતા, અને બીજી ઉચ્ચ જીવન અને સર્વોત્તમ લક્ષ્ય સાધવા માટે ધનવૈભવમાંથી આસક્તિ તજી ઇરાદા અને ઉત્સાહપૂર્વક ભોગવાતી નિર્ધનતા છે. આ બીજા પ્રકારની નિર્ધનતા એ કાંઇ દુર્દશા નથી પણ કરોડાધિપતિઓને શરમાવે અને નમાવે એવી અસામાન્ય સબળતા–સધનતા–છે; કે જે દશા બુદ્ધ, શંકર, ગૌરાંગ, કબીર, હઝ્રત મહમદ સલ્લ૦, ખ્રીસ્ત, જરથોસ્ત, નરસિંહ મહેતા, મીરાં, તુલસીદાસ, રામદાસ, તુકારામ, જ્ઞાનેશ્વર, લિંકન, ગારફીલ્ડ, રામકૃષ્ણ, દયાનંદ, વિવેકાનંદ, રામતીર્થ વગેરે અનેક દિવ્યાત્માઓ ભોગવીને પૂજાઇ ગયા છે.

તેઓ જાણતા હતા કે, તેમના આત્મામાં (તેમના શરીરરૂપી પડદા પાછળ) કોઇક એવી અગાધ શક્તિ રહેલી છે કે જે સામાન્ય માનવશક્તિ કરતાં અત્યંત ઉચ્ચતર છે; અને જો એ દિવ્ય શક્તિની અવજ્ઞા થઇ તો તેની સાથેનો સંબંધ તૂટી જશે. તેઓ આ વાત પણ જાણતા હતા કે, સિદ્ધાવસ્થામાં તેમના ઉપદેશરૂપે પણ તે પરમ સત્યજ પ્રવર્તે છે, અને તેઓ તો તેમાં સાધનમાત્ર–નિમિત્તમાત્ર છે.

નિર્ધનો અને ધનવાનો

("ભાગ્યના સ્રષ્ટાઓ"માં નો થોડો સારાંશ)

કોઇ પાસે પુષ્કળ ધનમાલ હોય તેથી તેને મારી પાસે બડાઇ મારવા દેવો જોઇએ નહિ અને બતાવવી આપવું જોઇએ કે હું પૈસા વિના ચલાવી શકું છું; તથા કોઇ મને પૈસા, સુખ કે માન આપીને ખરીદી શકતો નથી. મારી પાસે પાઈ ન હોય તથા રોટલો તેને ત્યાંથી મળતો હોય તોપણુ તે મારી આગળ રંક છે.—ઈમર્સન

કોઇ પણુ વસ્તુએ મારા હૃદયને સૌથી વિશેષ અસર કરી હોય તો તે નાના ઘરમાંના મોટા અંતઃકરણે કરી છે. —લાૅર્કોડેર

જે દેશમાં લક્ષ્મીનો સંગ્રહ વધવાથી માણુસો વૈભવી—પતિત થાય છે તે દેશનું અનિષ્ટ જલદી થાય છે. —ગોલ્ડસ્મિથ

આરામ નહિ પણુ પ્રયત્ન, અને સગવડ નહિ પણુ મુશ્કેલીજ ઉત્તમ માણુસો ઘડે છે—માણુસોને ઉત્તમ બનાવે છે.

એક માણુસને જ્યારે ઈશ્વર શિક્ષણુ આપવા માગે છે ત્યારે તે એને સર્વ સાધનોવાળી શાળામાં નહિ પણુ તંગીની પાઠશાળામાં મોકલે છે.

ભર્તૃહરિ, ગોરખ, ગૌરાંગ, જ્ઞાનેશ્વર, તુકારામ, રામદાસ, તુલસીદાસ, બુદ્ધ, ખ્રીસ્ત, હ૦ મોહમ્મદ (સલ૦), કાનફ્યુશિયસ, નાનક, કબીર, નૃસિંહ, સુદામા, રામકૃષ્ણુ પરમહંસ, રામતીર્થ, અગાસિઝ, ફિલિપ્સ, બ્રૂકસ, થૅારો, ગૅરિસન, ઈમર્સન, બીચર, એ સૌ વિરલ આત્માઓ પૈસા વિનાના શ્રીમંત હતા. તેઓ પક્ષીમાં અને પુષ્પમાં સૌન્દર્યનું, ઘાસમાં પ્રભુલીલાનું, વહેતા ઝરામાં ગ્રંથોનું, પાષાણુમાં ઉપદેશનું અને પ્રત્યેક વસ્તુમાં કલ્યાણુનું દર્શન કરતા હતા. તેઓ જાણુતા હતા કે, માણુસને સૃષ્ટિસૌન્દર્યના ભોક્તા થવા માટે કશો કર ભરવાનો નથી. તેમને જગતનો પ્રત્યેક પદાર્થ સૌન્દર્યના મહાન સ્રષ્ટા પાસેથી ખાસ સંદેશો લાવતો જણુાતો; અને તે પ્રત્યેક પદાર્થમાં તેનીજ શક્તિ અને સુંદરતા તેઓને જણુાતી. જેવી આતુરતાથી રણુમાંનો તરસ્યો પ્રવાસી વૃક્ષઘટામાંના ઝરણુાનું ઠંડુ પાણી પીએ, તેવી આતુરતાથી

તેમનાં મુમુક્ષુ અંતરાએ ખીડ, ખેતર, પુષ્પ, પક્ષી, નાળાં, પર્વત અને જંગલમાંથી તે પરમાત્માની શક્તિ અને પ્રેરણા ખેંચી હતી અને તત્ત્વામૃતનું પાન કર્યું હતું. આવી રીતે પ્રાણીઓ અને પદાર્થોમાં રહેલી સારભૂત શક્તિ અને સંપત્તિ તારવી કાઢવી, તથા એ પરમામૃતના પ્યાસા આતુર માનવીઓ પર તેની વૃષ્ટિ કરવી, એ પણ તેમનું કાર્ય હતું. તેઓ માનતા કે, મનુષ્યને સૌથી વધારે મહત્ત્વનો ખોરાક મુખ રસ્તે મળતો નથી પણ મન દ્વારા મળે છે. કારણ કે મનુષ્યો જો માત્ર પૈસા અને અન્નથીજ જીવતાં હોય તો તેઓ કેવળ પશુનીજ સ્થિતિમાં હોય. વળી મનુષ્યમાં વિકાસ પામવાની જે અમર્યાદ શક્તિ છે તે વિકાસ માટે સ્થૂળ ખોરાક કરતાં માનસિક ખોરાકનીજ તેને બહુ વધારે જરૂર છે. આ પ્રમાણે તેમની સમજણ, ભાવના, શોધ અને સાધના ઉંચી ને ઉંચી થતી ચાલી અને પરિણામે તેમનાં અંતઃકરણ વિશુદ્ધ થઇ સર્વના કર્તાહર્તા, નિયંતા અને અધિષ્ઠાતા પરમાત્મદેવ સાથે અભેદ અનુભવવાવાળાં બની રહ્યાં હતાં. આર્યો તેમણે વિકાસ પામતા છોડમાં, હાલતી વનસ્પતિમાં, સુંદર પાકમાં અને માનવ-ચારિત્ર્યમાં પરમાત્મદર્શન કર્યું; તથા પ્રત્યેક ઝરામાં, પ્રત્યેક નક્ષત્રમાં, પ્રત્યેક પુષ્પમાં, પ્રત્યેક ઝાકળબિંદુમાં, પ્રત્યેક પ્રાણીના હૃદયમાં અને સર્વત્ર તેનુંજ પ્રતિબિંબ જોયું. તેઓ માનતા હતા કે, માનવપ્રકૃતિ અને સમગ્ર સૃષ્ટિ મનુષ્યના મહાન શિક્ષકરૂપ છે. જો તેનો યોગ્ય સદુપયોગ કરવામાં આવે તો તેઓ એની અસભ્ય રીતભાતને સભ્ય બનાવે; એના ભોળા જીવનને સુંદર બનાવે; સુંદર જીવનને પવિત્ર બનાવે અને પવિત્ર જીવનને પ્રભુમય બનાવે એમાં જરાય શક નથી.

ઉપલા વિચારોથી ખાત્રી થાય છે કે, આપણે સર્વ જે સ્થિતિમાં રહી શકીએ તે કરતાં ઘણી નીચી ભૂમિકામાં વસીએ છીએ અથવા આપણે અંધકારમય દુઃખદાયક ખીણોમાં ભમ્યા કરીએ છીએ. આપણે એમ અટવાયા ન કરતાં જ્ઞાનરૂપી દિવ્ય સૂર્યથી પ્રકાશી રહેલા ચારિત્ર-રૂપી ઉચ્ચ અને પરમાનંદપ્રદ શિખર પર ચઢી જવું જોઇએ. ઇશ્વરે આપણા દરેકના હાથમાં જીંદગીરૂપી જે મહાન ગ્રંથ આપ્યો છે તેના

પ્રત્યેક પાનાપર ગુણ સત્યો તેણે સ્પષ્ટ લખેલાં છે; છતાં અફસોસ કે આપણે તે પાનિયાં વાંચ્યા વિના ધૂળ પથરા પાછળજ ફાંફાં માર્યા કરીએ છીએ!

રાફેલ પણ વગર પૈસે શ્રીમંત હતો. સર્વ દ્વાર તેને માટે ખુલ્લાં હતાં. તેનો સર્વત્ર સત્કાર થતો અને જ્યાં જ્યાં જતો ત્યાં તેનો સુમધુર આત્મા જ્ઞાન, ચારિત્ર અને આનંદનું વાતાવરણ ફેલાવતો.

હેન્રી વિલ્સન પણ વગર પૈસે શ્રીમંત હતો. પોતાના ઉચ્ચ દરજ્જાને ભૌતિક ઉન્નતિનું સાધન બનાવવા તરફ તેને એટલો તિરસ્કાર હતો કે જ્યારે તેને દેશના વાઇસ પ્રેસિડેન્ટ નીમવાનો સમારંભ થવાનો હતો ત્યારે તે પ્રસંગના ખાસ જરૂરી ખર્ચ માટે તેને પોતાના સાથી પાસેથી વીસ પૌંડ ઉછીતા લેવા પડયા હતા! પ્રથમ તે મોચીનો ધંધો કરતો ત્યારે પણ ગરીબોનો એવો પરમ મિત્ર હતો કે પ્રત્યેક કાયદા વિષે હમેશાં એમજ પૂછતો કે "શું એ કાયદાથી ગરીબોનું ભલું થશે?"

શું આપણે બુદ્ધ, શંકર, મહાવીર, ક્રાઇસ્ટ, જરથોસ્ત, સુદામા, નરસિંહ મહેતા, મહંમદ (સલ૦), રામકૃષ્ણ પરમહંસ, દયાનંદ, ગાંધી કે કૉન્ફ્યુશિયસ ઇત્યાદિ ત્યાગી અને ગૃહસ્થાશ્રમી મહાત્માઓનું અનુકરણ કરીને તેમના જેવા કોમળ, ઉદાર, સ્વાર્થત્યાગી, સંયમી અને પ્રમાણિક થવા માગીએ છીએ? જો તેમ હોય તો તો ભલેને આપણાં ગજવાં તળિયાઝાટક ખાલી હોય તોપણ આપણને એ મહાન ઇચ્છારૂપે બહુ અમૂલ્ય પવિત્ર મહાધન મળેલું સમજવું.

લગભગ દરેક મનુષ્ય પોતાની પાસે હોય તે કરતાં વધારે ધન માગે છે; અને તેની પાછળ દોડી દોડીને હાંફી ગયેલા લાખો કરોડોની એ ભૂખ હજી ભાગી નથી તેમ ભાગશે પણ નહિ; છતાં પણ શું આ જગતમાં સુવર્ણ અને ભોગવિલાસ સિવાય બીજી કોઈ ઇચ્છવાયોગ્ય વસ્તુજ નથી?

'તૃષ્ણા' એ તો ઘાસતેલ નંખાયે જતા આગના મોટા ઢગલા જેવો ઉત્તરોત્તર વૃદ્ધિ પામતો જબરદસ્ત રાક્ષસ છે. આ લૌકિક સંપત્તિરૂપી ડગલો જેમને જેમને બહુ લાંબો પહોળો મળેલો તેમને પણ—તેમના તૃષ્ણારૂપી શરીર કરતાં નાનોજ પડયો છે. ફિલિપ બ્રુક્સ કહે છે કે

"સુંદરતાની જેમ પેટી ભરાતી નથી અને સદ્‌ગુણનું જેમ વહાણુ ભરાતું નથી; તેમ દ્રવ્યથી કોઇનું મન ભરાતું નથી."

કેસ્પિયન સમુદ્રમાં એક વહાણ ડૂબવાની તૈયારીમાં હતું ત્યારે એક ખલાસી બહુ આતુરતાથી ગજવામાં નાણું ભરવા લાગ્યો. માત્ર જે એકજ હોડી હતી તેમાં પોતાની સાથે બેસી જઇ જીવ બચાવવાનું તેના સાથીઓ તેને કહેતાજ રહ્યા; પરંતુ લાંબા વખતથી તેણે જે ચળકતા રૂપિયાની ઇચ્છા અને ભક્તિ કરેલી તેનો લોભ તે તજી શકયોજ નહિ અને છેવટે બિચારો વહાણુની સાથેજ ડૂબી મુઓ !

મૂરના 'યુટોપિયા'માં ત્યાંના બદમાસ અપરાધીઓમાં સુવર્ણ પ્રત્યે તિરસ્કાર ઠસાવવા માટે તેમના હાથપગમાં સોનાની ભારે સાંકળો અને કાનમાં સોનાની ભારે કડીઓ પહેરવાની ફરજ પડાતી અને ગુન્હેગાર બાલકોને તો હીરામોતીથી એટલાં લાદવામાં આવતાં કે જેથી તેઓ પણ તેના સંગ્રહનો અને શોભાનો મોહ તજી દે.

અરે ઓ અંધ અને સારાસારના વિવેકવિનાના માનવીઓ! તમે ભૂસાને ભરી રાખો છો અને અનાજને ખાલી મૂકો છો ! જે જડ દ્રવ્યનો તમે ઉપયોગ કરી શકતા નથી તેને તમે એકઠું કરી રાખો છો; અને જે દૈવી સંપત્તિ વડે પરમ પદાર્થ મેળવી શકો તેના તરફ બેદરકાર રહો છો!

શ્રીમંતો દ્રવ્યનો ઉપભોગ કરતા નથી તેથી એક નિર્ધન મનુષ્ય તેમનો ઉપહાસ કરતો હતો; એટલામાં તેને એક અજાણ્યો માણસ મળ્યો. તેણે તેને એક કોથળી આપીને કહ્યું કે " આમાંથી ઇચ્છશો ત્યારે ત્યારે એકેક રૂપિયો મળ્યા કરશે. શરત એટલી કે એ કોથળીને ફેંકી દો નહિ ત્યાં સુધી એક પણ રૂપિયો તમારે ખર્ચવો નહિ." પેલો માણસ તો રાજી રાજી થઇ જઇ કોથળીમાંથી રૂપિયા પછી રૂપિયા કાઢવા મંડી પડયો! "અમુક રકમ ભેગી થતાં વ્યાજથીજ મોજ માણીશ" એવા વિચારથી વાપરવાનું મુલ્તવી રાખતો ગયો અને આ તરફ ધારેલી રકમ ભેગી થાય તે પહેલાંજ એથી વધારે રકમ મેળવવાનો વિચાર તેના મનમાં નક્કી થઇ જતો ! આ પ્રમાણે હજારથી લાખે અને કરોડે પહોંચ્યા છતાં પણ વાપરવાનું તો ઠેલાયાજ

કર્યું; આયુષ્ય ખૂટયું અને રૂપિયાજ ગણતો ગણતો તે મરી ગયો!

એક વાર એક ભિક્ષુકને લક્ષ્મીદેવી મળ્યાં. તેમણે કહ્યું કે "તારી ઝોળીમાં તું કહે તેટલું સુવર્ણ ભરી આપવા તૈયાર છું. શરત એટલીજ કે, તેમાંનું જેટલું જમીન પર પડશે તેટલું ધૂળ થઇ જશે." પછી તે ભિક્ષુકે ખુશી થઇ જઇ ઝોળીમાં સુવર્ણના સિક્કા ભરવા માંડ્યા. ઝોળી તો ભરાઇ ગઇ પણ તૃષ્ણાનો ખાડો વધ્યા કરી વધુ ને વધુ માગ્યાજ કર્યું! છેવટે સિક્કાના ભારથી ઝોળી ફાટી પડી અને બધું જમીન પર પડી ધૂળધાણી થઈ ગયું!

જ્યારે સેન્ટ્રલ અમેરિકા નામની આગબોટ ડૂબવાની અણી પર આવી ત્યારે તેની વ્યવસ્થા રાખનારી સ્ત્રીએ જેટલું પણ હાથમાં આવ્યું તેટલું દ્રવ્ય લઈને પોતાના કપડામાં બાંધી લીધું અને આગબોટને છોડી જતી છેલ્લી હોડીમાં બેસવાને કૂદકો માર્યો; પરંતુ ધનના બોજાને લીધે તેનો કૂદકો હોડી સુધી નહિ પહોંચતાં તે દરિયામાં પડી અને એવી રીતે તેના સુવર્ણેજ તેને સૌના પહેલી અને ઉંધે માથે દરિયાને તળિયે પહોંચાડી દીધી!

એક મહારાજાને ચેન પડતું ન હોવાથી તેણે પોતાના જોષીઓની સલાહ લીધી. તેઓએ કહ્યું કે જો આપ કોઇ પૂર્ણ સુખી માણસનું પહેરણ પહેરો તો આપને સુખ થાય. પછી સમસ્ત રાજવંશીઓ અને શ્રીમંતોને ત્યાં તેણે તપાસ કરાવી, પણ તેઓમાં તો કોઇ પૂર્ણ સુખી મળ્યો નહિ. અંતે એક આત્મતૃપ્ત મસ્તરામ પૂર્ણ સુખી જણાયો; પણ અફસોસ કે મહારાજાના દુઃખનો ઇલાજ તો હમેશ જેટલોજ દૂર જણાયો! કેમકે એના મનમાં કે શરીરમાં કશું દુઃખ નહોતું તેમ એની પાસે પહેરણ પણ નહોતું!

અસંખ્ય માણસોએ આ જીવનરૂપી મધપૂડામાંથી મધમાખીઓના ડંખ ખાધા વિના મધ મેળવવાનો પ્રયત્ન કર્યો છે; પરંતુ તેમને સફળતા મળી નથી. "નંદ રાજાએ ધનમાં સુખ શોધ્યું; ઍન્ટનીએ લોકપ્રેમમાં સુખ શોધ્યું; બ્રૂટસે કીર્તિમાં તે શોધ્યું અને સીઝરે રાજ્યવૃદ્ધિમાં શોધ્યું. પણ તેમાંના પહેલાને વિનાશ મળ્યો; બીજાને અપમાન

મળ્યું; ત્રીજાને તિરસ્કાર મળ્યો અને છેલ્લાને અકૃતજ્ઞતા મળી. આ પ્રમાણે છેવટે પ્રત્યેક શોધનારનો પોતાનોજ નાશ થયો!"

હવે એક પૈસાદાર નહિ એવા ગૃહસ્થ મહાત્માની વાત સાંભળો:-

ડૉ. ગોલ્ડસ્મિથને વૈદકશાસ્ત્રના અભ્યાસી તથા મનુષ્યજાતિના પ્રેમી સાંભળીને એક ગરીબ સ્ત્રીએ તેને પત્ર લખ્યો કે "મારા પતિની ભૂખ મરી ગઇ છે અને બહુ શોકદાયક સ્થિતિ છે; માટે કંઇ દવા મોકલશો તો આભાર થશે." તે દયાળુ કવિએ તરતજ તેને ઘેર જઇ દરદી સાથે વાતચિત કરી તો જણાયું કે તે સાવ નિર્ધનતાને લીધે એ રોગથી પીડાતો હતો. આથી ગોલ્ડસ્મિથે તેને કહ્યું કે "હું કલાકેકમાં થોડી ગોળીઓ મોકલું તે વાપરવાથી તમારો રોગ જશે." પછી તેણે ઘેર જઇ ડબીમાં દશ ગીની મૂકી તે પર ચિઠ્ઠી ચોઢી મોકલી કે "જરૂર પડે તેમ આનો ઉપયોગ કરજો; ધીરજ રાખજો અને શુભેચ્છા રાખજો. એટલે વ્યાધિ મટી જશે."

ગોલ્ડસ્મિથ કેટલીક વાર પ્રસંગ જણાતાં પોતા પાસેનાં એક જોડી વસ્ત્રોમાંથી પણ અર્ધો ભાગ આપી દેતો! એક વાર તેણે પોતાની પથારીની ચાદર અને ઓઢવાનું ગોદડું પણ આપી દીધું અને પોતે ટાઢથી બચવા તળાઇ નીચે ભરાઇ ગયો!

માટે વાંચનાર બંધુ! તમારા અજ્ઞાન અને ભ્રમણાનો નાશ કરવા માટે તથા જ્ઞાન અને ચારિત્ર્યનો ઝંડો ઉંચો ફરકાવવા માટે તમને તમારા પોતાના સ્વયંસેવક બનવાની ખાસ સૂચના છે.

નાના ઘરમાં મોટાં હૃદય

("આગળ ધસો"માંનો થોડો સારાંશ)

એક ફ્રેન્ચ છોકરાએ સાંભળ્યું કે મૅડમ મેલિબ્રાન આજ રાત્રે સંગીત રજુ કરશે. તેના મનમાં થયું કે, તે હું પણ સાંભળું તો કેવું સારૂં! પણ ઘરમાં ખાવાને ટુકડો નહોતો; કશું ખાધેલું નહિ અને માતા માંદી હતી. આ ગરીબ માતાને એકાદ નારંગી આપી શકું તો તેને કેવું સારૂં લાગે! કેવું સુખ થાય! એવા વિચાર-થી તેણે એક નાની પેટીમાંથી ડાઘાવાળો એક કાગળનો કકડો લીધો અને ઉંઘતી માતા તરફ નજર નાખીને ચાલી નીકળ્યો.

મેલિબ્રાને નોકરને પૂછ્યું કે એ વળી કોણ રાહ જુએ છે! મને હવે લોકોને મળવાનો કંટાળો આવે છે. નોકરે કહ્યું કે મળવા આવનાર પીળાં ઝુલ્ફાંવાળો એક નાનો છોકરો છે. તે કહે છે કે, તેને મળવાથી તમારે દિલગીર થવું પડશે નહિ અને વધારે રોકાવું પડશે નહિ. તે મહાન ગાનારી મૅડમે સ્મિત કરીને કહ્યું કે વારૂ ત્યારે આવવા દે. છોકરાંને હું ના કહી શકું નહિ.

પછી પિયરે મૅડમ પાસે જઇને કહ્યું કે "મારી માતા બહુ બિમાર છે; ઘરમાં ખોરાક નથી અને દવા ખરીદવાની શક્તિ નથી; તેથી મને વિચાર આવ્યો કે તમે મારૂં રચેલું એક સંગીત જલસામાં ગાઓ તો કોઈ તે ખરીદી લે અને મારી માતાને ખોરાક અને ઔષધ મળી શકે." મેલિબ્રાને તે રાગ મનમાં ગાઇ જોયો અને છોકરા સામે ઉંડી નજર નાખી પૂછ્યું કે "તેંજ આ સંગીત રચ્યું છે? મારા જલસામાં તું આવીશ?" "હા, આવું તો ખરો, પણ માંદી માને મૂકીને અવાય એમ નથી." "તો તારી માની સંભાળ માટે આજ હું કોઇને મોકલીશ. લે આ એક ક્રાઉન, તેમાંથી ખોરાક અને દવા લાવજે. જલસાની આ ટિકિટ લે. એ દેખાડવાથી મારી નજીક તને જગ્યા મળશે."

નારંગી વગેરે માતાને લાવી આપીને પછી રાત્રે પિયર જલસા-માં ગયો. બેન્ડે દુઃખદર્શક એક નાનો રાગ ઉપાડયો અને મૅડમ મેલિબ્રાને પોતાની મીઠી અને હૃદયદ્રાવક જબાન છોડી દીધી!

પિયરને ઘણો હર્ષ થયો; પણ વિશાળ શ્રોતામંડળમાં ઘણાની તેજસ્વી આંખોમાં આંસુ ભરાઇ આવ્યાં ! બીજે દિવસે તે ગરીબ ઘરનાં બારણાં ઉઘડયાં અને મૅડમ મેલિબ્રાને પિયરનાં પીળાં ઝુલ્ફાં ઉપર હાથ રાખી તેની માતાને કહ્યું કેઃ–" સન્નારી ! તમારા આ બાળકે સારા પૈસા પેદા કર્યા છે. લંડનના એક સારામાં સારા પ્રકાશકે તેના નાના સંગીત માટે ૩૦૦ પૌંડ આપવાની માગણી કરી છે અને વેચાણમાંથી અમૂક રકમ મેળવ્યા પછી પિયર તેના નફાનો ભાગીદાર થશે. ઈશ્વરનો આભાર માનો કે તેણે તમારા બાળકને આવી ઉત્તમ બક્ષિસ આપી છે." આ સાંભળી તે છોકરો ઘુંટણીએ પડ્યો અને જે માયાળુ હૃદયે ગરીબ માટે આટલી લાગણી બતાવી તેના ઉપર અનુગ્રહ કરવાની ઈશ્વરને પ્રાર્થના કરી. પછી થોડાં વર્ષ બાદ મેલિબ્રાન મરણ પામી ત્યારે તેની સેવામાં રહી છેલ્લી ક્ષણ સુધી જેણે આનંદ આપ્યો હતો તે આ સંગીત રચનારો અને પૈસાદાર થએલો પિયરજ હતો.

કોઇ મરી જાય ત્યારે લોકો પૂછે છે કે, પાછળ કેટલી પૂંજી મૂકી છે ? પણ ઈશ્વરના પાર્ષદ તો એજ પૂછે છે કે, તેણે દુઃખીઓનાં દુઃખ ટાળવાનાં કામ શાં શાં કર્યાં છે ?

એડિનબરોમાં એક દિવસ કકડતી ટાઢ પડી ત્યારે એક કંગાળ અને ચીંથરેહાલ છોકરાએ રસ્તામાં એક સદ્દગૃહસ્થને કહ્યું કે 'સાહેબ ! દીવાસળી ખરીદશો ?' ગૃહસ્થે કહ્યું કે 'મારે જરૂર નથી.' નાના છોકરાએ કહ્યું કે 'કિંમત માત્ર પેનિ છે.' ગૃહસ્થે કહ્યું–'પણ મારે ખપ નથી.' પછી તે છોકરાએ કહ્યું કે 'તો એક પેનિની બે લ્યો.'

આ હકીકત લખતાં એ ગૃહસ્થ કહે છે કે, તેને દૂર કરવા માટે મેં એક પેટી ખરીદી; પણ છૂટી પેની નહિ નીકળવાથી મેં કહ્યું કે હું કાલે પેટી લઇશ.

તે છોકરો બોલ્યો કેઃ–'અરે આજેજ લ્યો. હું ઘણો ભૂખ્યો છું. લાવો પરચુરણ લાવી આપું.' પછી તે શિલિંગ લઇ વટાવવા દોડી ગયો; પણ રાહ જોવા છતાં જણાયો નહિ. તેના ચહેરા પર કાંઇક એવી છાપ હતી કે જેથી તેના વિષે ખોટો વિચાર આવ્યો નહિ.

પછી સાંજે મોડે એક નોકરે આવી કહ્યું કે, એક છોકરો મળવા ધારે છે. પછી તે છોકરાને જોતાંજ જણાયું કે શિલિંગ લેનારા છોકરાનો તે નાનો ભાઇ હતો. તે એનાથી પણ વધારે ચીંથરે-હાલ, દુબળો અને કંગાળ હતો. તે તેનાં ચીંથરાંમાંથી કાંઇક કાઢીને બોલ્યો કે "સેન્ડિ પાસેથી તમે દિવાસળી લીધી હતી? લ્યો ત્યારે તમારા શિલિંગમાંના ચાર પેન્સ. સેન્ડિથી અવાય તેમ નથી. તેને અકસ્માત નડવાથી ટોપી, દીવાસળીની પેટીઓ અને તમારા ૧૧ પેન્સ ગુમાવ્યા છે; બન્ને પગ ભાગી ગયા છે, જરા પણ ઠીક નથી. દાક્તર કહે છે કે તે નહિ બચે. મારાથી આટલુંજ અપાય તેમ છે." પછી તે છોકરો ડસકે ડસકે રડવા લાગ્યો. મેં તે છોકરાને ખાવાનું આપ્યું અને તેની સાથે સેન્ડિને જોવા ગયો. ત્યાં જણાયું કે આ બે નાના છોકરા એક કંગાળ અને નશો કરનારી ઓરમાન મા સાથે રહેતા હતા અને તેમનાં માતપિતા મરણ પામ્યાં હતાં.

છોડિયાંના એક ઢગલા ઉપર બિચારા નાના સેન્ડિને મેં પડેલો જોયો. હું ગયો કે તરતજ તે મને ઓળખીને બોલ્યો કે "સાહેબ! શિલિંગ વટાવીને આવતો હતો ત્યારે ઘોડાએ લાત મારી. મારા બન્ને પગ ભાગી ગયા. રૂબી, ભાઇ રૂબી! હવે હું બચીશ નહિ. હું જઇશ એટલે તારી સંભાળ કોણ લેશે! રૂબી! તું શું કરીશ?"

મેં તે દુ:ખી થતા બાળકનો હાથ લઇ કહ્યું કે:—"હું રૂબીની હમેશાં સંભાળ લઇશ." તે મારી વાત સમજ્યો અને મારો આભાર માનતો જણાયો. તેની ભૂરી આંખોમાંનું તેજ લુપ્ત થઈ ગયું અને એક પળમાં—માતાની છાતીપર સૂતેલા બાળકની પેઠે તે શાંતિથી પ્રભુના દરબારમાં દાખલ થયો કે જ્યાં દુષ્ટો તરફનાં કોઈ વિઘ્ન નથી અને જ્યાં નિરાધારોને આધાર અને થાકેલાઓને વિશ્રાંતિ મળે છે.

જખમી થઇ મરણ પામતા આ દીવાસળી વેચનારા નાના છોકરામાં પરમેશ્વરે કેવી ઉત્તમ પ્રમાણિકતા મૂકી હતી! તે ક્યાં જશે તેની તેને ખબર ન હતી; પણ ગરીબોનાં લોહી ચૂસનાર, અને આફત વેળાએ ધૂતકારી કાઢનાર લક્ષાધિપતિ નરરાક્ષસો કરતાં—

જે સદ્‌ગુણોનું સ્વર્ગ બનેલું છે તેવા સદ્‌ગુણનું–પ્રમાણિકતા, સત્ય અને દયા વિષેનું તેને બહુ વધારે જ્ઞાન હતું.×

એક વાર જ્યારે પૂરથી ભરપૂર આડિજ નદીએ વેરેનાનો પૂલ તોડીને ફેંકી દીધો હતો અને માત્ર એકજ કમાન રહી હતી; તે વખતે એક ઉદાર ઉમરાવે કહ્યું હતું કે "પેલાં કમનસીબ લોકોને બચાવવાની જે હિંમત ધરશે તેને હું સો સિક્કા આપીશ." પણ જીવના જોખમે જાય કોણ ? આ વિભાગમાં જે ઘર હતું તેના પાયા હવે ડગમગી રહ્યા હતા અને બારીઓમાંથી તેમાંના લોકો મદદ માગી રહ્યા હતા. આ આફત જોઈ નહિ શકવાથી એક યુવાન ગામડીઆએ એક હોડી રેલમાં ઝુકાવી. ઘરની કમાનને ટકાવી રાખનારા થાંભલા આગળ તે ગયો; પોતાની નાની હોડીમાં આખા કુટુંબને લઇ લીધું અને જમીન ઉપર સહીસલામત ઉતાર્યું. આ જોઇ ઉમરાવે કહ્યું કે "બહાદૂર યુવાન ! લે, ઘણા આનંદ સાથે આ પૈસા આપું છું." યુવાને કહ્યું "હું નહિ લઉં. હું જીંદગી વેચતો નથી. આ ગરીબ કુટુંબને પૈસાની જરૂર હોવાથી તેમને આપો.

પીળા મહામારીના રોગ વખતે એક મોટી વખારમાંનાં સઘળાં માણસ નાઠાં; પણ એક યુવાન કારકુને પોતાની જગા છોડી નહિ. તેના મિત્રોએ ઘણું કહ્યું પણ માન્યું નહિ અને માલિકે બારણાં બંધ કરવાનો હુકમ કર્યો ત્યાંસુધી તે રહ્યો. પછી તરતજ તે બીજી વખારમાં ગયો અને ત્યાં રાતદહાડો કામ કરવા લાગ્યો. સૂવાને માટે તે કપડાં પણ ઉતારતો નહિ અને જમવામાં પણ ઘણો થોડો સમય લેતો. પછી આ દુકાનના માલિકને તાવ લાગુ પડયો તેની મરતાંસુધી આ યુવકે ચાકરી કરી. પછી રસોઇ કરનારને તાવ આવ્યો તેને પણ ચાકરી કરી બચાવ્યો; તેના અંતરના એક મિત્રને બિમારી થતાં કર્તવ્ય બજાવી તેને પણ સાજો કર્યો.

× આવા અસરકારક અનેક દાખલાઓથી ભરપૂર **"સદ્‌ગુણી બાળકો"** ન વાંચ્યુ હોય તો વાંચજો અને તમારાં બાળકોને પણ આપજો.

પછી તેને પોતાને એ દુષ્ટ પ્લેગ લાગુ પડયો. તેની ચાકરીથી જે યુવાન સાજો થયો હતો તેણે એ વખતે આભારવૃત્તિ દર્શાવીને રાતદહાડો તેની ચાકરી કરી. તેની શકિતના પ્રમાણમાં આ કામ મુશ્કેલ હતું. તેના જે મિત્રો રોગના ભયથી તેની નજીકમાં આવતા નહિ તેને મોકલેલા સંદેશામાંનો છેલ્લો એ હતો કેઃ–" હું છેવટસુધી તેની ચાકરી કરીશ અને રાત્રે પણ ઉંઘીશ નહિ." પછી તે રાત્રે તેને પણ પ્લેગ લાગુ થયો અને બંને મિત્ર મરણ પામ્યા.

મેમ્ફિસની તેવીજ મહામારીમાં સંકટનિવારણ કમિટિના સભાસદોને ઘણી મહેનતે પણ માંદાની ચાકરી કરનાર માણસો મળતા નહિ. આવા વખતમાં એક ખડબચડા ચહેરાવાળા, ટુંકડા વાળ અને રગસીઆ ચાલવાળા એક માણસે તબીબ પાસે જઇ કહ્યું કે, હું નર્સતરીકે કામ કરવા ખુશી છું.

દાક્તરે તેની સામે બારિકીથી જોયું. તે આ કામને લાયક નથી એમ ધારી તેણે ના પાડી; પણ તે અજાણ્યા માણસે આગ્રહ કર્યો કે 'એક અઠવાડિયું અજમાયશ લો. મારૂં કામ ન ગમે તો રજા આપજો અને પસંદ પડે તો પગાર આપજો.'

ડૉક્ટરે કહ્યું કે 'ઠીક, કામ ઉપર ચઢાવીશ; પણ ખરૂં પૂછો તો મનમાં સંકોચ થાય છે.' તેણે સ્વગત વિચાર કર્યો કે 'હું તેના ઉપર નજર રાખીશ.'

પણ તે માણસને કોઇની નજરની જરૂર નહોતી, એ તેણે તરત સાબીત કરી આપ્યું. આ બહાદૂર મંડળમાં સારામાં સારી ચાકરી કરનારો તેજ હતો, તે તેણે બતાવી આપ્યું. કામ કરતાં તે થાકતો નહિ. તેનામાં સ્વાર્થત્યાગનો મહાન સદ્‌ગુણ હતો. જ્યાં મરકીનું જોર સખ્તમાં સખ્ત હતું, ત્યાં તે વધારેમાં વધારે સખ્ત કામ કરતો. રોગથી દુઃખી થતા અને મરણની અણી ઉપર આવેલા માણસો તેને દેવદૂત સમજતા. જેની કોઈ કાળજી કરતું નહિ; જેને સર્વ ભૂલી જતા; તેમને તેનો ખડબચડો ચહેરો દેવદૂત જેવો લાગતો.

સારા નરસાની પીછાણ

("આગળ ધસો"માંનો થોડો સારાંશ)

અમુક માણસ શો ધંધો કરે છે અગર તેનામાં ખરી રીતે શું ગુણો છે; તે જોવાને બદલે તે કેટલા પૈસાવાળો છે તે ઉપરથી માણસની કિંમત આંકવાનું ધોરણ બહુ હલકું છે. લક્ષાધિપતિની ઈંટો ઉપાડી લથડીઆં ખાતો હોય તે માણસ લક્ષાધિપતિ કરતાં લાખ દરજ્જે ઉચ્ચ હોઇ શકે.

માણસની શ્રેષ્ઠતા અગર લાયકાત તેની જડ સંપત્તિથી આંકી શકાય નહિ. કેમકે કોથળી ગમે તેટલી ભારે હોવા છતાં હૃદય હલકું, મિલ્કત વિશાળ હોવા છતાં સમજણ ટુંકી અને કરણી સ્વાર્થી હોય તો એ જડ સાધનોથી શું વળવાનું?

જે માણસ પોતાના દેશને વધારે ઉન્નત કરે છે; જેને જોઇ લોકો પોતાને ભાગ્યશાળી માની મગરૂર થાય છે; જે સત્કાર્ય પાછળ પોતાનો પંડ અને પૈસો આપી દે છે; જે આજુબાજુનાં માણસોને આગળ વધવાની તકોના દરવાજા ઉઘાડી આપે છે અને જે બહેરાને કાનસમાન, આંધળાને આંખસમાન અને લૂલાને પગસમાન થઇ રહે છે; તેજ સર્વોપરિ ધનવાન છે.

શું પૈસા સુખ આપી શકે છે? જરા તપાસ કરો તો જણાય કે, એને લગતા આનંદ, વૈભવ અને ભભકામાં કેટલું દુઃખ છે!

ફ્રાન્સની પહેલી રાજકીય ઉથલપાથલના સમયમાં એક ચિત્રકાર દરરોજ સવારે પોતાની દીકરીને પૂછતો કે "હાલ રાજા કોણ છે?" અને પછી પોતેજ ઉમેરતો કે, પણ આવા ક્ષણિક રાજાઓ કરતાં તો હોમર અને રેફેલ જેવાનાં નામ (અને હિંદુસ્થાનમાં વાલ્મીકિ અને વ્યાસ જેવાનાં નામ) બહુ વધારે ટકશે.

એક અમીરે સીસેરોને કહ્યું કે 'તમે તો સામાન્ય લોકોમાંનાજ છોને!' તેને એ મહાન રોમન વક્તાએ કહ્યું કેઃ—'હા, હું સામાન્ય લોકોમાંનો છું; પણ મારા કુટુંબની કુલીનતા મારાથી શરૂ થાય છે

અને તમારી કુલીનતા તમારી સાથે સમાપ્ત થશે.'

જે માત્ર ખાનપાન અને પૈસા માટેજ જીવે છે, તે ફતેહ મેળવી શકતા નથી. કેમકે તેના જીવનથી જગતમાં કશી સહાય થઇ નથી. તેણે કોઇ ખિન્ન મુખપરથી આંસુ લોહ્યું નથી; ઠંડી પડી ગયેલી લાગણીમાં તેણે કદી ઉત્સાહનો અગ્નિ ચેતાવ્યો નથી; તેના હૃદયમાં કોમળ લાગણી નથી અને પૈસાથી ચઢતા દેવને તેણે પૂજ્યો નથી.

ડેન્માર્કની રાણી કેરોલાઇન મૅટિલ્ડાએ હીરાની વિંટીથી પોતાના કેદખાનાની બારી ઉપર લખ્યું હતું કે, પ્રભો! મહાન કોઇ બીજાને બનાવજે, મને તો નિર્દોષ રાખજે. કેવું રહસ્યપૂર્ણ વાક્ય!

એક વૃદ્ધ માણસે આખી જીંદગી ઉન્નત ચરિત્રને બદલે માત્ર ધન મેળવવામાં કાઢી હોય તો તેના કરતાં બીજો કયો ધંધો અથવા દેખાવ વધારે દિલગીરી ભરેલો હોઇ શકે? પોતાના ધનવડે ભલે તેણે પુસ્તકો, પૂતળાં અને ચિત્રોનો ઢગલો એકઠો કર્યો હોય; પણ તેમાં શું તત્ત્વ રહ્યું છે એ વાત જેણે જાણી-વિચારી નથી; તેનું હૃદય સાંકડું થતાં થતાં તે કંજૂસ થઈ ગયો હોય છે અને પ્રથમ ઉત્તમ ખાસિયતો હોય તે પણ નષ્ટ થયેલી હોય છે.

બુલ ડૉગ જેવા ચહેરાવાળો એક માણસ, જેણે હમેશાં લઇ લઇને અને (બહુ તો 'એરણની ચોરી અને સોયના દાન'ની પેઠે પ્રભુને અને જગતને છેતરવા જોગા દાનપુણ્યથી વધારે) કશું આપ્યા વિના જેણે માત્ર એકઠુંજ કરી જાણ્યું છે અને તે વાત તેનો ચહેરો પણ કહી આપે છે; તેવા માણસને શું તમે ફતેહમંદ અથવા સારી સ્થિતિવાળો કહો છો? લોકોને દબડાવી મારતા તે ચહેરામાં, વિધવાઓ અને અનાથોને તેણે આપેલો કરુણા-જનક અનુભવ તમે જોઇ શકતા નથી? પોતે આગળ વધવા માટે જેણે બીજાને પાછળ પાડયા છે અને જે પોતાની ઇમારત ઉભી કરવા માટે બીજાની ઝુંપડીઓ પાડી નાખે છે; તેને શું તમે સ્વાશ્રયી અને મોટો માણસ ધારો છો? જે માણસ બીજાને ગરીબ બનાવે તે કઇરી રીતે ધનવાન હોઈ શકે? એક વરના મોં ઉપર "ખાઉં',

ખાઉં"ની વૃત્તિ જણાય તેની પેઠે જેના ચહેરા ઉપર દઢ લોભની લાગણી ખુલ્લી જણાય છે; એવો માણસ શું માણસ હોઇ શકે? સુખી હોઈ શકે? અજ્ઞાની લોકો જેને ફતેહ કહે છે, એવી ક્રૂર ફતેહ જેઓએ મેળવી છે; તેવાઓના ચહેરા ભાગ્યેજ હસતા, નિર્મળ અને સુંદર દેખાય છે.

એક કંજુસે ગુપ્ત સ્થળે પોતાનું ધન દાટેલું તે જોઇ જોઇને તે હરખાયા કરતો. પછી તે ધન લૂંટાઇ ગયું ત્યારે એક શાણા મિત્રે સલાહ આપી કે, તે જગાએ હવે થોડા કાંકરા દાટો અને ત્યાં વારંવાર જઈ તે પોતાના છે એમ જાણીને હરખાયા કરો.

સૉક્રેટિસ પૈસા મેળવવા માટે શિક્ષણ આપતો નહિ પણ જ્ઞાનનો પ્રચાર કરવા માટે શિક્ષણ આપતો. તે કહેતો કે મારો આનંદ પૈસામાં નહિ પણ માણસજાતને ઉપયોગી થવામાં રહેલો છે.

એક રાત્રિના એક હજાર ડૉલર પ્રમાણે પચાસ રાત્રિઓ ભાષણ કરવા માગણી થઇ; પણ સ્પર્જને ના પાડી. કારણ કે તેને એ કરતાં વધારે સારૂં કામ કરવાનું હતું. લંડનમાં રહી ૫૦ આત્માનો ઉદ્ધાર કરવાની તેને કોશિશ કરવાની હતી.

આ જમાનાની મજબૂત અને જડ વૃત્તિઓ તથા પ્રવૃત્તિઓ પણ જે થોડા માણસો પૈસા, ખિતાબ વચ્ચે અને વાદવાદ કરતાં પરમ પદાર્થનીજ આશાથી બોલે ચાલે છે તેમને સર્વ રીતે ધન્યવાદ ઘટે છે.

મેથ્યુ હેન્રી કહે છે કે પૈસા મેળવવામાં ચિંતા, સાચવવામાં ધાસ્તી, વાપરવામાં લાલચો, દુરુપયોગ કરવામાં ગુન્હો, ખોવામાં ઉદ્વેગ અને છેવટે એ પૈસા મેળવવાનાં પાપ પણ ભોગવવાનાં હોય છે.

મનુષ્યના જીવનમાં ધંધારોજગાર અને ફતેહો કરતાં બહુ મહાન, દ્રવ્ય કરતાં વધારે ભવ્ય, લોભબુદ્ધિ કરતાં વિશેષ ઉચ્ચ અને લોકકીર્તિ કરતાં વધારે સ્થાયી એવું પણ કંઇક શક્ય હોવુંજ જોઇએ.

રૂડા રાજવી અને સાચા શ્રીમાન

("આગળ ધસો"માંથી થોડો સારાંશ)

હિંદમાં અને બીજા દેશોમાં પ્રજાના પિતા જેવા અનેક રાજા થઈ ગયા તેમાંના એક રાજ્યકર્તાએ મૃત્યુલેખમાં જણાવ્યું હતું કે, કોઇ બાળકને મેં ઈજા ભોગવવા દીધી નથી; કોઇ વિધવાને મેં દુઃખ પડવા દીધું નથી; કોઈ ગોવાળને મેં પીડા કરી નથી; મારા વખતમાં કોઇ ભિખારી નહોતા અને દુષ્કાળ આવ્યો ત્યારે ઉત્તરથી દક્ષિણ સુધીની સઘળી જમીન હું ખેડાવતો; પ્રજાને ખવડાવતો; ભવિષ્ય માટે અનાજનાં સાધન કરી આપતો અને પ્રાંતમાં કોઇ પણ ભૂખે મરતું નહિ. હાલના સુધરેલા કહેવાતા સમયમાં કયો રાજ્યકર્તા આવી રીતે વર્તવાનું કહી શકે એમ છે ?

મિ૦ ક્રિન્ટન્ડન દરિદ્રતા અને દુરાચારના સ્થાનમાં જતો અને અવનત થયેલાં લોકોને મદદ આપતો. એક રાત્રિએ એક ગરીબ ફસાયલી છોકરી સાથે તેની શરમભરેલી જીંદગી છોડાવવાને માટે તે વાત કરતો હતો ત્યારે ક્રાઇસ્ટના શબ્દોમાં તેણે કહ્યું હતું કે " હું તને વખોડી કાઢતો નથી; હલકી ગણતો નથી; પણ જા હવે પાપ કરીશ નહિ." ત્યારે આંસુ સાથે તે છોડીએ કહ્યું કે " કયાં જાઉં ?"

હવે વીજળીના ચમકારા પેઠે તરતજ તેને વિચાર આવ્યો કે તે કયાં જાય ? પાપ સિવાય કોઇ પણ માર્ગ તેને માટે ખુલ્લો નથી. આથી પછી ત્યાં ને ત્યાંજ તેણે પોતાની નાની ફ્લૉરેન્સના સ્મારકતરીકે, શરમના વમળમાં ડૂબતી બીજી નાની છોકરીઓ બચે અને સદાચારી જીવન ગાળે એ માટે એક આશ્રમ સ્થાપવાનો નિશ્ચય કર્યો. આ રીતે ન્યુયૉર્કના 'બ્લીકટ સ્ટ્રીટ' રસ્તા ઉપર થોડાં વર્ષ ઉપર બેવડા ચાર માળના એક મકાનમાં ફ્લૉરેન્સ ક્રિન્ટન્ડન મિશનની પહેલ-વહેલી સ્થાપના તેણે કરી. આ આશ્રમમાં ખોરાક, આશ્રય અને વસ્ત્ર મફત આપવામાં આવે છે અને વ્યવસ્થાપક-સન્નારીની અસરથી સેંકડો સ્ત્રીઓ પવિત્ર બને છે.

મિ૦ ક્રિન્ટન્ડને એ ઉપરાંત ન્યુ બ્રુન્સ્વીક, સાનજોસે, સેક્રામેન્ટો, લોસ એન્જીલિસ અને કેલિફોર્નિયાના સાનફ્રાન્સિસ્કોમાં પણ આવીજ સંસ્થાઓ ઉઘાડી છે.

યુરોપ અને અમેરિકાના દરેક મોટા શહેરમાં આવી ફ્લૉરેન્સ ક્રિન્ટન્ડન સંસ્થા સ્થાપવી એ તેના જીવનની મહેચ્છા છે અને મિસ ફ્રાન્સિસ ઇ. વિલાર્ડ અને લૉર્ડ હેન્રી ઓમરસેટની આગેવાની નીચેના 'વુમન્સ ક્રિશ્ચિયન ટેમ્પરન્સ એસોસીએશન' સાથે તે મતલબની યોજનાઓ ઘડવામાં આવે છે.

સોના ઉપર કે બીજી ધાતુ ઉપર આપણે નકશીકામ કરીશું તે સમય જતાં ઘસાઈ જશે અને આપણે દેવળો ઉભાં કરીશું તે કોઈ કાળે તૂટી પડશે; પણ આપણે અમર આત્માઓ ઉપર જે કાંઈ કામ કરીશું; તેમને ઉચ્ચ સિદ્ધાંતોથી, અનીતિના ડરથી અને મર્દાનગી પ્રત્યેના પ્રેમથી વિભૂષિત કરીશું; તો આપણે એવું કોતરકામ કરેલું જાણવું કે જે અનંતકાલ સુધી વધારે ને વધારે પ્રકાશ અને ચળકાટ પામતું ચાલશે.

ઍમર્સને બરોબર કહ્યું છે કે, પૈસાનો ખરો લાભ તો જેણે તે પૈસો મેળવ્યો છે તેનેજ રહે છે; તેના વારસને રહેતો નથી. જ્યારે હું મારી વાડીમાં કોદાળી લઇને જાઉં છું અને એક ક્યારી ખોદું છું ત્યારે મને જેવો આનંદ, જેવો ઉલ્લાસ અને તંદુરસ્તીની જેવી લાગણી થાય છે તેનો વિચાર કરતાં, જે કામ મારાજ હાથે કરવું જોઇએ તે બીજાઓને કરવા દઉં તો તેમાં હું જરૂર ઠગાઉં છું.

સફળતા અને નિષ્ફળતા

("સુખી જીવનનાં સાધન" નો થોડો ભાવાર્થ)

પાપરહિત પવિત્ર માણસજ પરમ સુંદર સત્યને પામી શકે છે. માટે પ્રત્યેક અયોગ્ય વિચાર અને દુરાચારથી ચઢેલાં આવરણ, યોગ્ય વિચાર અને પવિત્ર જીવનથી અવશ્ય દૂર કરવાં જોઇએ; અને એમ કરવા માટે સ્વાર્થ સાધવાનું, અપ્રમાણિક થવાનું, બીજાના અજ્ઞાન કે નિર્બલતાનો લાભ લેવાનું, અને તેમને બાધક થવાનું કે પાછળ રાખવાનું તદ્દન છોડી દેવું જોઇએ.

આમ છતાં ઘણા માણસો ધનાદિનો સ્વાર્થ સાધવા મથી એ આવરણો વધારતાજ ચાલે છે. આથી અંતે તેમનાં આન્તરિક ચક્ષુ સંપૂર્ણ બંધ થઇ દૃષ્ટિ એટલી વિકારી બની જાય છે કે તેઓ ભૌતિક વસ્તુઓ સિવાય બીજું જોઈ શકતા નથી.

મનુષ્યે વ્યાવહારિક સફળતા મેળવવી એ એક વસ્તુ છે; પરંતુ પરમ લક્ષ્ય સાધી જીવન સફળ કરવું એ તદ્દન બીજી વસ્તુ છે. અનેક માણસો વ્યવહારમાં નિષ્ફળ જણાયા છતાં વસ્તુતઃ તેમણે જીવન સફળ કર્યું હોય છે. કેમકે તેઓ લૌકિક સુખો અને પદાર્થોનો ભોગ આપી ઉચ્ચતમ આદર્શને વળગી રહ્યા છે.

લૌકિક કીર્તિ, દ્રવ્ય, દરજ્જો, માનપાન, એ વસ્તુઓને ખરી સફળતા સાથે લેશ પણ સંબંધ નથી. સૌથી વિશેષ સફળ થયેલા એવા અદ્ભુત મહાપુરુષોને લોકોએ ધિક્કાર્યા છે કે જેઓ પોતાનું મસ્તક મૂકવા જેટલી પણ જગા આ સંસારમાં ધરાવતા ન હતા.

અહો ! આ પ્રપંચી સંસારમાં સ્વાર્થી સ્ત્રીપુરુષોની કહેવાતી સફળતા અને મહત્તા એ કેવી શોચનીય વસ્તુ છે !

તે સર્વજ્ઞ ન્યાયાધીશ કે જેની ઉપર અપીલજ ચાલતી નથી તે આ જગતમાંની ઘણાઓની નિષ્ફળતાને સફળતા ઠરાવશે અને ઘણાઓની સફળતાને નિષ્ફળતા ઠરાવશે.

લોકોમાં જે માણસો સફળ ગણાય છે; વર્તમાનપત્રોમાં જેમની પ્રશંસા થાય છે; સમાજ જેને શોધ્યા કરે છે અને શ્રીમંતો જેમને પૂજે છે; એવા ઘણા માણસો મનમાં તો સારી રીતે જાણે છે કે તેઓ

લોકોને છેતરે છે. તેમનાં હૃદયો દર વખતે તેમની ઠગાઈ નાપસંદ કરે છે. તેમને તેમની આર્થિક સફળતા યાદ આવે છે ત્યારે ત્યારે તેમને તેમનાં અંતઃકરણો ડંખે છે. જ્યારે જ્યારે તેઓ પોતાની મીલો, જીનો, કારખાનાં કે ખાણોમાંથી પસાર થાય છે ત્યારે ત્યારે તેમને નિસ્તેજ ચહેરાઓ, હાડપિંજર શરીરો અને ભૂખે મરતા લોકો, કે જેમનું રક્ત તેમને ઓછો બદલો આપીને મેળવેલા ધનના ઢગમાંના પ્રત્યેક રૂપીઆમાં રહેલું હોય છે; તે લોકોની હાલતજ મૂંગે મોઢે સખ્ત દોષારોપ કરતાં ગર્જના કરે છે કે, જગત ભલે ધારે કે તમને મહાન સફળતા મળી છે; પણ ખરૂં જોતાં તો તમને પ્રચંડ નિષ્ફળતાજ મળી છે. કેમકે તમે અનેક જીવનોનો ભોગ લઇને તમારો ધનનો ઢગ ભેગો કર્યો છે.

જે માણસ એ પ્રમાણે બીજાના અજ્ઞાનનો લાભ લઇ તેને છેતરે છે તેના વિષે એટલુંજ કહી શકાય કે, તેનું ચારિત્ર્ય ભ્રષ્ટ થયું છે.

મનુષ્યે આટલું તો જરૂર શીખવું જોઇએ કે, જગતની પ્રશંસા કરતાં બહુ મહાન અને લોકોની સંમતિ કરતાં બહુ કિંમતી એવી કોઇક દિવ્ય વસ્તુ તેના પોતાના હૃદયમાં રહેલી છે; અને જો એ આપણો હાર્દિક અવાજજ અસંતોષ દર્શાવે તો પછી બીજાઓ ગમે તેટલું માન આપે તે કેવળ ઉપહાસજ છે.

પ્રત્યેક સાચા મનુષ્યની મહત્ત્વાકાંક્ષા વધારે ધન મેળવવાની નહિ પણ વિશેષ ઉન્નત થવાની—વિકાસ પામવાની હોવી જોઇએ.

દુર્ભાગ્યે અધિપતિઓ અને પ્રતિસ્પર્ધીઓ, જે માણસ ઉન્નત થવાનો પ્રયત્ન કરે છે તેની ઉપર નિંદારૂપી કાદવ નાખવાની અથવા તેને ઉતારી પાડવાની તક મેળવવાને હમેશાં તલપી રહે છે.

જે માણસ વિઘ્નકારક પાષાણોને સીડીનાં પગથીઆં તરીકે વાપરી શકે છે; જે પરાજયથી ડરતો નથી; જે નિંદા કે ટીકાને લીધે કર્તવ્ય મૂકી દેતો નથી અને પોતાની આસપાસ ગમે તેટલાં તોફાન ચાલે તોપણ જે પોતાના હોકાયંત્રની સોયની અણી પોતાના ઉદ્દેશરૂપી ઉત્તરધ્રુવ તરફજ રાખે છે; તેનો વિરોધ કરવો નકામો છે.

જો તમે તમારા મનને એક વાર અસત્ય બોલવા દેશો તો બીજી વાર તેને કલ્પિત કારણથી પણ સત્ય છોડવાનું સહેલું લાગશે.

દૃઢ નિશ્ચય અને પ્રમાણિકતા

("ભાગ્યના સ્રષ્ટાઓ"નો થોડો સારાંશ)

જ્યારે એક દૃઢ નિશ્ચયવાન મનુષ્ય સંસારરૂપી પ્રચંડ રાક્ષસને હિંમતપૂર્વક ગળચીમાંથી પકડે છે ત્યારે તે લાચાર બની જાય છે અને તે પકડનાર મનુષ્યને આશ્ચર્ય થાય છે કે, આ રાક્ષસમાં તો માત્ર કાયરોનેજ ડરાવીને નસાડવાની શકિત છે!

એક મજબૂત અંતઃકરણની દૃઢ ઇચ્છા હજારોને ધ્રૂજાવી શકે છે. એક સુકલકડી ઠીંગુજી પોતાની દૃઢ ઇચ્છાથી સઘળી બાજી ફેરવી નાખે છે અને પલાયન કરી ગયેલા પ્રચંડ માણસોને પાછા એકત્ર કરી તેમની પાસે ઉત્તમ યુદ્ધ કરાવે છે.

ઓ પ્રમાણિક પુરુષ! હમેશાં કોઈ ને કોઇ કૂતરો તો તમારી પાછળ ભસ્યાજ કરવાનો. જે માણસ જગતરૂપી કૂતરો ભસવાથી ડરે છે તેની ઉપર લોકો પણ કુતરાની પેઠે તૂટી પડે છે; અને જો તે નીડરપણે તેની સામે ઉભો રહે છે તો તેઓ ભસતા અટકે છે.

એકાન્ત અને એકાગ્રતા

મિચલ ઍન્જેલોને એક મિત્રે પૂછયું કે "તમે આવું એકાંત જીવન શામાટે ગાળો છો?" તે કલાવિધાયકે કહ્યું કે "કલા અને અસાધારણતા એ ઈર્ષ્યાળુ પ્રિયા છે.તે અનન્ય પ્રેમ માગે છે." ડિઝરાયલીના જણાવવા પ્રમાણે તે સિસ્ટાઇન મંદિર પર કામ કરતો હતો ત્યારે કોઇ ઘરના માણસને પણ નહિ મળવાનો તેણે નિયમ રાખ્યો હતો.

સઘળા મહાપુરુષોની મહત્તા, સફળતા અને કીર્તિનું મુખ્ય રહસ્ય એજ છે કે, પોતાની સઘળી શક્તિઓને તેઓ એકજ બાબત-પર એકાગ્ર—એકઠી કરતા તથા વાપરતા અને પોતાના લક્ષ્ય સિવાયની બીજી દરેક બાબત પોતાના મગજમાંથી હાંકી કાઢતા.

આ ટુંકા માનવજીવનમાં જેને કાંઈ પણ અગત્યનું કાર્ય કરવું હોય તેણે પોતાની સર્વ શકિતઓ વડે એવી એકાગ્રતાપૂર્વક કામ કરવું કે જેથી મોજશોખ માટે જન્મેલા આળસુ માણસોને તો તે ગાંડોજ લાગે!

નાની બાબતોનાં મોટાં પરિણામ

નજીવી-નાની નાની બાબતોજ સંપૂર્ણતા આણે છે અને સંપૂર્ણતા કાંઇ નજીવી વસ્તુ નથી.

નેપોલિયન નાની બાબતપર પણ સંપૂર્ણ ધ્યાન આપતો. જે વિગતો તેના તાબાના અમલદારો લક્ષ્ય આપવા જેવી ગણતા નહિ તેવી નાની બાબતપર પણ તે લક્ષ્ય આપ્યાવિના રહેતો નહિ.

વેલિંગ્ટન પણ નાની વિગતો પર સંપૂર્ણ ધ્યાન આપવાથી મહાન થયો હતો. તે કોઇ વસ્તુને વિસાત વિનાની ગણતો નહિ. અન્ય સેનાધિપતિઓ જ્યારે તાબાના માણસો પર આધાર રાખતા ત્યારે તે નાની વિગત પર પણ પંડે ધ્યાન આપતો. ઘણી ખરી નિષ્ફળતાઓનો ઇતિહાસ "વિગત તપાસવાનો અભાવ" એ ત્રણ શબ્દોમાં રહેલો હોયછે.

ધર્મ માટે પ્રાણ આપનાર એક પાદરી દક્ષિણના દ્વીપોમાંથી એકજ કેળ લઇ ગયો; પણ એ એક કેળવડે હાલ એ સર્વ દ્વીપો કેળોનાં વાવેતરોથી છવાઇ ગયા છે!

વેસ્ટ ઇન્ડીઝના ગુલામોને છૂટા કરવા પહેલાં સૈનિકોની એક પલટણે એક ખેતર પાસે મુકામ કર્યો હતો. એ ખેતરમાં કામ કરનારા એક ગુલામને આ પલટણમાંનો એક સૈનિક એવી શરતે વાંચતાં શીખવવા તૈયાર થયો કે "તારે બીજાને જરૂર શીખવવું; બીજાએ ત્રીજાને શીખવવું અને આ રીતે કેળવણીનો પ્રચાર કરવો." પેલા ગુલામે આ કાર્ય પ્રમાણિકપણે પાર પાડયું. પેલા ખેતરના માલિકે તેને પુષ્કળ માર માર્યો અને બીજા ખેતરમાં મોકલ્યો; પણ તેણે ત્યાં પણ તેજ કાર્ય કર્યું અને તેજ શરત કરી. પછી આખા દ્વીપમાં સ્વતંત્રતા જાહેર થતાં બાઇબલ સોસાયટીએ વાંચી શકે એવા પ્રત્યેક સીદીને એક એક પ્રત આપી ત્યારે જણાયું કે પેલા ગુલામના પ્રતાપે છસો સીદીઓને શિક્ષણ મળ્યું હતું!

એક ઝુંપડામાં માણસ ફાનસ મૂકીને ચાલ્યો ગયો તેને ગાયે લાત મારી. આ બનાવ નજીવો છતાં તેણે આખા ચિકાગોને ભસ્મ કરી લાખ માણસોને ઘરબાર વિનાનાં કરી મૂક્યાં! (ભાગ્યના સ્રષ્ટાઓ)

પૈસો, મોજશોખ અને અધોગતિ

("આગળ ધસો"માંથી થોડો સારાંશ)

ઈશ્વરનો આપણે આભાર માનવો જોઇએ કે, પથ્થરનું બાવલું ઊભું કરવાની ગાંડાઇ કરતાં આ જગતમાં બહુ વધારે સારી અનેક ચીજો છે; સદ્‌ગુણુ સાથે સોનું કદી હરિફાઇ કરી શકે નહિ; અમુક સામાજિક પદથી કે ખિતાબથી મરદપણું–માણુસપણું ઉપજતું નથી; મોટાં મોટાં વ્યાપારી મંડળ કે ટ્રસ્ટ ઉભાં કરવાં; ઇજારા રાખવા; એથી બહુ તો જીંદગીની હલકી વાસનાઓ ઉપર અંકુશ રહે છે.

ઈશ્વર જે કાંઇ પોતાને આપે છે તે મનુષ્યજાતિ માટેજ આપે છે એવી લાગણી જેને થઇ નથી; તેવો માણુસ સાચી મોટાઈ મેળવી શકતો નથી અને મેળવે તો ટકતી નથી.

દરદી પાસેથી જે વૈદ્ય કે દાક્તર ફી લે છે; તે ફી તેને દયાની–મનુષ્યત્વની–ફૂલવાડીમાંથી પૈસાના બજારમાં ફેંકે છે અને તેથી પછી એ દૈવી સંપત્તિની ફૂલવાડી તેને કહે છે કે, "તમે દરદીને આરોગ્ય અને જીવન તો આપ્યું પણુ તમને પણુ તેના પૈસા અપાયા છે; માટે સલામ!" ફી લેવા છતાં આવી આંતરિક લાગણી કોઇ વખત જેને ન થઇ હોય એવો કોઇ વૈદ્ય યા દાક્તર જગતમાં છે? એમ બુલ્વર પ્રશ્ન કરે છે.

મનુષ્યો અને પ્રજાઓ હાલના શાળાશિક્ષણ અને સુધારા ઉપર શ્રદ્ધા રાખે છે; પણુ તેથી કોઈ પણુ પ્રજાનો બચાવ અને ઉન્નતિ થઇ શકે નહિ. ખરૂં જોતાં તો કલા અને મોજશોખની સાથે તો અધોગતિ આજે સેંકડો વર્ષથી ભાઇબંધી બાંધી બેઠી છે.

ફિડિયાસ ગ્રીસની કલાને સુંદરતાની છેલ્લી પિંછી ફેરવતો હતો તેજ સમયે એથન્સની મહત્તા વિદાય થઈ હતી. કળાનું પૂર ચઢતું હતું તેવામાંજ રોમમાં યુદ્ધ, મોજમજાહ અને શૃંગાર દાખલ થયાં અને રોમની પડતી થઇ. ચારિત્ર્યનો ભોગ આપીને જ્યારે પૈસો

મેળવાય છે; ત્યારે તે દ્રવ્ય ઉન્નતિને બદલે અધોગતિજ આપી શકે છે. કોઇ પણ મનુષ્ય અગર પ્રજા પાસે જેમ વધારે પૈસો થાય; તેમ એ પૈસાની ખરાબ અસરથી બચવા માટે તેને વધારેમાં વધારે નૈતિક બળની જરૂર રહે છે.

એમર્સન કહે છે કે, સુધારાની ખરી કસોટી વસ્તીપત્રકથી, શહેરોની લંબાઇ પહોળાઇથી કે ઉતરેલા પાક ઉપરથી કરવાની નથી પણ દેશમાં કેવા પ્રકારનાં માણસો નીવડે છે તે ઉપરથી કરવી જોઇએ.

સોનાના મુકુટવાળા છતાં મલિન અંતરવાળા એવા માણસો પાછળ ઘણાઓને દોડતા, સલામો કરતા અને ઘૂસતા આપણો યુવક-વર્ગ જુએ છે તેથી ને ત્યારથી જીંદગીના મહાન હેતુ વિષે ખોટા ખ્યાલથી દોરવાઇ જઇને તેઓ જીંદગીની શરૂઆત કરે છે.

નાણાંની કોથળી ભારે અને આત્મા હલકો, ઘર જબરૂં અને ચારિત્ર્ય હલકું, એના કરતાં વધારે દયાજનક શું હોઇ શકે?

ઇંગરસોલ કહે છે કે, જ્યારે સત્યશીલ અને ડાહ્યા માણસો વડે ખરો ઇતિહાસ લખાશે ત્યારે પ્રારબ્ધ અને પ્રપંચના દેવળ આગળ નમન કરનારા અને એક વખત દેવતરીકે પૂજાનારા ક્ષુદ્ર માનવીઓ તિરસ્કારપાત્ર ગણાશે.

પાઠકોનો પ્રેમ અને ગ્રંથોનું ગૌરવ

("ભાગ્યના સ્રષ્ટાઓ" માંથી થોડો સારાંશ)

જે પુસ્તકો આપણને સૌથી વિશેષ ઉત્સાહ આપે; જે મહાન કાર્ય કરવાને તથા ઉન્નત થવાને સૌથી વિશેષ નિશ્ચયવાળા બનાવે અને જે શુદ્ધ વિચાર અને આચારમાં લઈ જાય તેજ પુસ્તકો ઉત્તમ છે.

જો તમારા જ્ઞાન અને ચારિત્રનો વિકાસ કરવો હોય તો ઉત્તમ ચરિત્રો અને ચારિત્રવર્ધક ગ્રંથો ધ્યાનપૂર્વક વાંચો; અને તેમાંની નીતિ તથા આધ્યાત્મિકતા વર્તનમાં ઉતારતાં–જીવનમાં મેળવી લેતાં શીખો.

શ્વાસમાં લીધેલી સારી યા નરસી હવાની અસરથી આપણે મુક્ત રહી શકતા નથી; તેમ આપણે સારા યા નરસા વાચનનો સારો યા નરસો પ્રભાવ આપણા પર પડતો અટકાવી શકતા નથી. માટે જે ગ્રંથો આપણને ઉન્નત વિચારો આપીને તકો તથા શક્તિઓનો અધિકાધિક સદુપયોગ કરવા પ્રેરે તેવાંજ પુસ્તકો આપણે વાંચવાં જોઈએ.

શું કોઈ તમને એમ સમજાવે છે કે, સદ્‌ગ્રંથોનો ઉપયોગ તમને સુખના માર્ગથી દૂર કરે છે? ખરૂં સુખ અને ખરી ઉન્નતિ તો તન–મન–ધનની સમસ્ત શક્તિઓનો પ્રયત્નપૂર્વક સર્વભાવે સદુપયોગ કરવાથી થાય છે; અને તેથીજ રામ, લક્ષ્મણ, યુધિષ્ઠિર અને અર્જુન જેવા સામર્થ્ય અને સૌંદર્યની જ્વલંત મૂર્તિ જેવા યુવકોએ પોતાનાં જીવન સર્વોત્તમ જ્ઞાન અને ચારિત્રને સોંપી દઇ તદ્રૂપ બનાવી દીધાં હતાં. માટે એવું અવળું સમજાવે તેને એવાઓની સુકથાઓ કહીને સમજાવો કે, તેઓ પણ તેજ રસ્તે ચાલે.

અડગ રાજપૂત અને મરાઠા મહાવીરોનાં ઉગ્ર પરાક્રમોમાં એ રામાયણ, મહાભારત અને મહર્ષિઓ તથા મહાભક્તોની અસરો મોટા પ્રમાણમાં હતી. વળી મનુષ્યોનાં અંગત સુખ ઉપર તેની કેટલી અસર થઇ છે તેનો તો અડસટ્ટોજ કોણ કાઢી શકે! તેણે મનુષ્યજાતિને કર્તવ્ય–પ્રાપ્તવ્યનું જે ઉત્તમોત્તમ શિક્ષણ આપ્યું છે તેથી કેટલા બધા માણસો વધુ શાણા અને વિશેષ સુખી થયા છે?

કેટલા બધા માણસોને રામાયણ અને મહાભારત તથા તે ઉપરથી રચાયલા ગ્રંથો ગરીબાઈમાં દ્રવ્યરૂપ, પરાધીનતામાં સ્વતંત્રતારૂપ, વ્યાધિમાં આરોગ્યરૂપ અને એકાંતમાં મિત્રરૂપ થઈ રહ્યા છે! ખરેખર ન્યાયમંદિર, રાજ્યસભા, રણક્ષેત્ર અને તત્ત્વજ્ઞાનની શાળાઓમાં પણ તેની સત્તા જણાઈ રહે છે. વળી તેનું એટલુંજ ગૌરવ નથી પણ એ સર્વોત્તમ સાહિત્ય જ્યારે દુઃખી માણસોને આશ્વાસન આપી શાંત કરે છે અને શોકગ્રસ્ત આંખોમાં આનંદનાં તેજ આણે છે ત્યારે એ મહાન ગ્રંથોની અજબ અસર સ્પષ્ટ જણાઇ રહે છે.

હજારો વર્ષથી અયોધ્યા અને હસ્તિનાપુરની સત્તા—સ્વાતંત્ર્ય નષ્ટ થયાં છે; તેના નિવાસીઓ પતિત થઇને ભીરુ ગુલામો બન્યા છે; ભાષા અશુદ્ધ બની ગઇ છે; મંદિરો વિદેશી આક્રમણ અને ઘસારાઓનાં ભોગ થઈ પડયાં છે; પરંતુ મહાભારત અને રામાયણરૂપે વ્યાસ અને વાલ્મીકિનું માનસિક સામ્રાજ્ય તો આજે પણ અવિનાશી છે.

પ્લુટાર્કની એક પ્રત મૅડમ રોલેન્ડ પ્રાર્થનામંદિરમાં સાથે લઇ જતી અને વચમાં વિસામો હોય ત્યારે ત્યારે તેમાંનું એકાદ વાકય વાંચી લેતી. પ્લુટાર્કે લખેલાં આ ચરિત્રો નેપોલિયનને પણ બહુ પ્રિય હતાં. પ્લુટાર્ક એમાં પરમ કુશળતાથી વીર પુરુષોની નાની નાની ખાસિયતો વર્ણવે છે; પણ તે બીજા લેખકોએ ધ્યાનમાં લીધી નથી. તે કહેતો કે "મહાન યુદ્ધો વર્ણવવાનું બીજાઓ માટે રહેવા દઇ હું તો આત્માનોજ ખ્યાલ આપનારી ઘટનાઓ વર્ણવીશ." શેક્સપિયરે પણ પ્લુટાર્કની ઘણી હકીકતનો અનુવાદ કર્યો છે અને કોઈ કોઇ વાર તો તેનીજ ભાષા અક્ષરશઃ ઉતારી છે.

પ્લુટાર્કનાં જીવનચરિત્રો માનવી મન પર જે અસર કરે છે; તેને માટે એમર્સન તો તે પુસ્તકને બાઇબલથી બીજે નંબરે મૂકે છે.×

કૉટન મૅથરનો 'સત્કાર્ય વિષે નિબંધ' ફ્રૅંક્લિને પોતાની બાલ્યાવસ્થામાં વાંચેલો તેની અસર તેના આખા જીવન પર થઈ હતી. ગ્રંથ વાંચતાં વખતે હાથમાં કલમ રાખવાનો અને જે અગત્યનું

× પ્લુટાર્કવાળાં આ ચરિત્રો "વિવિધ ગ્રંથમાળા"માં નીકળવા સંભવ છે.

વાંચવામાં આવે તેની નોંધ લખી લેવાની તે પ્રત્યેકને ભલામણ કરતો.

એમર્સનકૃત 'પ્રકૃતિ'ની અસર ટિન્ડાલના બધા જીવનપર થઇ હતી.

બીચરે કહ્યું છે કે, રસ્કિનના ગ્રંથોએ મને અવલોકન કરવા-ની કુંચી આપી છે અને એવા ગ્રંથો વાંચ્યા પછી કોઇ પણ આગળ જેવો રહી શકે નહિ અથવા આગલી દૃષ્ટિથી જગતને જોઇ શકે નહિ.

આપણે બાલ્યાવસ્થામાં જે પુસ્તકો વાંચીએ છીએ તેની આપણા ઉપર સૌથી વધારે અસર થાય છે.

મહાત્મા ગાંધીજી એવા ભાવનું કહે છે કે "...અમે રાજકોટ આવ્યા. ત્યાં આવું વાંચન ન હતું. એકાદશીને દિવસે ભાગવત વંચાય ખરૂં. તેમાં કોઇ કોઇ વેળા બેસતો. પણ ભટજી રસ ઉપજાવી શક્યા નહોતા. આજે હું જોઇ શકું છું કે ભાગવત એવો ગ્રંથ છે કે જે વાંચીને ધર્મરસ ઉત્પન્ન કરી શકાય. મેં તો ગુજરાતીમાં તે અતિરસથી વાંચ્યો છે; પણ મારા એકવીસ દિવસના અપવાસમાં ભારતભૂષણ પંડિત મદનમોહન માલવીયજીના શુભ મુખેથી કેટલાક ભાગો સાંભળ્યા ત્યારે એમજ થયું કે, બચપણમાં તેમના જેવા ભાગવતભક્તને મુખેથી સાંભળત તો તેના ઉપર પણ મારી બચપણમાંજ સારી પ્રીતિ જામત. તે વયમાં પડેલા શુભ અશુભ સંસ્કારો બહુ ઉંડાં મૂળ ઘાલે છે એમ હું ખૂબ અનુભવું છું અને તેથી કેટલાક ઉત્તમ ગ્રંથો સાંભળવાનું મને તે વયે ન મળ્યું એ સાલે છે."

મારા વાંચનના પ્રેમને બદલે કોઇ બધાં મહારાજ્યોના મુકુટો મારી સામે મૂકે તો તેને પણ લાત મારીને ફેંકી દઉં! —**ફેનેલન**

હાલમાં મારા ઘણા મિત્રો છે અને હું તેમને ચાહું છું; પણ તેમના કરતાં સારા વાંચનને વિશેષ ચાહું છું —**પોપ**

કેટલાક ગ્રંથોએ જગતનું જેટલું હિત કર્યું છે અને હજી કર્યા જાય છે, તેઓ જે રીતે આપણી આશા, હિંમત અને શ્રદ્ધાને જગાડે છે, દુઃખ મટાડે છે; દૂર દૂરના યુગો અને દેશોને એક-બીજા સાથે જોડી દે છે અને સ્વર્ગમાંથી સત્યોને લાવે છે, એ સર્વનો

જ્યારે વિચાર કરૂં છું ત્યારે હું આવી ઉત્તમ બક્ષિસ મળવા માટે હમેશાં ઇશ્વરનો આભાર માનું છું. —**જેમ્સ ફ્રીમેન કલાર્ક**

ગ્રંથો એ મિત્રરહિત માણસોના ખાસ મિત્રો છે. —**હિલાર્ડ**

હું નાનો હતો ત્યારે લાકડાંના ઓરડામાં, બગીચામાં અને પાડોશીઓને ત્યાં વાંચતો વાંચતો જતો. મારો પિતા બહુ ગરીબ હોવાથી દિવસે બાગમાં મારી ચાકરીની જરૂર પડતી; પરંતુ રાત્રે મને સુવાડતાં તેને ભારે મહેનત પડતી. કેમકે રાત્રે હું મારાં પુસ્તકો મારી આસપાસ ગોઠવતો અને મૂંગે મોઢે તથા નીચી મૂડીએ મોડા સુધી વાંચ્યા કરી જ્ઞાનામૃત પીધા કરતો. એ સમયે મારા મનમાંથી મારી આસપાસનું જગત ખસી જતું અને મારાં પુસ્તકો મને જે જગતમાં લઇ જતાં તે જગત મને જીવતું જાગતું લાગતું. —**હૉરેસ ગ્રીલી**

પ્રેસિડેન્ટ લિંકને અગાઉ વૉશિંગ્ટન અને હેન્રી કલેનાં જીવન-ચરિત્રો ગામડિયા પાડોશીઓ પાસે માગીને પોતાના ઝુંપડામાં સગડી-ને અજવાળે વાંચેલાં. આથી તેના જીવનને પ્રોત્સાહન મળ્યું હતું. વળી એવામાં બુદ્ધિવાદનો અને બીજો એક ગ્રંથ વાંચવાથી તેને એટલી બધી અસર થઇ હતી કે તેની નીતિ લગભગ ડગી ગઈ અને તેણે બાઇબલની વિરુદ્ધમાં એક નિબંધ લખ્યો! પણ પછી સુભાગ્યે પાછલાં વર્ષોમાં તેણે જે ગ્રંથો વાંચ્યા તેણે આ ખરાબ અસર દૂર કરી હતી.

"પુસ્તકોમાં હું ગુંથાયેલો રહી શકતો તેથી મને બે માસ વધારે જેલ મળત તોપણ હું કાયર થાત નહિ; એટલુંજ નહિ પણ મારા જ્ઞાનમાં ઉપયોગી વધારો કરી શકવાથી હું ઉલટો વધારે સુખ-ચેનમાં રહેત. હું માનું છું કે, જેને સારાં પુસ્તકો વાંચવાનો શોખ છે, તે ગમે તે જગ્યાએ એકાંતવાસ સહેલાઇથી વેઠી શકે છે. × × એક પછી બીજું, એમ સારાં પુસ્તકો વાંચતાં છેવટે તમે અંતરવિચાર પણ કરી શકશો." **મ૦ ગાંધીજી**

"તમે પુસ્તકાલયમાં પેસતાંજ ઘણા બહોળા જનસમુદાયમાં દાખલ થાઓ છો. ત્યાં મોટામાં મોટો લાભ એ મળે છે કે, ત્યાં તેમને ઓળખાવનાર માણસની તમને જરૂર પડતી નથી અને તે

મોટા સમૂહમાંથી ફાવે તે સાથી તમે પસંદ કરી શકો છો. કારણ કે તે અમર માણુસોના મૂગા સમુદાયમાં જરાય અહંકાર નહિ હોવાથી શ્રેષ્ઠમાં શ્રેષ્ઠ માણુસ હલકામાં હલકા માણુસની સેવામાં નમ્રતાથી હાજર થાય છે અને તમે તમારી હલકાઈનો ખ્યાલ લાવ્યા વિના ગમે તે મહાન માણુસ સાથે છૂટથી વાતચીત કરી શકો છો. કારણુ કે ઉત્તમ ગ્રંથો ઉચ્ચ કુલની પેદાશ હોવાથી તેઓ કોઇ પ્રકારના ભેદભાવથી કોઈની લાગણી દુઃખવતા નથી." —જીકી

"મારા અભ્યાસગૃહમાં મને ખાત્રીપૂર્વક માત્ર બુદ્ધિમાનો સાથેજ વાર્તાલાપ કરવાનું મળે છે, જ્યારે બહાર તો મૂર્ખાઓના સંસર્ગમાંથી છૂટવું મુશ્કેલ થઇ પડે છે!" સર વિ. વૉલર

કેટલા બધા માણુસોને ગરીબાઇ અને દુઃખમાં પુસ્તકોએ આશ્વાસન આપી ચિંતા તથા ઉદાસીને બદલે મધુર સુખ આપ્યું છે!

આપણે ગરીબ હોઇએ, સમાજથી તિરસ્કારાયેલા હોઇએ અને સંતસમાગમની તક ન મળતી હોય; પણ પુસ્તકોને તો આપણે ઉત્તમોત્તમ મિત્રો બનાવી શકીએ છીએ × × અને સર્વ યુગોના મહાન પુરુષો સાથે ધરાતાં સુધી વાર્તાલાપ કરી શકીએ છીએ.

પુસ્તકોમાં આપણી સબળતા અને દુર્બળતા, આપણી વિશાળતા અને સંકોચ, આપણા અભિપ્રાયો અને રુચિઓ, આપણી અનુકૂળતા અને પ્રતિકૂળતા, આપણી સહૃદયતા અને જડતા, એ સર્વનાં પ્રતિબિંબ આપણુને સ્પષ્ટ જણાઇ રહે છે.

સાહિત્યની ઉપાસના મનુષ્યને બીજા ધંધાને માટે નાલાયક બનાવી દે છે; એ વાતને ખોટી, સિદ્ધાંતથી વિરુદ્ધ અને અનુભવ વિનાની કલ્પના માનીને એનો અનાદર કરજો.

સારા ગ્રંથો ચારિત્ર્યને ઉન્નત કરે છે; રુચિને શુદ્ધ કરે છે; હલકા આનંદોનો મોહ મટાડે છે અને આપણુને ઉંચકીને વિચાર અને જીવનની ઉચ્ચ ભૂમિકા પર મૂકી દે છે.

એક ઉત્તમ વિચારથી ભરેલો ગ્રંથ વાંચ્યા પછી તરત હલકાં કામ થઇ શકતાં નથી. જે માણુસ ઉપલક રીતે અથવા આનંદ

માટે વાંચે છે તેનામાં પણ રસિકતા અને મિઠાશ તો આવશેજ.

સાધારણ રીતે આપણા લોકોને સહેલું વાચન જોઇએ છીએ; આગગાડીમાં યા ઘરમાં વખત જાય અને ધ્યાન રોકે એવું વાચન જોઇએ છીએ; પણ અંગ્રેજ લોકો મોટે ભાગે તાત્ત્વિક ગ્રંથો, પ્રાચીન ગ્રંથો અને જેમણે જીવવાનો પોતાનો હક્ક સ્થાપિત કર્યો હોય એવાજ ગ્રંથો વાંચે છે. તેઓ "તાજા ગ્રંથો" અને ખૂની હકીકતો-વાળી તથા પ્રેમલાપ્રેમલીની નવલકથાઓ માટે આતુર હોતા નથી.

"ગ્રંથ એ ઉત્તમ સોબતી છે. તમે ઇચ્છો ત્યારે એ સર્વ બોધ સહિત આવે છે; પણ કદી તમારી પૂંઠ પકડતો નથી. તમારા દુર્લક્ષ્યથી એ ગુસ્સે થતો નથી; તમે બીજા આનંદો તરફ વળો તો તે ઇર્ષ્યા કરતો નથી અને કશો બદલો લીધા વિના મૌન-પૂર્વક તમારી સેવા કરે છે. તે પોતાના શરીરમાંથી તમારી સ્મરણ-શક્તિમાં પેસતો જણાય છે. તેનો આત્મા ઉડીને તમારામાં આવે છે અને તમારા મગજ પર કાબુ કરી લે છે." —**બીચર**

ગ્રંથો જીભ વિનાના અને મૂંગા છતાં જગત પર સત્તા ચલાવે છે. તેઓ શક્તિહીન અને જડ દેખાવા છતાં જંગલમાં આગ ફરી વળે તેમ તેઓ માણસોનાં મન, હૃદયો અને મગજોમાં ફરી વળી પ્રકાશ પહોંચાડે છે અને અંધકારમય આકાશમાં તારાનું કામ કરે છે.

પ્રજાઓ ઉન્નત અને અવનત થાય છે; શહેરો નાશ પામે છે; વિશાળ સામ્રાજ્યો પાયમાલ થઇ જાય છે; પરંતુ તેઓનો સમસ્ત ભૂતકાળ પુસ્તકોમાં વિદ્યમાન હોય છે. એક વારના બળવાન ગ્રીસનો, હસ્તિનાપુરનો અને અયોધ્યાનો અર્ધો ભાગ પુસ્તકોમાં રહેલો છે. તેનાં લશ્કરો અને શિલ્પકળા નષ્ટ થઇ માત્ર થોડાં ખંડેરોજ આજે ઉભાં છે; પણ તેનાં પુસ્તકો તો સદાકાળ રહી મનુષ્યો પર અસર કર્યા કરશે.

પુસ્તકોનો મોટામાં મોટો લાભ તેમાંની જે હકીકત આપણને યાદ રહે તેથી થતો નથી; પણ તેમાંથી જે સૂચના આપણને મળે છે તેથી થાય છે. એક સારો ગ્રંથ અથવા મિત્ર ઘણી વાર આપણા-માં રહેલી ગુપ્ત શક્તિને જગાડે છે. ઘણી વાર તો આપણે આપણા-

જ વિચારો અને ભાવનાઓ પુસ્તકોમાં જોઇએ છીએ અને ખરૂં જોતાં પુસ્તકોથી આપણે આપણી જાતને ઓળખતાં શીખીએ છીએ. આપણું એક અંગ મનુ, વ્યાસ, ગઝાલી કે એમર્સનના ગ્રંથમાં જોઇએ છીએ તો બીજું શેકસપિયર કે કાલિદાસના ગ્રંથમાં જોઇએ છીએ; આપણો એક વિચાર વાલ્મીકિ યા હોમરના ગ્રંથમાં હોય છે તો બીજો શંકરાચાર્ય, બુદ્ધ, રામાનુજ કે ડાંટેના ગ્રંથમાંથી મળી આવે છે. આ પ્રમાણે આપણું સંપૂર્ણ વ્યકિતત્વ (ખામી અને ખુબી વગેરે) જાણી રહીએ ત્યાંસુધી આ ક્રિયા ચાલ્યાજ કરે છે.

તમે જે રીતે કુહાડાને શરાણ પર ચઢાવો છો તેજ રીતે તમારે કોઇ પણ ખાસ પુસ્તકનું મનન અને અભ્યાસ કરવો જોઇએ. તમે કાંઇ કશું ઉમેરવા માટે શરાણ પર કુહાડો ચઢાવતા નથી પણ ધાર કાઢવા માટે ચઢાવો છો. શરાણમાંથી નીકળતા તણખા કરતાં પુસ્તકોમાંથી મળતી અસરો બહુ કિંમતી હોય છે; તેમ એ ઉચ્ચ અસરો મેળવનારૂં આપણું મગજ કુહાડાની ધાર કરતાં બહુજ કિંમતી હોય છે.

બેકન કહે છે કેઃ—"કેટલાક ગ્રંથોનો માત્ર સ્વાદજ લેવાનો હોય છે અને કેટલાક ગળી જવાના હોય છે; માત્ર થોડાજ ચાવી ને પચાવી દેવા જેવા હોય છે. મતલબ કે કેટલાંક પુસ્તકોના માત્ર થોડા-જ ભાગ વાંચવાના હોય છે; કેટલાંક પુસ્તકો વાંચવા જેવાં હોય છે પણ મનન કરવા જેવાં નહિ; અને થોડાક ગ્રંથો તો રોમે રોમ વ્યાપી ચારિત્રમાં ઉતરે ત્યાં સુધી પ્રયત્ન, કાળજી અને મનનપૂર્વક વાંચ્યા કરવા જેવા હોય છે." બેકન વધુ કહે છે કે—

"વાચન મનુષ્યને સંપૂર્ણ બનાવે છે.
વાતચીત તેને તૈયાર બનાવે છે.
લેખન તેને ચોક્કસ બનાવે છે.
ઇતિહાસ તેને ડાહ્યો બનાવે છે.
કવિતા તેને રસિક બનાવે છે.
તત્વજ્ઞાન ઉંડી બુદ્ધિવાળો બનાવે છે.
નીતિશાસ્ત્ર તેને ગંભીર બનાવે છે.

ન્યાય અને અલંકારશાસ્ત્ર વાદવિવાદ શક્તિ આપે છે."

જીફી કહે છે કેઃ—પોતાનાં પુસ્તકોની વચ્ચે જીવવા અને મરવા માટે સિસેરોએ પોતાની સઘળી સંપત્તિ છોડી દેવા ઇચ્છા બતાવી હતી એ કાંઇ આશ્ચર્યની વાત નથી. પેટ્રાર્ક અંતસુધી પોતાનાં પુસ્તકો વચ્ચે રહ્યો અને તેમાંજ મુવો એમાં પણ નવાઇ નથી. બેડ લખાવતો લખાવતો મુવો; લિબ્નિઝ હાથમાં પુસ્તકસહિત મુવો તથા લૉર્ડ ક્લૅરેન્ડન ટેબલ આગળ મુવો એ પણ સ્વાભાવિક છે.

બકલના અંતસમયના શબ્દો "મારૂં ગરીબ બિચારૂં પુસ્તક!" પુસ્તકો પ્રત્યેની એની તીવ્ર પ્રીતિ દર્શાવે છે, કે જે મૃત્યુને પણ વિસરાવી દે! સ્કૉટ જ્યારે અંતકાળે એબટ્સફર્ડમાં આવ્યો અને તેને ઉંચકીને તેના પુસ્તકાલયમાં લઇ જવામાં આવ્યો ત્યારે તેના મર્દાનગીભરેલા મુખ પર દડ દડ આંસુની ધારા ચાલી! ખરેખર, તેણે પોતાનાં પુસ્તકોને એવી યોગ્ય રીતેજ અંતિમ પ્રણામ કર્યાં હતા.

ધોળા વાળવાળો અને માત્ર હાડપિંજરરૂપ બની ગયેલો સધિ પુસ્તકોને વાંચી શકતો ન હતો ત્યારે તેને પંપાળતો અને ચુંબન કરતો હતો; એ ચિત્ર તો વળી બહુજ અસરકારક છે!

યુવાવસ્થા અને વૃદ્ધાવસ્થા

("સુખસામર્થ્ય સમૃદ્ધિ અને વિચારોના ચમત્કાર"માંથી થોડો સારાંશ)

"વિકાસ પામતા રહો અથવા ક્ષીણ થતા ચાલો" એ કુદરતનો મુદ્રાલેખ છે અને તે સૃષ્ટિની પ્રત્યેક વસ્તુપર લખેલો છે.

આપણું શાશ્વત તારુણ્ય આપણા મનમાંજ રહેલું છે, બીજે નહિ.

માણસનું મન સંમતિ આપે નહિ ત્યાંસુધી તેનો ચહેરો ઘરડો થઇ શકતો નથી. કેમકે શરીર એ મનનોજ દોરેલો નકશો છે.

તરુણોની સાથે ઝાઝો સંસર્ગ રાખવાથી તારુણ્ય ટકી રહેવામાં જેટલી મદદ મળે છે તેટલી બીજા કશાથી મળતી નથી.

તમે માત્ર પચાસ વર્ષના થયા હો ત્યારે તમારૂં મગજ શિથિલ થવા માંડે અને શક્તિઓ ઘટવા લાગે એ તો તમારા સ્રષ્ટાનું અપમાન થવા જેવું છે. કેમકે તે સમયે તો તમે તરુણાવસ્થામાં હોવા જોઇએ.

ધોળા વાળ, કરચલીઓ ઇત્યાદિ ઘડપણનાં ચિહ્નોને આ યુવાવસ્થા સાથે કશો સંબંધ નથી. બુદ્ધિ, શકિત, સૌંદર્ય અને સદ્‌ગુણોની વૃદ્ધિ તથા દૃઢતા થવી એજ મોટી ઉંમરનાં ચિહ્ન હોવાં જોઇએ; નિર્બળતા, નિરુપયોગિતા અને વળિયાં પળિયાં એનાં લક્ષણ હોવાં જોઇએ નહિ.

ઘડપણના વિચાર કરવાની ટેવ પાડવી જેટલી સહેલી છે તેટલીજ તારુણ્યના વિચાર કરવાની આદત પાડવી સહેલી છે.

સિદ્ધાંત કદી વૃદ્ધ થતો નથી; સત્ય કદી વૃદ્ધ થતું નથી અને હે માનવ! વાસ્તવમાં તું પોતેજ સિદ્ધાંત અને સત્યોનું સત્ય છે.

વિચારોમાં રહેલી અદ્‌ભુત શક્તિ

કોઇપણ મનુષ્યનું મન ખરાબ વિચારો અને કુટેવોથી એટલું બધું મલિન કે વિષમય બની ગયું નથી—દુરાચારમાં એટલું બધું ડૂબી ગયું નથી—કે તે ઉચ્ચ વિચારોથી પાછું શુદ્ધ ન થઈ શકે.

ઉત્સાહ, હિંમત, આશા અને આનંદ એ એવાં સાધનો છે કે જે બિમારને સાજા કરવામાં દવા કરતાં વિશેષ મદદ કરે છે.

જમતી વખતે અને ઉંઘતા પૂર્વે આનંદી રહેવાનો અભ્યાસ પાડવો એ દરેકનું બહુ જરૂરી કર્તવ્ય છે. કારણ કે એથી શરીર અને મનના આરોગ્યને ઘણોજ લાભ થાય છે.

રંકતા અને શ્રીમંતાઈ

રંકતાનો વિચાર જેટલો ખરાબ છે, એટલી રંકતા પોતે નથી.
જે દિવ્યના આપણા ઉદ્દેશોને ઘડે છે તે આપણામાંજ રહેલી છે.
ઉદારાત્મા આપીને શ્રીમંત થશે; અને કંજુસ સંઘરીને રંક થશે.
મહત્ત્વાકાંક્ષા(ઉચ્ચ આદર્શ અને ઉન્નત હેતુ)માંથી શકિત જન્મે છે.
તમારો આદર્શ, એ અંતે તમે કેવા થશો તેની આગાહી આપે છે.

ઇશ્વરને ઉપાસનારને નવીન બળ મળશે; ઉન્નતિના આકાશમાં તે ગરુડની પેઠે ઉડશે; તે દોડશે પણ થાકશે નહિ; તે બોજો ઉપાડશે પણ બેશુદ્ધ થશે નહિ.

ઘણા લોકો હાસ્યરસપ્રધાન, અને પ્રોત્સાહક ગ્રંથ વાંચીને ઉદાસીને હાંકી કાઢે છે. કેટલાક બુદ્ધિમાનો સ્તોત્રો, કહેવતો તથા મહાત્માઓનાં વચનામૃત વાંચીને ઘણો લાભ મેળવે છે.

મહાત્મા થવાનો માર્ગ

("પ્રભુમય જીવન"માંનો થોડો સારાંશ)

મનુષ્યના વિકાસમાં અડચણ નાખનાર માત્ર તેનું અજ્ઞાન છે.

કુદરતના નિયમોનું અજ્ઞાન કે અવગણના સર્વ રોગ–દુઃખનું કારણ છે. કોઇ પણ દુઃખદારિદ્રને પ્રભુ નહિ પણ માનવી પોતે પેદા કરે છે.

રોગી થયા પછી રોગ ટાળવો, એ કરતાં રોગજ થાય નહિ એવી રીતભાત સૂચવવી, એજ વૈદ્યનો મુખ્ય ધંધો હોવો જોઇએ.

મનુષ્યને તેની જાતનું અને તેનાથી અજાણી રહેલી તેની શક્તિઓનું જ્ઞાન આપવું; એના જેવો માનવસેવાનો ઉત્તમ માર્ગ બીજો નથી.

જ્યાં સત્યની ઇચ્છા અને સ્વીકાર નથી ત્યાં તે જતું પણ નથી.

સત્યને સંપૂર્ણ જાણવું હોય તો તેના સિવાયની બીજી બધી ઇચ્છાઓ અને ખટખટો દૂર કરો અને સત્યને જાણી અમલમાં મૂકો.

તમારી શક્તિઓ જાણવા માટે પ્રથમ તો પરમાત્માને ઓળખો.

જેનું મન પરમાત્મામાં લીન રહે, તેની સંભાળ પરમાત્મા રાખે છે.

જેવા મિત્રોને તમે શોધશો તેવાજ મિત્રો તમને પણ શોધશે.

આપણી કલ્પનાઓની હદ એજ આપણા વિકાસની હદ છે.

મનુષ્ય કેવાના સમાગમમાં વિશેષ આવે છે તે ઉપર તેની ચડતી કે પડતી થવાનો આધાર છે.

રોગના જેટલુંજ સુખ અને આરોગ્ય પણ ચેપી છે.

સારી વસ્તુઓ પ્રભુ પરાણે કે વગર લાયકાતે નથી આપતો.

સર્વાંશથી ઇશ્વરની આજ્ઞા જાણે ને પાળે તેઓજ ધન્ય થાય છે.

મનમાં એક વાત અને બોલવામાં બીજી વાત, એવી કુટિલતા જવા દઇ મનમાં હોય તેજ કહી દેવાની ટેવ પાડો.

દ્વેષનો નાશ દ્વેષથી નહિ, પણ પ્રેમથી થાય છે.

બીજાનું ભલું કરવામાં તમે તમારી જાતને જેટલી ભૂલો તેટલું તે કામ વધારે સારૂં થાય અને પરિણામ પણ વધારે સારૂં આવે.

દયાવિનાનું જીવન એ સાચું જીવન નથી પણ જીવતું મરણ છે.

બીજાઓનું ભલું કરવામાં આપણું પણ ભલું થાય છે.

પ્રાપ્ત શક્તિનો પૂરો સદુપયોગ થાય તોજ શુભ ભાવના પૂરી ફળે છે.

આપણી ભાવી સ્થિતિનો આધાર આપણા આજના વર્તન પર છે.

એવી એક પણ વસ્તુ કે સ્થિતિ આ વિશ્વમાં નથી કે જેના તરફ એકનિષ્ઠા અને સર્વભાવથી ચાલનારો તેનાથી બેનસીબ રહે.

જે કામ રામ, કૃષ્ણ, મહંમદ, ઈસુ કે જરથુસ્ત્ર કરી શકે તે કામ બીજો પણ કરી શકે;

કેમકે સર્વત્ર એકજ નિયમ વ્યાપી રહેલો છે.

કેમકે એવી એક પણ ટેવ નથી કે જે જીતી શકાય નહિ.

કેમકે તમારૂં જીવન કેમ દોરવવું અને ખીલવવું એ માત્ર તમો અને તમારા પ્રભુ વચ્ચેનો સવાલ છે; છતાં જો તમે સાધારણ લોકોથી દોરવાતા હો, તો જરૂર તમે ખોટે માર્ગે ચઢવાના ભયમાં છો.

કેમકે બહારનો વિવેક અને આડંબર નિર્બળ માણસોજ રાખે છે.

કેમક જેમને આત્મશક્તિનું ભાન થયું હોય તેઓ તો લોકો જુએ–જાણે ને વખાણે, એવી રીતે કામ ભાગ્યેજ અને નાછૂટકે કરે છે.

કેમકે તેઓ સમજી ચૂક્યા હોય છે કે, અંદર–બહાર બધે અનંત શક્તિ સર્વ કાંઈ કરી રહી છે ને તેઓ તો તેનું હથિયાર માત્ર છે.

કેમકે સૃષ્ટિના એ શ્રેષ્ઠ નિયમોમાં અને નિયંતામાં જેને વિશ્વાસ આવશે, તેના ઉપર કશી દીનતા–હીનતાની સત્તા નહિ ચાલે.

સોયના કાણામાં ઉંટ પેસવું જેટલું અશક્ય છે, તેટલુંજ ધનવાનને સ્વર્ગ પામવું અશક્ય છે.

આપણે બધા માત્ર અપાર સામર્થ્યરૂપ પરમાત્માને વહેવાની નીકો છીએ, એટલે જે કોઇ જેટલા પ્રમાણમાં એ દિવ્ય પ્રવાહને પોતામાં વહેવા દેશે, તેટલા પ્રમાણમાં તે મહાત્મા બનશે એ નિઃશંક છે.

સારા ગ્રંથોની કિંમત અને અગત્ય

("ભાગ્યના સ્રષ્ટાઓ"માંથી થોડો સારાંશ)

આ જમાનામાં છાપખાનાં તમને ગીતા, કુરાન અને બાઈબલ જેવા મહત્ત્વના ગ્રંથો જૂજ કિંમતે આપે છે; પણ તમે તેમાંના અખૂટ-દિવ્ય જ્ઞાનભંડારનો જેટલી સહેલાઇથી અને છૂટથી લાભ લઇ શકો, અને તેથી તમારાપર તથા તમારા આસપાસવાળાઓ પર જે દિવ્ય અસર થાય તેના પ્રમાણમાં જો તમે તેની કિંમત આંકો તો તે કેટલી થવા જાય?

છાપખાનાં આપણને બીજા પણ એવા હજારો ગ્રંથ આપે છે કે જેની ઉપકારકતાના પ્રમાણમાં તો આપણે બહુ નજીવા ખર્ચે ઉત્તમ વિદ્વાનો અને ઋષિમુનિઓનું એક આખું સૈન્ય જાણે આપણી સેવામાં હાજર કરીએ છીએ! ખરચેલા પૈસાનો આવો મોટો બદલો આપણને બીજે ક્યાંથી મળે કે જેનો આપણે જેટલા વધુ વિચારથી ને લક્ષ્યપૂર્વક ઉપયોગ કરીએ તેટલો આપણને વધુ લાભ થાય?

ઉત્તમ પુસ્તકોમાં કેટલું બધું દ્રવ્ય ભરેલું છે! અને તે જોતાં ગરીબ માણસ પણ કેટલા થોડા ખર્ચમાં એ પુસ્તકો લઇ શકે છે અને પોતાના જ્ઞાનમાં, ચારિત્ર્યમાં અને સામર્થ્યમાં કેટલો બધો વધારો કરી શકે છે! વ્યાસ અને વાલ્મીકિ, જ્ઞાનેશ્વર અને રામદાસ, શ્રીકૃષ્ણ અને રામચંદ્ર, મહમ્મદ સલ૦ અને ક્રાઇસ્ટ તથા પ્લેટો અને સૉક્રેટિસ ઇત્યાદિ દિવ્યાત્માઓના અલૌકિક બુદ્ધિવૈભવ તથા ચારિત્ર્યચંદ્રોદયમાં તે આળોટી શકે છે; સઘળા યુગના મહાત્માઓ, મહાકવિઓ, તત્ત્વવેત્તાઓ, વિજ્ઞાનવેત્તાઓ, રાજદ્વારીઓ, મહાવીરો અને ગ્રંથકર્તાઓ સાથે તે વાતચીત કરી શકે છે; રામચંદ્ર, શ્રીકૃષ્ણ, ભીષ્મ, અર્જુન, પ્રતાપ, શિવાજી, સીઝર, સિકંદર અને નેપોલિયન જેવાઓની પાછળ પાછળ તેમનાં યુદ્ધક્ષેત્રોમાં જઈ શકે છે; ખડકોમાં છુપાયેલી અનેક યુગની વાર્તાઓ તે વાંચી શકે છે અને જ્ઞાનવિજ્ઞાનનાં ગૂઢ રહસ્યો ઉકેલી શકે છે.

વ્યાસ, વાલ્મીકિ અને તુલસીદાસ જેવા પરમસિદ્ધો તો ગરીબમાં ગરીબની ઝુંપડીમાં ગ્રંથરૂપે પહોંચી જઈ રામાયણ તથા મહાભારત-

ની કથાઓ ચિંથરિયા માણસો પાસે પણ રજૂ કરે છે–ગાય છે!

માટે જો સઘળી વસ્તુઓ ખરીદવાની શક્તિ ન હોય તો તમે બીજાં આવશ્યક રાચરચીલાં લેવાને બદલે સારાં પુસ્તકો ખરીદજો.

કિંમતી રાચરચીલાં, ચિત્રો, પડદા, ગાલીચા વગેરેથી ભરેલું સુંદર ઘર હોય પણ તેમાં ઉત્તમ ગ્રંથો ન હોય તો તે કેવું ખરાબ! છતાં અફસોસ છે કે એવાં ઘણાંયે ઘરોમાં એકે ઉત્તમ પુસ્તક હોતું નથી!

જો જરૂર પડે તો થીગડાં દીધેલાં કપડાં અને સાંધેલા જોડા પહેરજો પણ પુસ્તકો લેવામાં કંજુસાઇ કરશો નહિ. તમારાં બાળકોને બીજી રીતે શિક્ષણ ન આપી શકો તો તેમને થોડાં ઉત્તમ પુસ્તકો તો જરૂર આપજો કે જેના સદુપયોગથી તેઓ ઉન્નત થઈ માન મેળવે. જે બાળકોના હાથમાં ઉપયોગી ગ્રંથો આવે છે તેઓ ગરીબમાં ગરીબ હોય તોપણ શાળા જેટલું કે તેથી વધારે શિક્ષણ મેળવી શકે.

જો આપણા દેશના પ્રત્યેક ઘરમાં ઉત્તમોત્તમ પુસ્તકોનો સંગ્રહ હોય તો આપણી સંસ્કૃતિમાં કેટલો મોટો ફેરફાર થઇ જાય!

ગમ્મત મેળવવાનું બીજું કોઇ પણ સાધન વાંચનના જેટલું સસ્તુ નથી અને કોઇ પણ આનંદ એના જેટલો ટકાઉ હોતો નથી.

સારા વાંચનારા કેવા હોય?

(ભાગ્યના ભ્રષ્ટાઓમાંથી થોડો સારાંશ)

જે માણસ ઉત્તમ અને વિશેષ જ્ઞાન મેળવીને તેને પોતાના ચારિત્ર્યમાં ઉતારે છે તેજ ખરો વાંચનાર છે. યંત્ર જેવા પાઠકો તો વસ્તુનાં છોતરાંરૂપ શબ્દોજ યાદ રાખી અંદરનું સત્વ પચાવતા નથી; વાંચનથી મગજને ભરી દે છે પણ હૃદયને–ચારિત્ર્યબળને ભૂખે મારે છે. જો એક પુસ્તકનો સરસ ઉપયોગ કરી જાણ્યો હોય તો તમને એક એવી કાર્યશક્તિનું ભાન થાય છે કે જેવી શક્તિ તમે કદી જાણી કે અનુભવી હોય નહિ. અનેક નટો પાઠ ભજવે છે; પણ તે મૂળ પાત્રનું હૃદય તો કોઇકજ નટ જાણતા હોય છે; તેની પેઠે મહાન ગ્રંથકારોનાં હૃદય થોડાજ પાઠકો યથાવત્ ઓળખતા હોય છે.

ખરાબ પુસ્તકોનાં નુકસાન

(ભાગ્યના સ્રષ્ટાઓમાંથી થોડો સારાંશ)

ન્યૂ ગેટની જેલના ધર્મોપદેશકે પોતાના વાર્ષિક રિપૉર્ટમાં ઘણા માનવંત કુળના અને સુંદર દેખાવના છોકરાઓ વિષે લખ્યું છે કે "તરુણ સ્ત્રીપુરુષની ગમ્મતને ખાતર પ્રકટ થતાં હલકાં વર્તમાન-પત્રો વાંચવાનો નાદ એક પણ અપવાદ સિવાય આ છોકરાઓને લાગ્યો હતો અને તેથીજ તેઓ જેલમાં જતા હતા. આ દેશમાં એવી કોઇ પણ ફોજદારી કોર્ટ વા જેલ નથી કે જ્યાં આવા પ્રકારના ગુન્હાઓ ન જણાય. આધુનિક સમયમાં ખરાબ પુસ્તકોની અસરથી નીતિનો કેટલો નાશ થયો છે તેનું માપ ભાગ્યે કાઢી શકાય."

એક વાર એક છોકરાએ બીજા છોકરાને બીભત્સ ચિત્રો અને શબ્દોવાળું એક પુસ્તક બતાવ્યું અને તેણે તે માત્ર થોડીજ પળો હાથમાં લીધું હતું. પાછળથી તે શ્રેષ્ઠ ધર્માચાર્ય થયા પછી તેણે એક મિત્રને એ વિષે કહ્યું હતું કે "એ પુસ્તક જોવા કરતાં તો મેં મારી અર્ધી મિલ્કત આપી દીધી હોત તો વધારે ઠીક થાત. કારણ કે કેટલીક વાર તેમાંનાં અપવિત્ર ચિત્રો પવિત્ર સમયે પણ વગર તેડ્યે મનમાં આવવાને ઉભાં રહે છે!"

જેમ્સ ટી. ફીલ્ડ્ઝ એક ખૂની બાળકને જેલમાં મળ્યો ત્યારે તેણે કહેલું કે ખૂન અને બીજાં ભયંકર કામોના વર્ણનથી ભરેલી નવલકથાઓનો મને ઘણો નાદ લાગ્યો હતો. મેં તે ખૂબ વાંચી હતી અને એ પુસ્તકોએ મારા મગજમાં ભયંકર વિચારો મૂક્યા મને ખૂની કામો કરવાને પ્રેર્યો હતો એમાં જરાયે શક નથી."

બિશપ પૉટરે કહ્યું છે કે "માણસ જે કક્ષાનાં પુસ્તકો વાંચે છે તેથી ચઢતી કક્ષાનો તે થઇ શકતો નથી; એ એક સિદ્ધ વાક્ય છે."

દુર્ભાગ્યની વાત છે કે, આ દેશમાં આજકાલ કેટલાકો બીભત્સ અને ક્રૂર વર્ણનવાળા લેખો લખવા અને છાપવા મંડી પડ્યા છે!

આંખનાં દરદોની એક અનુભવસિદ્ધ દવા

खाखरानां मूळ-नो अर्क

સુલભ કરવાની કામચલાઉ યોજના

ખાખરાના અસાધારણ ગુણોને લીધે ઋષિઓએ તેને "બ્રહ્મ-વૃક્ષ" કહ્યું છે. એના મૂળનો અર્ક કેટલાક દિવસ સુરમો આંજવાની સળી વડે અથવા ટીપું નાખીને આંજવાથી ઝાંખ, ખીલ, પડળ, ફૂલું, છારી, મોતિયો, ઝામરવા વગેરે દરદો મટે છે; આંખનું તેજ વધી ઘણા વિદ્યાર્થીઓના ચશ્મા ઉતરે છે; નાગરવેલના પાનમાં અર્ધો વાલ ખાવાથી ભૂખ વધી તાકાત આવે છે અને વીર્યસ્રાવ થતો હોય તો અટકે છે. એક જગાએ લખ્યું છે કે, ૧૫-૨૦ દિવસ સેવવાથી નપુંસકપણું મટે છે. આર્યભિષક્માં પુરુષત્વ માટે આ અર્ક વાપરવા કહ્યું છે. ભાવપ્રકાશ અને સુશ્રુતાદિમાં પણ ખાખરાને વીર્યવર્ધક, વીર્યશોધક, ભૂખ વધારનાર ઈત્યાદિ કહ્યો છે.

ખાખરાનો આવો ઉપયોગી અર્ક સર્વસુલભ કરવાની આ કામચલાઉ યોજના કેવી રીતે થઇ તથા એ અર્ક હરકોઈ કેવી રીતે કાઢી શકે; એ વગેરે નીચેની હકીકત વાંચવાથી સમજાશે.

વઢવાણના માજી પોલીસ સુપ્રીન્ટેન્ડન્ટ શ્રીયુત ભૂરાભાઇ કસળચંદ મહેતા, હાલ મુ૦ જેતપુર (કાઠિયાવાડ); એમણે ખાખરાના અર્કનો અનુભવ લખી મોકલેલો તેનો સારાંશ નીચે મુજબ છે–

સને ૧૯૨૩માં મારી બન્ને આંખોએ મોતિયો આવવાથી નોકરી છોડવી પડી. સ્વ. પઢિયારજીનો "ખાખરામાંથી બનતી અક-સીર દવા" સંબંધી લેખ "ગુજરાતી"માં છપાયલો; તેથી ખાખ-રાનાં મૂળનો અર્ક કાઢીને આંજવાનું શરૂ કર્યું. આથી મોતિયો ગળી ગયો અને વાઢકાપ કરવાની જરૂર રહી નહિ. પછી આ દવા ઘણાઓને મફત આપી તેમને પણ ફાયદો થયો. ટુંકામાં ખાખરાના

અર્કથી આંખનાં દરદોમાં અને મોતિયામાં પણ ફાયદો થયાના ઘણા અનુભવ આ ત્રણ વર્ષમાં થયા છે. આ દવાનો ખંતથી ઉપયોગ કરવાથી ડૉકટરોની વાઢકાપમાંથી બચી જવાશે.

બે ત્રણ વર્ષ પર ખાખરાનો થોડો અર્ક આ લખનારને મળેલો, તે ઋષિકેશમાં એક વૃદ્ધ સજ્જનને છેક નહિ જેવું દેખાતું તેમણે વાપરવાથી તેમને સારી પેઠે દેખાય છે અને લખી વાંચી શકે છે.

અર્ક કાઢવાની રીત–ખાખરાનાં મૂળ ખોદી લાવી તેના મોટા કટકા કરી ગાગર કે ઘડામાં ઉભા ભરી સ્વચ્છ કપડાથી મોઢું બાંધી લેવું. (એ અગાઉ જમીનમાં ખાડો ખોદી તેના તળિયામાં ખૂબ પાણી પાઇ રાખવું.) પછી કલાઇવાળા કે માટીના પહોળા મોઢાવાળા વાસણમાં મૂળિયાં ભરેલું વાસણ ઉંધું વાળી એ બંને વાસણોનો સાંધો ઘઉંના લોટથી સાંઠી લેવો. પછી એ ગાગરનો પોણો ભાગ ખાડાની બહાર રહે તેવી રીતે એ બંને વાસણવાળું જોડખું ખાડામાં મૂકી તેના ઉપર ખંખેરેલાં સાફ છાણાં સળગાવવાં. આથી લાલ રંગનો અર્ક નીચેના વાસણમાં પડશે.

બીજી સારી રીત—ખાખરાનાં મૂળિયાંના મોટા કડકા કરી હાંડલામાં કે માટલામાં પોણા ભાગ સુધી ઉભા ભરવા અને તે કડકાની ઉપર (માટલાની અંદર) માટીનો રીંઢો કટોરો અથવા બેઉ બાજુ કલાઈ કરેલો વાટકો ચતો મૂકવો. પછી તે માટલાના મોઢા ઉપર માટીની તાંસળી અથવા તળે ઉપર કલાઇ કરેલી પીતળની વાટકી કે તાંસળી છતી મૂકી તેને માટલાના કાંઠા સાથે ઘઉંના આટાથી બરાબર સીડી લેવી. પછી એ માટલું ચૂલા પર છતું ચડાવી નીચે ખૂબ અગ્નિ કરવો તથા ઉપર ઢાંકી સીડેલા વાસણમાં ટંડુ પાણી રાખવું. આ પાણી વધારે ગરમ થાય ત્યારે ત્યારે વાટકીથી કાઢી લઇ ઠંડુ પાણી નાખતા રહેવું. આથી મૂળિયાંના રસની વરાળ થઇ પીળાશ પડતો અર્ક અંદરના કટોરામાં પડશે. કાઠિયાવાડના રાજપરા ગામમાં કુંભારભક્ત આ રીતે અર્ક કાઢી મફત આપે છે અને દરદીઓને

ફાયદો થાય છે. આ રીત સહેલી હોઇ અર્ક પણ વધુ ગુણકારી તથા વધુ પ્રમાણુમાં નીકળે છે.

ખાસ સૂચના—જે દિવસે મૂળિયાં કાઢયાં હોય તેજ દિવસે અર્ક કાઢવો. નહિ તો સૂકાવાથી ભાગ્યે નીકળશે. અર્ક નીચે જે થોડો જાડો ભાગ જામે તે રહેવા દઇ ઉપલો પાતળો સ્વચ્છ રસ સ્વચ્છ કપડે ગાળીને પછી ગરમ પાણીએ ધોયેલા સાફ સીસામાં ભરી મજબૂત બૂચ દઇ રાખવો.

ખાખરાનો અર્ક વાપરવાની રીત—ખાખરાનો અર્ક વધુ હોય તો રોજ તેમાંથી નહિ વાપરતાં નાની સાફ શીશીમાં જુદો કાઢી રાખી તેમાંથી રોજ બે ત્રણ વાર સુરમો આંજવાની સળી બોળીને અથવા એકેક બબ્બે ટીપાં સવારસાંજ નાખીને આંખમાં આંજવો. સુરમાની સળી ખૂબ ઘસી લીસી કરીને વાપરવી.

પરેજી—આ દવા માટે પરેજી નથી; પણ દરદને માટે મરચુ, તેલ, ગોળ, ગરમ ચીજ તથા મિષ્ટાન્ન વગેરે ભારે ખોરાકની ચરી પાળતા રહી સાદો હલકો અને સાત્વિક ખોરાક રાખવો એ ફાયદાકારક છે.

અર્કના ફાયદા—શ્રીયુત ભૂરાભાઇ લખે છે કે, સુરમો આંજવાની સળી વડે કેટલાક દિવસ આ અર્ક આંજવાથી આંખની ઝાંખ મટી જઇ ખીલ, પડળ, ફૂલું, છારી, મોતિયો, ઝામરવા વગેરેમાં બીજી ઘણી દવાઓ કરતાં વધારે સારો ફાયદો થાય છે; તથા આંખનું તેજ વધી ઘણા વિદ્યાર્થીઓના ચશ્મા ઉતરી જાય છે. અર્કની નીચે જાડો ભાગ રહે છે તે પણ બહુ ઉપયોગી હોય છે; પણ તેના અનુપાનની મને ખબર નથી. હું રોજ સવારે ખાખરાના અર્કમાં ત્રણ વાર સળી બોળી તે પાન ઉપર લગાવીનેખાઉં છું તેથી ભૂખ સારી લાગી દસ્ત સાફ આવે છે. જો કે હું અમુક રોટલીથી વધારે ખાતો નથી.

ખાખરાનો અર્ક સુલભ કરવાની યોજના—આ સમયમાં આંખોનાં દરદો જ્યાં ત્યાં હોવાથી અને ખાખરાના અર્ક જેવી સાદી અને ગુણકારી વસ્તુ, ગામ સણોસરા-પોસ્ટ ચોટીલા (કાઠિયાવાડ)ના

એક પરોપકારપ્રેમી ભાઇ બદ્રુદ્દીન રાણપુરીએ લાગત ખર્ચે પૂરી પાડવાનું સ્વીકારવાથી (જ્યાં સુધી અને જેટલા પ્રમાણમાં એ અર્ક મળ્યા કરશે અને વહિવટને પહોંચી શકાશે ત્યાં સુધી તથા તેટલા પ્રમાણમાં) ૫ થી ૬ આનીભાર ખાખરાનો અર્ક ભરેલી શીશીઓ નીચલા સ્થળે એકેક આને મળે એવી આ યોજના છે.

મુંબઈમાં–સસ્તુ સાહિત્ય વર્ધક કાર્યાલય કાલબાદેવી રોડ, હાથી બિલ્ડિંગ–ત્રીજે માળે. અહીંથી આ અર્ક માત્ર રૂબરૂમાં મળશે. ટપાલ રસ્તે નહિ મળે.

અમદાવાદમાં–સસ્તુ સાહિત્ય વર્ધકકાર્યાલય ઠે. ત્રણ દરવાજા બહાર, નદી જવાને રસ્તે, ભદ્ર પાસે. અહીંથી રૂબરૂમાં તથા પોસ્ટ રસ્તે પણ મળશે.

મંગાવનારને સૂચના—ટપાલ રસ્તે આઠ શીશીથી ઓછો અર્ક નહિ મોકલાય. આઠ શીશીના ૮ આના તથા પોસ્ટેજ, પેકીંગ અને મ. ઓ. ખર્ચના ૦ાાડ મળી ૧૭ આના વેલ્યુ પેબલથી મંગાવનારે ભરવા પડશે. ઉત્તર પુચ્છનારે જુવાબી કાર્ડ મોકલવો. આ અર્ક પુસ્તકો ભેગો નહિ પણ જુદો પોસ્ટ પારસલથી મોકલાશે. એની સાથે, તેમજ રૂબરૂ લેનારને બનશે ત્યાંસુધી બે બે શીશી દીઠ સુરમો આંજવાની એકેક પાતળી સળી અથવા જાડું અરધિયું અપાશે. અર્કની સગવડ ઓછી હોય ત્યારે મોકલવામાં ઢીલ થવી સ્વાભાવિક છે.

સાધારણ રીતે એક દરદીને એક શીશી બસ છે. પણ એક શીશી ટપાલરસ્તે મંગાવનારે પોસ્ટેજ પેકીંગ ૪૦ સાથે ૫ આના મોકલવા પડે, અને વી. પી. થી મંગાવતાં ૧૧ આના ભરવા પડે તે જોતાં આઠ શીશી બહુ સસ્તી પડે; ગરીબ દરદીઓને મફત અપાય તો સહજે રૂડો પરોપકાર થાય; અને લાગત પૈસા લઇને અપાય એમાં પણ કામ બજાવવારૂપ મુખ્ય પરોપકાર તો રહ્યો છેજ.

આ અર્ક વાપરવાથી લાભ થાય અથવા ન થાય, તે વાત

આ સંસ્થાપર વિગત સાથે લખી મોકલવામાં પણ પરોપકાર હોઇ દરેકને તે લખી મોકલવા વિનતિ છે. કેમકે આ કામ અહીં તેમ અન્ય સ્થળે વધુ ચાલે કે બંધ પડે, તથા અન્ય સજ્જનો આવી રીતે કિંવા વિના મૂલ્યે આપનારા નીકળી આવે કે નહિ; તેનો આધાર એવી હકીકત મળે તે ઉપર વધારે રહેલો છે. જુદા જુદા સ્થળના સજ્જનો ખાખરાનો અર્ક કાઢીને, કઢાવીને કિંવા થોડોથોડો અથવા વધારે ખરીદીને તે આંખોના દરદીઓને વિના મૂલ્યે અથવા ઠીક પડે તે રીતે આપવા પ્રેરાય; એ પણ આ ચોપાનિયું આટલું વિગતવાર યોજવામાં મુખ્ય હેતુ છે. આ અર્ક કાઢવા યા વાપરવા વિષે વધુ પૂછવું હોય તો તે અત્ર તરફ નહિ પણ શ્રીયુત ભૂરાભાઇને અથવા ભાઇ બદ્રુદ્દીન રાણપુરીને જુવાબી કાર્ડ લખીને પૂછવું. તથા જેમને શીશાબંધ વધારે અર્ક લેવો હોય તેઓ ભાઇ રાણપુરીને પૂછે; અથવા તો વર્તમાનપત્રમાં જાહેર ખબર આપીને કિંવા જ્યાં ખાખરા વિશેષ થતા હોય ત્યાં જઈ અનુભવ લઇને તથા બીજાઓને અનુભવ આપીને પછી કોઈ પ્રમાણિક અને કાળજીવાળા સજ્જન સાથે ગોઠવણ કરે; એવી વિનતિ છે. ॐतत्सत् ભાદ્રપદ-૧૯૮૭

ભિક્ષુ-અખંડાનંદ

હાલ નીચલા ગ્રંથોની પુનરાવૃત્તિઓ નીકળી છે તેની
देवां-वाळी सुधी अर्धी किंमत छे.

અને દરેકની એકેકથી વધુ પ્રત મળશે નહિ.

१–आर्यभिषक् अथवा हिंदनो वैद्यराज

આ સાતમી આવૃત્તિમાં પુષ્કળ સુધારોવધારો થવાથી છઠ્ઠી આવૃત્તિ કરતાં ૧૨૫ પૃષ્ઠ વધી કુલ પૃષ્ઠ ૮૫૨ થયાં છે. આ પ્રમાણે કદ અને ઉપયોગીપણું ખાસ વધવા છતાં આગળના રૂ. ૪) ને બદલે ૩) રહેવાનું કારણ બધો વહિવટી ખર્ચ નહિ ચડાવવાનું છે; અને તરતમાં–એટલે કે આવતી દેવદિવાળી સુધી મૂલ્ય એથી અધું (અમદાવાદમાં ૧।। અને મુંબઇમાં ૧।।।) રખાવાનો હેતુ એ છે કે એ ખાડો બીજી રીતે નાંખેડી લઇ આગલી આવૃત્તિ લેનારા પણ આ સુધારાવધારાવાળી આવૃત્તિ લઈ શકે તેમ કરવું.

આ પુસ્તકનું કુલ વી. પી. ખર્ચ ૧)≈ આવશે. પણ કિંમત ઉપરાંત પેકીંગ ઇત્યાદિના ૦। વધુ મોકલી આની બે પ્રત (અથવા એક આર્યભિષક્ સાથે આ સંસ્થાનાં બીજાં પુસ્તકો મળી કુલ પાંચેક રૂ. નાં) રેલ્વે રસ્તે મંગાવવાથી બહુ ઓછો ખર્ચ આવશે.

२–भाग्यना स्रष्टाओ

સુવિખ્યાત અમેરિકન લેખક ઓ૦ સ્વે૦ માર્ડનના એક લોકપ્રિય ગ્રંથના અનુવાદરૂપ આ પુસ્તક વિવિધ ગ્રંથમાળા દ્વારા ૧૯૭૭ માં રૂ. ૨)થી નીકળેલું. તેની આ બીજી આવૃત્તિ સુધારા સાથે છપાઇ છે. કદ ૫×૯, પૃષ્ઠ ૫૬૪, પાકું પૂંઠું, મૂલ્ય ૧।।. દેવદિવાળી સુધી અમદાવાદમાં ०।।।, મુંબઇમાં ०।।।≈

આમાંની થોડી બાબતો—મનુષ્ય જોઇએ છે. ખરા મનુષ્યને ઇશ્વર પણ મદદ કરે છે. શક્તિવાળાનીજ વાત જગત સાંભળે છે. માર્ગ શોધી કાઢો યા નવો કરો. વિઘ્નોનો ઉપયોગ. એક અવિચળ લક્ષ્ય. કશી સહાય વિના કીર્તિ મેળવનારા નિર્ધન છોકરાઓ.

પુષ્કળ ધન અને બધા ખિતાબો કરતાં ચારિત્ર્ય વધુ જોરાવર છે. ત્રેવડ ત્રીજો ભાઇ છે. જ્યાં જુઓ ત્યાં તકજ તક છે. તમારી જાતના સ્વામી બનો. પ્રત્યેકનું સ્વર્ગ તેની પાસે છે. ઇત્યાદિ. ઇત્યાદિ.

આ ગ્રંથમાંના કેટલાક વિચારોનો સારાંશ આ ચોપડીમાં નિર્ધનો અને ધનવાનો, સારા વાંચનાર, ઈત્યાદિ મથાળાં નીચે આપેલો છે.

૩–સુખ સામર્થ્ય સમૃદ્ધિ અને વિચારોના ચમત્કાર

પ×૯નાં પૃષ્ઠ ૪૦૦, પાકા પૂંઠા સાથે ૧, તરતમાં ૦ાા, મુંબઇ ૦ાાૢ

આ ગ્રંથ પણ ઉપલાજ લેખકનો હોઈ અમેરિકામાં તેની દર માસે આવૃત્તિ નીકળતી હતી. આ ગ્રંથ વિવિધ ગ્રંથમાળા દ્વારા ૧૯૭૭માં નીકળ્યા પછી આ બીજી આવૃત્તિ સુધારા સાથે છપાઇ છે.

આમાંની થોડી બાબતો:—ઉદારાત્મા આપીને શ્રીમંત થાય છે અને કંજુસ સંગ્રહ કરીને રંક બને છે. ભક્તાત્માને નવીન બળ મળ્યા કરી ઉન્નતિના આકાશમાં તે ગરુડની પેઠે ઉડશે. તે દોડશે પણ થાકશે નહિ અને બોજો ઉપાડશે પણ બેશુદ્ધ બનશે નહિ. તમે કેવા થશો તેની આગાહી તમારો આદર્શ કહી આપે છે. વિકાસ પામો કે ક્ષીણ થાઓ. વિચાર સુધારો એટલે તમે પણ સુધરશો. શાશ્વત યૌવન આપણામાંજ છે. ઉત્સાહ, હિંમત, આશા ને આનંદ, માંદાને સાજા કરવામાં દવા કરતાં બહુ વધારે મદદ કરે છે.

૪–આર્યધર્મનીતિ અને ચાણક્યનીતિસાર

વિવિધ ગ્રંથમાળા ૨૧ વર્ષ પર ૧૯૬૭માં શરૂ થઇ ત્યારે સર્વપ્રથમ આ ગ્રંથ નીકળ્યો હતો. આ તેની પુનરાવૃત્તિ હોઇ કદ પ×૬ાાા, પૃષ્ઠ ૨૪૦, મૂલ્ય ०।~ પાકુપૂંઠું ०।ૢ તરત માટે અર્ધી કિંમત છે.

આ ગ્રંથમાં ધર્મ અને નીતિ સંબંધી શ્લોકો ગુજરાતી અર્થ સાથે આપેલા હોઇ તેમાંના સેંકડો શ્લોક કંઠ કરવા જેવા છે. આ શ્લોકો અનેક અધ્યાયોમાં વહેંચાયલા હોઇ થોડીક બાબતો આ પ્રમાણે છેઃ–તેજ અને ક્ષમા. ઉદ્યમ અને ખંત. દાન અને અહિંસા.

જ્ઞાન અને સત્ય. દંપતિધર્મ અને નારીધર્મ. જીવિકા અને અર્થ-વ્યવહાર. સજ્જન અને દુર્જન. ધનવાન અને નિર્ધન. સપૂત અને કપૂત. રાજનીતિ. સદાચાર. આરોગ્ય. ઇ૦ ઇ૦

५–प्रभुमय जीवन

થોડા સુધારા સાથે આ પાંચમી આવૃત્તિ નીકળી છે. કદ ૫×૬ાા, પૃષ્ઠ ૨૦૮, મૂલ્ય ૦ા, પાકુ ૦ા– તરત માટે અર્ધું મૂલ્ય.

આમાંની થોડી બાબતો-વિશ્વનું સર્વોત્તમ સત્ય. પ્રેમનો પ્રભાવ. જ્ઞાન અને પ્રતિભા. પૂર્ણ શાન્તિ, શક્તિ અને વૈભવની પ્રાપ્તિ. મહાત્મા, ઋષિ અને જગદુદ્ધારક થવાનો નિયમ. સર્વ ધર્મોમાં રહેલી સમાનતા. સર્વોત્તમ સંપત્તિ પામવાનો સરસ માર્ગ. ઇ૦ ઇ૦ ·

६–सुबोधक नीतिकथा

સ્વર્ગસ્થ બીરબલજીએ ૧૫૨ અસરકારક નાની વાર્તાઓ પ્રાણી, ઝાડ ઇત્યાદિને લાગુ પાડીને લખેલી તેની આ ચોથી આવૃત્તિ છે. કદ ૫×૬ાા, પૃષ્ઠ ૨૪૦, મૂલ્ય ૦ા– પાકું ૦ાા, તરતમાં અરધી કિંમત.

આમાંની થોડી બાબતો--ડંખ તોડેલો વિંછી. વાઘમામા ને ફાલુ માસી. ગલુડીની અઘરણી. માંદો ધણી ને હેતાળ સ્ત્રી. ગુરુ થઇ બેઠેલો સરડો. ઢોરોની હડતાળ અને વરૂને તડાકો. વાઘણ અને બકરી. બકરી–કુતરીનો કજીયો. પોપટને પિંજરે બેઠેલો કાગડો. બ્રાહ્મણ ને મહાદેવજી. ચશ્માવાળો ઘુવડ. કૉલેરા અને ડૉક્ટર. વાંદરો અને બંદુક. કાણો શિયાળ. મુંગો પોપટ. ઘાયલ વાઘ અને પરગજુ વૈદ્ય. ચિત્તો અને સાંઢ. સારસ અને શિકારી. મોર અને રંગારો. લંબકર્ણ ગધેડો. સરસડાના બાપનું શ્રાદ્ધ. બોલતી ઘોર અને ચોરીનો માલ. સિંહ અને આગગાડી. દિલાવર ઘોડો ને અદેખો કૂતરો. ગધા ગધીનું સુધરેલું જોડું. ઉદ્યમી મરઘો ને આળસુ માણસ. ઠગારાં શિયાળ અને લોભી કૂતરાં. ગિજડ ગામનો એરંડા પ્રધાન. ઇ૦

અમદાવાદ સં. ૧૯૮૭ના ભાદરવા વદી પાંચમે છપાયું.

ગીતાજીનો ઉપયોગ અને લાભ

ખરેખર ગીતાના જેવો દિવ્ય સંદેશ પહોંચાડનારો ગ્રંથ આજ સુધી બીજો નથીજ રચાયો. ગીતાના સંબંધમાં માનવજાતિએ એટલી બધી આલોચના-પ્રત્યાલોચના કરી છે કે જેટલી આજસુધી બીજા કોઇ પણ ગ્રંથની થઇ નથી. ગીતાના કેવળ અંતરંગ રૂપ ઉપરજ એટલું બધું લખાયું છે કે જો તે બધાનો સંગ્રહ કરવામાં આવે તો મહાભારત જેવડા કેટલાય ગ્રંથ ભરાઇ જાય.

ગીતાના **કાવ્યમાધુર્ય** ઉપર કવિ વિમુગ્ધ થાય છે તો ગીતાના **સાર્વભૌમ નીતિશાસ્ત્ર** ઉપર નીતિજ્ઞ ગળગળો થઇ જાય છે. ગીતાના **નિષ્કામ કર્મયોગ** ઉપર કર્મયોગી આફરીન થાય છે અને ગીતાની **વીર વાણી** ઉપર દૃઢપ્રતિજ્ઞ માનવી આસક્ત થાય છે. કોઇ ગીતાને **જ્ઞાનનો સાગર** કહે છે તો કોઇ તેને **ઉપનિષદોનું હૃદય** કહે છે. કોઇ એને **કર્મયોગશાસ્ત્ર** કહે છે તો કોઇ **ભક્તિસૂત્ર** કહે છે. વાસ્તવમાં ગીતા એ નટવર **શ્રીકૃષ્ણચંદ્રની** એક એવી **અલૌકિક ઝોળી** છે અને એવું **સ્વર્ગનું કલ્પવૃક્ષ** છે કે જેના વડે માનવી જે કંઈ જોઇએ તે મેળવી શકે છે. જો એમ ન હોત તો ગીતામાંથી લોકોની ભિન્ન ભિન્ન રુચિ અનુસાર કર્મયોગ, ભક્તિયોગ, જ્ઞાનયોગ, પ્રવૃત્તિ, નિવૃત્તિ વગેરે ચિત્રવિચિત્ર ફળો ક્યાંથી નીકળી શકત?

એક દિવસે રોમન જાતિનું નામ સાંભળતાં યુરોપની જાતિઓ ભીંજાયલી બિલ્લીની પેઠે ધ્રૂજતી હતી. એક સમયે બેબીલોનિયનોના ડરથી યુરોપીયનો થરથર કંપતા હતા. એક જમાનામાં યુરોપ, એશિયા અને આફ્રિકામાં ઇજીપ્શિયનોનો દમામ ચાલતો હતો અને એક કાળમાં ગ્રીકોની ધાક સમસ્ત યુરોપમાં ફેલાઇ ગઈ હતી; પરંતુ એ બધી જોરાવર જાતિઓ કાળરૂપી સમુદ્રમાં ક્યાંની ક્યાંય વિલીન થઇ ગઇ અને આ હિંદુજાતિ-કે જે કાસ્પિયન, ગ્રીસ, બલ્ક, હિરાત અને ત્રિવિષ્ટપ(તિબેટ)માંની આગલી જાતિઓથી ઘણા કાળ પહેલાં ધર્મક્ષેત્ર કુરુક્ષેત્રમાં સુરસ શ્રુતિમંત્રોની લહરિમાં અવગાહન કરતી

હતી તે–આજપર્યંત ટકી રહી છે એનું શું કારણ? અમારા અભિપ્રાય પ્રમાણે એનું જબરદસ્ત કારણ તેનું સર્વોત્તમ સાહિત્ય (અને તેનો પ્રચાર તથા પાલન) છે. વળી આ વાત પણ સત્ય છે કે, એ મહાન સાહિત્યનું મંથન કરીને તેનું હૃદય ગીતામાં યોગેશ્વર શ્રીકૃષ્ણચંદ્રે એવી અજબ અને સુંદર રીતે ગોઠવી દીધું છે કે એના જેવો હિંદુજાતિની પ્રતિષ્ઠા અને મહત્તાનો સર્વત્ર પ્રચાર કરનારો બીજો એક પણ ગ્રંથ સમગ્ર સંસારમાં નથી.

આજે હિંદુજાતિ ગુલામ છે, દરીદ્ર છે, છિન્નભિન્ન છે અને ધૂર્ત જાતિઓ તો તેને "કપિલા ગાય" જેવી ભલી અને ભોળી માને છે; પરંતુ જ્યારે એ કપિલા ગાય–એ હિંદુજાતિ–ગીતાની અભય વાણી તરફ કાન માંડે છે ત્યારે તેઓ એને ભૂખ્યા વાઘ જેવી ભયંકર જુએ છે અને તેમનાં એકે એક ગાત્ર ઢીલાં ઢબ થઇ જાય છે! જ્યારે એ જાતિઓ જુએ છે કે, એ ગરવી ગીતાના અનુવાદ ફૈઝીએ ફારસીમાં, અબુ સુલેહે અરબીમાં, સ્લેગને લેટિનમાં, ડિમિટ્રિયસે ગ્રીકમાં, બર્નુફે ફ્રેન્ચમાં, લોરિંજરે જર્મનમાં, સ્તાનિસલસ ગેટીએ ઇટાલિમાં અને ટૉમ્સન, આર્નોલ્ડ, ડેવિસ, બીસેન્ટ તથા ચાર્લ્સ વિલ્કિન્સને અંગ્રેજી ભાષામાં કરીને ઘણીખરી નીતિશૂન્ય જાતિઓમાં આ **સદાચારશાસ્ત્રનો** પ્રકાશ ફેલાવવા પ્રયત્ન કર્યો છે; ત્યારે એ પ્રજાઓ શરમાઇ જઈને હિંદુજાતિને મસ્તક નમાવે છે અને તેને આદિગુરુ, આદિસભ્ય, આદિવીર, આદિનીતિજ્ઞ અને આદિશાસક તરીકે માને છે. ચાર્લ્સ વિલ્કિન્સનના ગીતાના અનુવાદની ભૂમિકા તે સમયના હિંદના વાઇસરૉય વૉરન હેસ્ટિંગ્સ સાહેબે લખી છે તેમાં તેમણે મુક્તકંઠે સ્વીકાર્યું છે કે "**કોઈ પણ જાતિને ઉન્નતિના શિખરે ચઢાવવામાં ગીતાનો ઉપદેશ અદ્વિતીય છે.**" અમેરિકાનો સર્વશ્રેષ્ઠ સાહિત્યકાર એમર્સન તો ગીતાના પુસ્તકને પોતાની દૃષ્ટિ સામેજ રાખતો. કેમકે ગીતાને તે **સમગ્ર વિશ્વના સાહિત્યમાં સર્વોત્તમ ગ્રંથ,** માનવના **ચિંતનની સર્વશ્રેષ્ઠ સામગ્રી** તથા અનુભવની **સૌથી મહાન સંપત્તિ** માનતો હતો. જ્યારે તે ગીતાનો

"सर्वभूतेषु चात्मानं सर्वभूतानि चात्मनि" એ શ્લોક વાંચતો ત્યારે તેનું આખું શરીર પુલકિત થઈ જતું; તેનું હૃદય નાચી ઉઠતું અને તે કલાકોના કલાકો સુધી આનંદાશ્રુ વહાવતો ! તે પોતાના ગીતા પુસ્તકને ઈષ્ટની મૂર્તિ સમાન ગણતો અને તે પુસ્તક હજીસુધી ન્યુયૉર્કની એક લાયબ્રેરીમાં સુરક્ષિત છે. ચીની ભાષામાં ગીતાનો અનુવાદ કરનાર ચીનો માણસ તો શ્રીકૃષ્ણના જ્ઞાન ઉપર એટલો બધો મુગ્ધ હતો કે તે દરરોજ તેનું વાચનમનન કરીને ત્રણ ચાર વાર પ્રેમરુદન કરતો હતો. ચીનાઓએ તો એનું નામજ કિશનજી (કૃષ્ણજી) પાડી દીધું હતું. અને હજી પણ ત્યાં તે એજ નામથી ઓળખાતો હોઇ તેનું અસલ નામ ભુલાઇ ગયું છે !

બાલી અને જાવા બેટમાં ગીતાના કેટલાયે ગદ્યપદ્ય અનુવાદ છે અને ફિલ્મોમાં ગીતાનાં બધાં દશ્યો દેખાડવામાં આવે છે. આ વિશાળ ભારતમાં તો વેદો કરતાં પણ ગીતાની પ્રતિષ્ઠા વધારે છે.

આપણે ત્યાંની તો વાતજ જુદી છે. અહીં તો જેણે ગીતા ઉપર કંઇ પણ લખ્યું ન હોય તે સમર્થ આચાર્યજ ગણાતો નથી. કેમકે તેમનો કોઇ પણ મત કે સિદ્ધાંત એવો હોતો નથી, કે જેનું તેમણે ગીતાથી સમર્થન ના કર્યું હોય. એજ કારણથી અદ્વૈતવાદી શંકરાચાર્ય, વિશિષ્ટાદ્વૈતવાદી રામાનુજાચાર્ય, વિશુદ્ધાદ્વૈતવાદી વલ્લભાચાર્ય, દ્વૈતવાદી મધ્વાચાર્ય અને દ્વૈતાદ્વૈતવાદી નિમ્બાર્કાચાર્ય વગેરેએ અને તેમના અનુયાયીઓએ ગીતા ઉપર એટલાં ભાષ્યો, વ્યાખ્યાઓ, વૃત્તિઓ, વિવૃત્તિઓ, ટીકાઓ, ટિપ્પણીઓ, આલોચનો, રહસ્યો અને વિવરણો સંસ્કૃતમાં લખ્યાં છે કે એ બધું જો કોઇ વાંચવા માગે, તો તે પાછળ બે-ચાર જન્મ ગાળવા પડે ! આ સાંપ્રદાયિક વિવેચનો ઉપરાંત ગીતા ઉપર સેંકડો સ્વતંત્ર વ્યાખ્યાગ્રંથો પણ સંસ્કૃતમાં લખાયા છે. ભારતની પ્રાકૃત ભાષાઓમાં પણ શ્લોકાનુવાદ, ભાવાનુવાદ, છાયાનુવાદ, આલોચના, અંતરંગ વિવરણ અને બહિરંગ સમાલોચનાના અગણિત ગ્રંથો નીકળ્યા છે. એમાં લોકમાન્ય તિલક, હીરેન્દ્રનાથ દત્ત અને અરવિંદ ઘોષના ગ્રંથો સર્વોત્તમ ગણાય છે.

તુલસીકૃત રામાયણ સિવાય ભારતની કોઈ પણ ભાષામાં એવો કોઈ પણ ગ્રંથ નથી કે જેનો ગીતા જેટલો પ્રચાર હોય. પ્રત્યેક ધર્મપ્રેમી હિંદુ તેનો નિત્યપાઠ કરે છે. મરણ વખતે પણ ગીતોપદેશ સંભળાવવાની અત્યંત પ્રાચીન પરિપાટી આપણે ત્યાં છે. વધારે તો શું, ભારતના જડચેતન સર્વમાં ગીતોપદેશના સંસ્કારો ભર્યા પડયા છે. અલબત્ત તે અવ્યકત છે, વ્યકત નથી. સૂતેલા છે, જાગ્રત નથી.

ગીતાના આ દિવ્ય કિંતુ અવ્યકત અને સૂઈ રહેલા ઉપદેશને વિકાસ અને જાગૃતિના નવીન સ્વાંગ સજાવવા એ હિંદુજાતિનું હાલનું પરમ આવશ્યક કર્તવ્ય છે. આપણે તો ગીતાજ્ઞાન માત્ર વાંચીએ છીએ; તેનો સદુપયોગ કરવાનું જાણતા નથી. આપણે **"निर्वैरः सर्व भूतेषु"** નો પાઠ કરીએ છીએ પણ ઘરમાં તો વેરઝેરના દાવાનળ સળગતા હોય છે! આપણે **"युध्यस्व विगतज्वरः"**નું રટણ કરીએ છીએ પણ ધર્મ અને જાતિની રક્ષાર્થે રણાંગણમાં કૂદી પડતાં ડરીએ છીએ! આપણે **"क्लैब्यं मा स्म गमः पार्थ"**નું પારાયણ કરીએ છીએ પણ મા-બહેનોની આબરૂ લૂંટાતી જોવા-જાણવા છતાં નપુંસકતાજ દર્શાવીએ છીએ! આપણે **"सुखिनः क्षत्रियाः पार्थ लभंते युद्धमीदृशम्"**નો દમ મારીએ છીએ; પણ દેશની સ્વાધીનતાના સંગ્રામમાં નાગી તલવારોની ધારો ઉપર નાચતાં ડરીએ છીએ! આપણે **"क्षुद्रं हृदयदौर्बल्यं त्यक्त्वोत्तिष्ठ परंतप"**ની બુલંદ ગર્જના કરીએ છીએ પણ વ્યવહારમાં તો હીજડાઓની પેઠે મારજ ખાયા કરીએ છીએ! આપણે **"नैनं छिन्दन्ति शस्त्राणि नैनं दहति पावकः"** ની બડાઈ હાંકયા કરીએ છીએ પણ ધર્માત્માઓના તનતોડ પરિશ્રમ છતાંયે આત્મબળ ખીલવીને સંસારને ચકિત કરી શકતા નથી!

ગીતાનો નિત્યપાઠ કરો; તેને સમજો અને તે પ્રમાણે આચરણ કરો. જો તમે એ પ્રમાણે કરો; જો ગીતાનો વ્યાવહારિક ઉપયોગ કરો; તો તો એનો એકાદ શ્લોક પણ તમારી નસોમાં ચેતના જગવવાને પૂરતો છે. ગીતાનો એક એક શબ્દ અભયવાણીનો એક એક એવો અજબ નમુનો છે કે જો આ અભય વાણીનો ભકત આદરી

બેસે તો કૃતાંત કાળને પણ ધૂળભેગો કરી શકે તો પછી મનુષ્યોના તે શા હિસાબ ? હકીકત આવી હોવાથી પ્રત્યેક દેશાભિમાનીએ આ અભય વાણીને પોતાના હૃદયપટ ઉપર સુવર્ણાક્ષરે લખી લેવી જોઇએ. હિંદુ સંગઠનના નશામાં મસ્ત રહેનાર વ્યક્તિઓએ એવો પ્રખર પ્રયત્ન કરવો જોઇએ, કે જેથી પ્રત્યેક હિંદુગૃહમાં આ **અભય વાણી-નું**–આ **ગીતોપનિષદ્**નું રટણ રામનામની પેઠે થયા કરે. જેઓ સંસ્કૃતમાં ગીતા સમજી શકતા નથી તેઓ પોતાની માતૃભાષામાં વાંચે; અને જેઓ વાંચી જાણતા નથી તેઓ બીજા પાસે વંચાવીને સાંભળે. આ રીતે જે દિવસે બધા હિંદુઓ ગીતાભક્ત થઇ તેનો વ્યાવહારિક ઉપયોગ કરશે; અથવા કરવા માટે હિંદુજાતિ સમક્ષ જાગૃતિનો શંખનાદ ગજવશે; તે દિવસે આ ભૂમંડળમાં એવી કોઇ પણ જાતિ નહિ રહે કે જે આપણી સામે આંખ પણ ઉંચી કરી શકે ! જે દિવસે આપણે ધર્મરક્ષણ અને દેશાભિમાનને ખાતર વીરવ્યાઘ્ર અર્જુનની પેઠે ત્રિલોકવિજયી ગાંડીવનો વિજયટંકાર કરીશું; તે દિવસે આ સંસારમાં એવી કયી પ્રબળ શકિત છે કે જે ધુંટણીએ પડીને શિર નમાવે નહિ ? ગીતાસિદ્ધાંતના પાયા ઉપર જે દિવસે આપણે સંગઠન કરી લઇશું તે દિવસે વિશ્વની પ્રભુતામત્ત શકિતઓ પણ ધ્રૂજી ઉઠશે અને ભયંકર કૃતાંત કાળ પણ કંપી ઉઠશે.

(કલકત્તાના "હિંદૂપંચ" ઉપરથી સારાનુવાદ)

રામાયણનું મહત્ત્વ

प्रीति करै रामायण माहीं,
तेही सम भाग्यवंत कोउ नाहीं॥

સ્વામી વિવેકાનંદ કહે છે કે—"રામાયણ, એ જગતમાં જેનો જોટો મળતો નથી એવો અનન્ય સાહિત્યગ્રંથ છે."

સાહિત્યસમ્રાટ બંકિમચંદ્ર કહે છે કે—"રામાયણથી ભારતવર્ષનો સ્વાર્થદોષ જેટલો દૂર થયો છે; તેટલો કોઇ નીતિવેત્તા, ધર્મવેત્તા, સમાજસુધારક, રાજપુરુષ કે રાજાથી પણ દૂર થયો નથી."

મી. ગ્રેફ્ટ કહે છે કે—"રામાયણને વાંચીને અમે કંઇકના કંઇક બની રહીએ છીએ. અમારામાં ઉંચા ઉંચા ખ્યાલ પેદા થઇ જાય છે; અને તે સદ્‌ગુણો કે જે મનુષ્યની ઉત્કૃષ્ટતાના ભૂષણરૂપ છે, તે અમારી સામે આવી ખડા થઇ જાય છે. સત્યાચરણ, પુત્રોની ભક્તિ, પતિવ્રતાધર્મ, પતિકર્તવ્ય, પિતામાતાનો સ્નેહ, વિનય, ધીરજ, દયા, સારાંશ કે માનુષી ગુણોનું એવું કયું ચિત્ર છે કે જેનું યથાર્થ રૂપ કવિએ પોતાની જાદુભરી કલમ વડે આમાં નથી આલેખ્યું?"

સંતરામ શર્મા કહે છે કે—"રામાયણ એ કહેવામાં તો એક મહારાજાનું જીવનચરિત્ર છે; પરંતુ વાસ્તવમાં તો એ ગ્રંથ આ સંસારના મળનો નાશ કરનારા અગ્નિરૂપ છે. એ અંધકારમાં પ્રકાશરૂપ છે; સ્ત્રીઓનો ધર્મ છે; પુરુષોનું પૌરુષ છે; બ્રાહ્મણોનું બ્રહ્મતેજ છે; ક્ષત્રિયોનો ક્ષાત્રધર્મ છે; વૈશ્યોનું ધન છે; શૂદ્રોનો ધર્મ છે; અને ગૃહસ્થાશ્રમી નરનારીઓનો સુખદીપક છે. એ ગ્રંથરૂપી તેજસ્વી દીપક હાથમાં રાખીને જો કોઇ તેના પ્રકાશમાં સંભાળથી ચાલે તો તે જીવનયુદ્ધમાં કદી પણ હારવાનો નહિ...જગતનો ઇતિહાસ વાંચનારા કહે છે કે, વેદોનો પ્રચાર હઠી જવા પછી જો કોઇ પણ રસાયણે હિંદુજાતિને જીવતી રાખી હોય તો તે આ રામાયણ છે.

એનાજ બળથી હિંદુ નારીઓમાં સતીત્વનું અને હિંદુ નરોમાં બલિદાન કરવાનું સાહસ રહ્યું છે."

ચિંતામણુ વિ. વૈદ્ય કહે છે કે:–"કાવ્યનાં બંને અંગ–કવિ અને નાયક–ની બાબતમાં રામાયણુની બરોબરી કરે તેવો કોઇ પણુ ગ્રંથ કોઇ પણુ દેશમાં મળી આવશે નહિ. રામચંદ્ર સરખો અલૌકિક સામર્થ્ય તથા ઉદાત્ત નીતિવાળો અન્ય કોઈ પણુ પુરુષ જગતભરના ઇતિહાસમાં દેખાતો નથી; તેમ મહર્ષિ વાલ્મીકિના જેવી પ્રતિભા તથા ઉચ્ચ કલ્પનાવાળો કવિ પણુ કોઇ જણાતો નથી. પ્રાચીન કવિઓ હોમર તથા વર્જીલના "ઇલિયડ" તથા "ઈનીડ" ગ્રંથો અને મિલ્ટન કવિનો 'પેરેડાઇઝ લૅાસ્ટ' પાશ્ચાત્ય દેશોમાં ઉત્તમ ગણુાય છે; પરંતુ એ સર્વ ગ્રંથોથી રામાયણુ કેટલી બધી શ્રેષ્ઠ છે! કદાચ કોઈ કાવ્યશક્તિમાં હોમર વગેરેને વાલ્મીકિની બરોબરીએ બેસાડે; પણુ તેઓના કાવ્યનાયકો ઍકિલિસ વગેરે નીતિની દૃષ્ટિએ તો રામાયણુના રામચંદ્રાદિ કરતાં બહુ ઉતરતા છે. સારાંશ કે, રામાયણુ માટે આર્ય લોકો જે અભિમાન ધરાવે છે તે યોગ્યજ છે."

પંડિત રામનરેશ ત્રિપાઠીજી લખે છે કે:–આજથી ત્રણુસો વર્ષ પહેલાં તુલસીદાસરૂપી મધુપે સંસ્કૃત ભાષાનાં અનેક રામાયણુ, પુરાણુ, કાવ્ય, ઇતિહાસ, નાટક, સ્મૃતિ, ઉપનિષદ્ અને સંહિતારૂપી અત્યંત સુંદર ફૂલોનો મધુર રસ એકત્ર કરીને તુલસીકૃત રામાયણુરૂપી જે મધ તૈયાર કર્યું હતું તે હજી સુધી આર્ય–હિંદુઓ-ને ઘેરઘેર મોજૂદ છે; અને તે જેટલું જૂનું થતું ચાલે છે તેટલો તેનો સ્વાદ અધિક મધુર થતો ચાલે છે. મધ જેમ અનેક શારીરિક વ્યાધિઓ ટાળવામાં ઔષધિઓને સહાય આપે છે; તેમ રામાયણુરૂપી મધ અનેક માનસિક વ્યાધિઓ ટાળવામાં સહાય કરે છે. (આ રામાયણુરૂપી મધનું મહત્ત્વ આથી પણુ સમજાશે કે તે સાડાત્રણુસો વર્ષ જેટલું જૂનું છે; અને) એમાંનો એકમાત્ર અયોધ્યાકાંડ રચવામાંજ તુલસીદાસજીએ દોઢસોથી વધારે સંસ્કૃત ગ્રંથોનો રસ ગ્રહણુ કર્યો છે.

હવે આ પ્રશ્ન સ્વભાવતઃ સામે આવે છે કે, શું સંસ્કૃતના

બધા ગ્રંથ તુલસીદાસજીને કંઠસ્થ હતા? અમે જેટલા પણ ઊંડા ઉતરીએ છીએ તેટલા આ અદ્વિતીય રામાયણની અદ્‌ભુત પ્રતિભા જોઇને ચકિત થઇએ છીએ. સંસ્કૃતરૂપી નંદનકાનનમાં વિચરણ કરીને તુલસીદાસરૂપી ભ્રમરે સમસ્ત ફૂલોનો રસ લઇ જે મહામિષ્ટ અને અતિ હિતાવહ મધ તૈયાર કરી હિંદુ જાતિને દાન કર્યું છે તેની તુલના સંસારના કોઇ પણ દાન સાથે થઇ શકે નહિ.

પંડિત અયોધ્યાસિંહજી કહે છે કેઃ—હરકોઇ જાતિની સંસ્કૃતિજ તેનું જીવનસર્વસ્વ હોય છે. કોઇ પણ જાતિ પોતાની સંસ્કૃતિ ખોઇને જીવી શકતી નથી. આ સંસ્કૃતિજ એક એવી આધારશિલા હોય છે કે જેના ઉપર જાતિજીવનનો વિશાલ મહેલ બંધાય છે; અને જે દિવસે આ આધારશિલા હાલી ઉઠે તે દિવસે એ મહેલ-ગમે તેટલો મજબૂત અને વિશાળ હશે તોપણ-જરૂર તૂટી પડવાનો.

રામાયણ અને મહાભારતની પવિત્ર સંસ્કૃતિના બળથી હિંદુ-ધર્મ આજ સુધી જીવે છે. કવિકુલપુંગવ વાલ્મીકિની મહિમામયી કલમ જેમ આ આર્ય સંસ્કૃતિઓનો ઉલ્લેખ કરીને ધન્ય થઇ છે; તેમ ગોસ્વામી તુલસીદાસની કલામયી કવિતામાં આર્ય સંસ્કૃતિનો અલૌકિક ચમત્કાર દેખાય છે.

શિવસ્વામી ઐયર કહે છે કેઃ-"અમારૂં રાજ્ય છીનવી લેવાય; ઐશ્વર્ય ધૂળમાં મળી જાય; વિભવ પદદલિત થાય; બધી સંપત્તિ લૂંટાઇ જાય; ટુંકમાં અમે સર્વ પ્રકારે નિર્બળ બની જઇએ અને સર્વસ્વ ગુમાવી બેસીએ તોપણ જો અમારાં રામાયણ અને મહાભારત જેવાં અલૌકિક રત્ન સુરક્ષિત રહી શકે તો અમે કદી નિઃસત્ત્વ થવાના નહિ."

શ્રી. વ્રજવલ્લભજી લખે છે કેઃ—અવશ્ય કોઇ અતિ શુભ મુહૂર્તમાં શ્રીગોસ્વામી તુલસીદાસજીએ રામચરિત-માનસની રચના આરંભી હતી. હંસવાહિની વીણાપાણિ માતા સરસ્વતીને એ સમયે પૂરો અવકાશ હતો; માતા નચિંત પ્રફુલ્લિત અને આનંદોન્મત્ત હતી; કવિતા-કલાપની લહેરો તેના હૃદયસરોવરમાં ખૂબ લહેરાઇ રહી હતી; નવે રસની રેલ તેના હૃદયમાં રેલાઇ રહી હતી; તાન-તરંગથી વીણા

ઝંકારિત થઇ રહી હતી; માતા પોતે ગાઇ રહી હતી, બજાવી રહી હતી અને આલાપી રહી હતી; એવામાં ભક્તવત્સલ ભગવાને પરમ ભક્ત ગોસ્વામીજીનો કાવ્યરચના તરફ ઝુકાવ જોઇને સરસ્વતી મૈયાને આજ્ઞા કરી એટલે તરતજ ગોસ્વામીજીના 'ઉર–અજિર'માં આવીને માતા સ્વતંત્રપણે સ્વચ્છંદ નાચવા લાગી; અથવા કહો કે લીલામય પ્રભુ પોતેજ તેમના હૃદયકમળમાં વાણીને નચાવવા લાગ્યા !

કવિ, જ્ઞાની, વિજ્ઞાની, ભક્ત, રસિક, જિજ્ઞાસુ બધાજ એની પાસે આવી અભીષ્ટ પદાર્થ પામે છે અને કૃતાર્થ થઇ રહે છે. શ્રી-ગોસ્વામીજીએ તો આ અમૂલ્ય ગાથાની રચના '**स्वांतः सुखाय**' કરી હતી; પરંતુ એમાં પોતે એવા સફળ થયા કે આજે આ ગ્રંથરત્ન કરોડો તપેલાં હૃદયોને સુખશાંતિ આપી રહ્યો છે. તે કેટલાય ભૂલ્યા ભટક્યા મનુષ્યોને સન્માર્ગ પર લાવી રહ્યો છે; સાધકોને સિદ્ધિ આપે છે; ફકીરોને તેમના 'મંજિલે–મકસૂદ'ની (યથેચ્છ પદાર્થની) પ્રાપ્તિ કરાવે છે; વ્યથિત હૃદયને શીતલ કરે છે અને વિમુખોને સન્મુખ કરે છે.

સૈયદ કાસીમઅલી "સાહિત્યાલંકાર" લખે છે કે–

અમારા મહાન આચાર્યોએ પ્રાચીનકાળમાં જે મહત્ત્વપૂર્ણ ગ્રંથો રચ્યા હતા તેમાં રામાયણ એક અપૂર્વ ગ્રંથ છે. એની રચનાને હજારો વર્ષ વીતવા છતાં હજી પણ ભારતવર્ષમાં મહેલોથી તે ઝુંપડીઓ સુધીમાં એની પૂજા, પાઠ અને આરતી થાય છે; અને તે એટલા માટે કે આ ગ્રંથ અનેક પ્રકારનાં ઉપદેશરત્નોથી ભરપૂર છે. એમાંનો પ્રત્યેક શબ્દ મનોહરતાના અને ગૂઢાર્થના સંચામાં ઢળાયલો છે તેથીજ તે પોતાનું અનેરૂં ઝવેરાત સંસારમાં દર્શાવી રહ્યો છે.

એમાં સ્ત્રીસમાજની પવિત્રતા, શક્તિ અને મહાનતા વિષે જેવો પ્રકાશ સમાયલો છે; તેવો પ્રકાશ બીજા કોઈ ગ્રંથમાં નથી દેખાતો. × × આવા ઉચ્ચ આદર્શવાળી શિક્ષા નથી તો બાઈબલ, તૌરેત, કુરાન ઇત્યાદિ કોઇ ધર્મગ્રંથમાં મળતી; કે નથી એ ગ્રંથોમાં સ્ત્રીજાતિ માટે આટલો સુંદર અને સુદૃઢ ધર્મમાર્ગ મુકરર કરેલો.

રામાયણ ઉપર હું એટલાજ માટે પ્રેમ રાખું છું અને મેં મારી

કોમના કેટલાય વિવાહોમાં કન્યાઓને રામાયણ ગ્રંથ દહેજમાં આપી-ને તેઓ પ્રત્યે તેની મહત્તાનો ઈસારો કર્યો છે, કે જેથી તે પતિવ્રત ધર્મની અનુગામિની થઈને સ્ત્રીજાતિની મહત્તા માટે ગર્વ રાખે. આથી કરીને મારી જ્ઞાતિએ તો મને કલંકિત કરવાનું બીડું ઉઠાવેલું; પરંતુ મેં સ્પષ્ટ કહી દીધું કે, **રામાયણ કંઈ માત્ર હિંદુસમાજનો ગ્રંથ નથી પણ સમસ્ત માનવસમાજની સંપત્તિ છે.**

રામાયણના વ્યાપક ભાવોમાં તલ્લીન થવું અને સર્વ પ્રકારે તે મુજબ વર્તવું એજ તેની સાચી પૂજા છે. હાલમાં પશ્ચિમની સભ્યતાએ ભારતીય આદર્શની ભવ્યતાને ટાળવા–ભૂંસવામાં કસર નથી રાખી; અને તેથી અમારી નૈતિક શક્તિ પ્રાયઃ બધાંજ ધર્મકાર્યોને માટે ક્ષીણ થતી ચાલી છે. એણે છૂટાછેડા, પુનર્વિવાહ તથા સ્ત્રીસ્વાતંત્ર્ય-ની હિલચાલ વડે 'પાતિવ્રત–ધર્મ''ની શ્રેષ્ઠ ભાવના ઉપર કુહાડો માર્યો છે અને એમાં પણ સંદેહ નથી કે, પુરુષસમાજે એ બાબત તરફ એટલી ઉદાસીનતા બતાવી છે કે જેથી સ્ત્રીસમાજની ક્રાંતિમાં પાશ્ચાત્ય સભ્યતા હજી પણ પોતાનો બૂરો પ્રભાવ નાખી રહી છે.

છેવટે મને પૂર્ણ આશા છે કે હિંદુ, મુસલમાન, ઇસાઈ આદિ સર્વ ધર્માવલંબીઓ આ 'પાતિવ્રત–ધર્મ''નું મનન કરીને એના પ્રચારમાં સહાયક થવા માટે પોતાની વીખરાયેલી શક્તિઓને એકત્ર કરશે; માતૃશક્તિની અખંડ જ્યોતિ પાછી એક વાર જગતને પોતાના દિવ્ય પ્રકાશથી ચકિત કરી દેશે અને માનવજીવન કૃતકૃત્ય થઈ રહેશે !

મહાભારત શું છે? શાથી વાંચવું?

'મહાભારત'નું નામ કોઈકજ આર્ય-હિંદુથી અજાણ્યું હશે. હિંદુજાતિમાં જે જે પ્રાચીન ગ્રંથો મહત્ત્વના અને ઉપકારક ગણાતા આવ્યા છે; તેમાં આ ગ્રંથ પ્રથમ શ્રેણીમાં રહ્યો છે ને રહેશે.

મહાભારતરૂપી જે મહાસાગરના એક સ્વલ્પ અંશરૂપ 'ભગવદ્‌ગીતા' જગતભરના વિદ્વાનોને અદ્‌ભુત જ્ઞાનગૌરવથી ચકિત કરી રહી છે; જે મહાસાગરમાંનાં બીજાં પણ એવાં એવાં અનુપમ રત્નો પ્રચલિત થયાં છે કે જે નિત્યપ્રતિ લક્ષાવધિ સજ્જનોનાં હૃદયને કર્મયોગ, જ્ઞાનયોગ અને ભક્તિયોગના અનેરા પ્રકાશથી અજવાળી રહ્યાં છે; જે મહોદધિના એક અગત્યના ખંડરૂપ "શાંતિપર્વ"માં લહેરાઈ રહેલું ધર્મામૃત, તેમાં નિમજ્જન કરનારાં હજારો હૃદયોને અધિકાધિક શાંત અને પવિત્ર બનાવી પરમ પદાર્થને પાત્ર બનાવતું આવ્યું છે; જે મહાન ગ્રંથનો અદ્‌ભુત પ્રકાશ હજારો વર્ષથી આર્ય નૃપતિઓની પરંપરાને રાજધર્મ અને વીરત્વના ઉત્તમ આદર્શ દર્શાવતો આવ્યો છે; જે મહાન ગ્રંથની ઓજસ્વી કથાઓએ શતાવધિ નૃપતિઓને અને લક્ષાવધિ ક્ષત્રિયોને પ્રભાવિત કરી વીરત્વના અસામાન્ય ધર્મપંથે પળાવ્યા છે; જે મહાગ્રંથના પ્રભાવે વિકટ સમયમાં પણ પ્રતાપ, ગુરુ ગોવિંદ અને શિવાજી જેવા અડગ ટેકી મહાવીરો પ્રકટાવીને તેમને અપાર બળશાળી શત્રુદળો સામે અડગભાવે ઉભા રાખ્યા છે; જે મહાન ગ્રંથની જ્વલંત પ્રેરણાઓથી પ્રેરાઈને લક્ષાવધિ ક્ષાત્રકુળદીપક વીરાત્માઓએ અશાશ્વત જગત પ્રત્યેનાં મોહ-મમતા છોડી દીધાં છે અને પ્રફુલ્લવદને પોતાનાં પ્રચંડ શરીરો સ્વધર્મપાલનના મહાયજ્ઞમાં તૃણની પેઠે હોમી દઈ વીરગતિ પ્રાપ્ત કરી છે; જે મહાન ગ્રંથ ભારતવર્ષની હાલની દીનહીન દશામાં પણ વિદ્વાનથી માંડી ખેડુત સુધીનાં અને રાજાથી માંડી રંકપર્યંતનાં કોટયવધિ સંતાનોને આર્યોની અસામાન્ય જાહોજલાલીનું સ્મરણ આપતો થકો તેના એક મણિખચિત સ્મારકસ્તંભરૂપે ઉભો છે અને

'उत्तिष्ठत जाग्रत, प्राप्य वरान्निबोधत' ઇત્યાદિ ઉત્તેજક મહામંત્રો સ્થળે સ્થળે સુણાવી રહ્યો છે; જે મહાગ્રંથરૂપી સ્મારકસ્તંભ દેવર્ષિ, બ્રહ્મર્ષિ, રાજર્ષિ ચારે વર્ણાશ્રમના અનેકાનેક મહાત્માઓનાં ચરિત્રરૂપી મહામણિઓથી શોભતો થકો તેમના વ્યવહાર ને પરમાર્થ સંબંધી અનેકાનેક ઉન્નતિદાયક અનુભવો તથા અસરકારક ઉપદેશોથી પ્રકાશી રહ્યો છે; આવો આર્યોનાં આદર્શભૂત જ્ઞાનચારિત્ર્યથી શોભી રહેલો મહાસાગરસમો મહાભારત ગ્રંથ, સમગ્રરૂપે આર્ય-હિંદુના પ્રત્યેક ગૃહને સુશોભિત કરે; આબાલવૃદ્ધને ઉચ્ચ પ્રેરણાઓ આપ્યા કરે અને ઉન્નતિપરાયણ રાખ્યા કરે એવું કોણ નહિ ઇચ્છે?

જેનું નામજ "મહાભારત" છે; જેના રચનાર મહર્ષિ વ્યાસ ભગવાન છે; જેના સૂત્રધાર યોગેશ્વર કૃષ્ણ ભગવાન છે; જેમાં બાણાવળી અર્જુન, દૃઢપ્રતિજ્ઞ ભીષ્મપિતામહ, મહાનીતિજ્ઞ વિદુર, ધર્માવતાર યુધિષ્ઠિર, ગદાધારી ભીમ, યુદ્ધવિશારદ દ્રોણ, મહાન દાતા કર્ણ, મહાસતી ગાન્ધારી અને વીરાંગના દ્રૌપદી વગેરે જેવાં અસામાન્ય અને પ્રાતઃસ્મરણીય પાત્રો છે; તેમાં અન્ય પણ એક એકથી ચઢી જાય એવા અનેકાનેક રાજા-મહારાજા, રથી-મહારથી, વીર-મહાવીર અને સતી-મહાસતીઓના અપૂર્વ શૌર્ય-પરાક્રમાદિનાં વર્ણન તથા અનેકાનેક ઋષિમુનિ અને અવતારાદિનાં ગુણગાન પણ છે. જેમકે નર ને નારાયણ, વ્યાસ ને વાલ્મીકિ, યાજ્ઞવલ્કય ને ભૃગુ, સનત્સુજાત ને અષ્ટાવક્ર, વિષ્ણુ ને મહાદેવ, મૈત્રેય ને અંગિરા, સુહોત્ર ને ઉશીનર, અભિમન્યુ ને બલરામ, ગાલવ ને માંડૂક્ય, કપિલ ને વિશ્વામિત્ર, સગર ને ભગીરથ, શ્રીરામ ને હનુમાન, સત્યભામા ને સુભદ્રા, સીતા ને વિદુલા, ભરત ને પૃથુ, દિલીપ ને યયાતિ, માંડવ્ય ને પરાશર, મંદોદરી ને પાર્વતી, માન્ધાતા ને જનક, ગાર્ગી ને સુલભા, જાજલી ને તુલાધાર, મનુ ને બૃહસ્પતિ, બલિ ને પ્રહ્લાદ, સેનજિત્ ને ઇક્ષ્વાકુ, ઋષભ ને વામદેવ, પર્વત ને શુક્રાચાર્ય, દમયંતી ને સાવિત્રી, અસિત ને દેવલ, દ્રોણ ને કૃપાચાર્ય, વસિષ્ઠ ને પરશુરામ, શુકદેવ ને નારદ, દુર્વાસા ને દત્તાત્રેય, રંતિદેવ ને શિબિ, વિદુર ને સંજય, ૪૦ ૪૦

જે ઇતિહાસગ્રંથ એવા એવા અનેકાનેક રાજર્ષિ ને બ્રહ્મર્ષિ, દેવર્ષિ ને મહર્ષિ, ગૃહસ્થ ને વાનપ્રસ્થ, યોગી ને મહાયોગી, સાધક ને સિદ્ધ, દાતા ને ધર્માત્મા, જ્ઞાની ને ભક્તાત્મા, તેમજ જિજ્ઞાસુ અને મુક્તાત્માઓનાં મનોહર નામો અને અલૌકિક કામોથી ભરપૂર હોઇને જેમાંનાં થોડાં પણ નામો તથા કામોનું નિત્યપ્રતિ શ્રવણ–કીર્તન કરવામાં આવે, અથવા તો ભાવભક્તિથી સ્મરણ–ચિંતન કરવામાં આવે, તો તેથી માણસના હૃદયમાં કલ્યાણકારી સંસ્કારો અવશ્ય જાગી ઉઠે, ખીલી ઉઠે, અને તેના પરિણામે જ્ઞાનચારિત્ર (એટલે કે આચાર, વિચાર ને ઉચ્ચાર, અથવા મન વાણી ને ક્રિયા) પણ પવિત્ર અને ઉન્નત થઇ શકે એમાં નવાઇ નથી. માટે એવા મહાન ગ્રંથનું પઠન–પાઠન પ્રત્યેક હિંદુ સંતાને કરવું જોઇએ.

હવે મહાભારતના કેટલાક ખાસ પરિચિત તથા ઉંડા અભ્યાસીઓના જાણવા જેવા વિચાર સારાનુવાદરૂપે નીચે આપ્યા છે.

પંડિત રાજારામ કહે છે કેઃ–" હિંદુજાતિના પ્રાચીન ધર્મ-ગ્રંથોમાં મહાભારતને પાંચમો વેદ કહે છે તે યોગ્યજ છે. કેમકે આ ગ્રંથ અનેક શિક્ષાઓનો ભંડાર, ઉપદેશોનો આગાર અને ધર્મ-કર્મનો મીમાંસાકાર છે. તેમાં મુખ્ય વિષય તો વીર પાંડવોનો ઉદય, કૌરવપાંડવોનું યુદ્ધ, પાંડવોની રાજ્યપ્રાપ્તિ અને તેમના રાજ્યશાસનનું વર્ણન કરવાનો છે; પણ તેના કવિ એક વેદપારંગત મહાત્મા અને ધર્મસંસ્થાપક મહામુનિ હોવાથી એની સાથે સાથે પ્રસંગોપાત ધર્મ, નીતિ, રાજ્યશાસન અને તત્ત્વજ્ઞાનનાં તેઓ એવાં સરસ અને ઉચ્ચ પ્રકારનાં વર્ણન કરી દે છે કે વાચક કોઈ નવોજ પ્રકાશ અનુભવે છે; તેનું હૃદય વિશાળ બની જાય છે અને તે શુંનો શુંય થઈ જાય છે. જગતભરના સમગ્ર વિદ્વાનોમાં આદર પામેલો 'ગીતા' ગ્રંથ પણ મહાભારતનોજ એક ભાગ છે. જે ઉદ્દેશથી એમાં પ્રસંગ-વશાત્ મહત્ત્વના ઉપદેશ અપાયા છે; તેજ ઉદ્દેશથી આ ગ્રંથમાં રાજર્ષિઓ અને બ્રહ્મર્ષિઓનાં પ્રસંગોપાત અનેક ઉપાખ્યાન, દૃષ્ટાંત અને કથા–કહાણીઓ આપેલાં હોવાથી પાઠક ઉપર ઉંડો પ્રભાવ પાડે

છે અને ગ્રંથની મનોહરતા તથા ઉપયોગિતા અનેકગણી વધારી મૂકે છે. આ પ્રમાણે મહાભારત આર્યજાતિના પ્રાચીન જીવનથી અને મહત્ત્વ-પૂર્ણ ઉપદેશોથી ભરપૂર હોવાથી તેનું વાચનશ્રવણ હિંદુસંતાનોને માટે અત્યંત લાભકર્તા છે. માત્ર તેની મૂળકથા લઇએ તો તે પણ એટલી બધી રોચક અને અસરકારક છે અને તેમાં એવાં ઉચ્ચ કોટિનાં ચરિત્ર આલેખાયલાં છે કે તેમાં બીજી બાબતો ન ઉમેરાઇ હોત તોપણ આ ગ્રંથ આખી દુનિયાના સાહિત્યમાં મુકુટમણિ ગણાત.''

પંડિત ઇશ્વરીપ્રસાદ શર્મા કહે છે કેઃ—''મહાભારતમાં શૃંગાર-થી વૈરાગ્ય સુધીના સર્વ રસોનો એવો સુંદર સમાવેશ થયેલો છે કે જેથી ભારતના મહાન વીરોની આ પવિત્ર કથા બહુજ મન-મોહક, હૃદયગ્રાહી અને પ્રભાવશાળી બની રહી છે. આથીજ પ્રથમ-થી હાલ સુધીના બધા પંડિતોનો એવો મત છે કે જે કંઇ **મહા-ભારતમાં છે, તેજ બીજે સ્થળે જણાય છે; અને જે તેમાં નથી તે ક્યાંય પણ નથી.** × × વાત પણ ખરી છે કે એમાં ચારે વર્ણ અને ચારે આશ્રમના માનવીઓ માટે જાણવા જેવા પુષ્કળ ઉપદેશો અને શિક્ષણો ભરેલાં છે. પ્રાચીનકાળથી કવિઓ, મહાકવિઓ અને નાટકકારો મહાભારતના આધાર પર અનેકાનેક કાવ્ય, મહાકાવ્ય અને નાટકો લખતા આવે છે તોપણ હજુ એ ભંડાર ખાલી થતો નથી! હજી પણ આ અખૂટ ભંડારમાંથી ભારતના જુદી જુદી ભાષાના કવિઓ અને લેખકો પુષ્કળ સામગ્રી મેળવતા રહી તેને આધારે પોતાની પ્રતિભા ખીલવ્યા કરે છે. આથીજ લોકો કહે છે કે, 'ઉચ્ચ કોટિના કવિઓમાં જે કંઈ કાવ્ય અને રચના-ના ચમકાર દેખાય છે તે સર્વ ભગવાન વ્યાસજીનુંજ ઉચ્છિષ્ટ છે.''

"મહાભારતના એકેએક પાત્રનું ચરિત્ર અદ્દભુત છે. તેનું નિરીક્ષણ કરવાથી આપણને હજારો વર્ષ પહેલાંની આપણા દેશની અને સમાજની અવસ્થાનું જ્ઞાન મળે છે. તે સમયનો વર્ણાશ્રમ ધર્મ કેવો ઉત્તમ હતો; તે વખતના ક્ષત્રિયો કેવા શૂરવીર, પરાક્રમી અને સત્યસંકલ્પ હતા; એ સર્વ આપણા લક્ષમાં આવી જાય છે. માટે આ

ગ્રંથ વાંચીને આપણા પૂર્વજોનાં પવિત્ર ચરિત્રથી પરિચિત થવું એ પ્રત્યેક હિંદુનું–નહિ નહિ, પ્રત્યેક ભારતવાસીનું–મુખ્ય કર્તવ્ય છે."

"ભીષ્મપિતામહની અલૌકિક પિતૃભક્તિ, શ્રીકૃષ્ણની વિલક્ષણ રાજનીતિ, યુધિષ્ઠિરની પ્રશંસાપાત્ર સત્યનિષ્ઠા તથા દ્રોણ, દુર્યોધન, કર્ણ, અર્જુન અને ભીષ્માદિ વીરોની અસામાન્ય વીરકથાઓ વાંચીને કયા ભારતવાસીના મુરદાલ પ્રાણોમાં પણ નવજીવનનો સંચાર નહિ થાય? પૂર્વજોનું એ અપૂર્વ ગૌરવ સંભારીને ગર્વથી કોની છાતી નહિ ફૂલી ઉઠે? માટે જો આપણે આપણા ભૂતકાળના મહત્ત્વનું યથાર્થ ચિત્ર જોવું હોય તો આપણે મહાભારત જરૂર વાંચવું જોઇએ. જો સંસારના એ અલૌકિક મહાવીરોની વીરકથા વાંચીને આપણા મુરદાલ પ્રાણોમાં નવીન સંજીવની શક્તિ ભરવાની ઇચ્છા હોય તો મહાભારતનો પાઠ અવશ્ય કરવો જોઇએ; અને સત્ય વાત તો એ છે કે **જેણે મહાભારત નથી વાંચ્યું તેનું ભારતવાસીજ હોવું વ્યર્થ છે."**

મહાત્મા ગાંધીજી એવા ભાવનું કહે છે કેઃ—"મેં આ પહેલાં 'મહાભારત'નો સંપૂર્ણ ગ્રંથ વાંચ્યો ન હતો. કોઇ કોઇ વાર થોડું થોડું જોયું હોય તે જુદી વાત. મેં તો ઉલટો તેની વિરુદ્ધમાંજ મત બાંધી દીધો હતો કે, એમાં મારપીટ, લડાઇ અને ઝઘડાઓની કહાણીઓ હશે અને એવાં લાંબાં વર્ણન હશે કે મારાથી વાંચી પણ નહિ શકાય; અથવા હું વાંચવા બેસીશ તો મને નિદ્રાજ આવશે! એથી કરીને મહાભારતનાં છ હજાર પાનાંનાં મોટાં પોથાં જોઇને પ્રથમ તો હું ગભરાયો હતો; પરંતુ પછી જ્યારે મેં તેને વાંચવું શરૂ કર્યું ત્યારે તો અમુક ભાગ સિવાય એ એટલું બધું મનમોહક થઇ પડયું–તેમાં એટલી બધી લ્હે લાગી ગઇ કે એક વાર શરૂ કર્યા પછી એ ગ્રંથ પૂરો કરવાને હું અધીરો બની ગયો અને એ સંપૂર્ણ વાંચી રહ્યા પછી એ વિષેના મારા પહેલાંના ખ્યાલો ખોટા ઠર્યા.

એ ગ્રંથ મેં ચાર મહિનામાં (યરોડા જેલમાં) પૂરો કર્યો ત્યારે મને લાગ્યું કે આ મહાભારતને કાંઈ ઉપમા આપવી હોય તો ગણ્યાંગાંઠયાં સુંદર જવાહીરોની એકાદ તિજોરીની ન આપી

શકાય; પણ અમૂલ્ય રત્નોની એકાદ અખૂટ ખાણુ સાથેજ તેને સરખાવી શકાય; કે જે ખાણુને જેમ જેમ વધુ ને વધુ ઉંડી ખોદીએ તેમ તેમ તેમાંથી કિંમતી જવાહીર વધુ ને વધુજ નીકળતાં ચાલે."

લોકમાન્ય તિલક મહારાજે કહ્યું છે કેઃ—"મહાભારતમાં ધર્મરાજની સત્યનિષ્ઠા, કર્ણની ઉદારતા, ભીષ્મનું બાહુબળ, અર્જુનનું યુદ્ધકૌશલ્ય ઇત્યાદિ અનેક ઉત્તમોત્તમ ગુણોયુક્ત વીરોનાં વર્ણન છે અને તે વીરોનાં ચરિત્ર વાંચવા યોગ્ય તથા મનન કરવા યોગ્ય છે. એમાં પણ ભીષ્મ પિતામહનો દૃઢ નિશ્ચય અને શ્રીકૃષ્ણચંદ્રનું રાજનીતિકૌશલ્ય તો વિલક્ષણ મહત્ત્વ ધરાવે છે. તેમના આગળ બીજાઓના બધા ગુણો ફિક્કા પડી જાય છે. × × × માટે નવયુવકોને કહું છું કેઃ–'**મહાભારતનું અધ્યયન અવશ્ય કરો અને ભીષ્મ પિતામહનો દૃઢ નિશ્ચય તથા શ્રીકૃષ્ણચંદ્રનું રણકૌશલ્ય તમારામાં વધારવાનો પ્રયત્ન કરો.**'"

પંડિત સાતવલેકરજી લખે છે કેઃ–"જ્ઞાની પુરુષો કહેતા આવ્યા છે કે, જેમને પ્રાચીન ઇતિહાસ નથી તેમને માટે ભવિષ્યમાં આશાયે નથી; પણ ભારતવાસીઓને તો પ્રાચીન ઇતિહાસ છે. અને તે પણ દિગ્વિજયી, પ્રતિભાપૂર્ણ અને તેજસ્વી ઇતિહાસ છે; તેથી ભારતવાસીઓને માટે તો નિઃસંદેહ ભાગ્યદિન સર્જાયલો છે. હા, એ ભાગ્યદિન લાવવા માટે ભારતવાસીઓએ પોતાના પૂર્વજોનો એ ભવ્ય અને પ્રતાપપૂર્ણ ઇતિહાસ જરૂર જાણવો અને વિચારવો જોઇએ. માત્ર ઇતિહાસના અસ્તિત્વથી કામ નહિ ચાલે પણ તેનું જેટલું પણ વધારે મનન થશે તેટલોજ વધુ લાભ થવાનો સંભવ છે. માટે **આ પ્રતાપપૂર્ણ દિગ્વિજયનો ઇતિહાસ પ્રત્યેક ભારતવાસી સમક્ષ રજુ થવો જોઇએ.**"

"જનસમાજમાં લોક અનેક પ્રકારના છે તેમ તેમની રુચિ પણ જુદા જુદા પ્રકારની હોય છે. આથી એકને જે રુચે છે તે બીજાને નથી રૂચતું; પરંતુ આ કાવ્યમય ઇતિહાસ તો એવી અજબ રીતે લખાયો છે કે **તેમાં પ્રત્યેક પ્રકારના માણસને રસાસ્વાદ મળી શકે છે.** આસ્તિક ભગવદ્‌ભક્ત આમાં ભક્તિમાર્ગ જોઈ શકે છે;

વેદાંતી આમાંથી આત્મપ્રત્યયનું જ્ઞાન મેળવી શકે છે; તર્કવિશારદ એમાં યુકિતવાદ જોઈ શકે છે; શાસ્ત્રજિજ્ઞાસુ આમાંથી અનેક શાસ્ત્રના સિદ્ધાંતો જાણી શકે છે; ઇતિહાસપ્રેમી માટે એમાં અતિવિશાળ કાર્ય-ક્ષેત્ર રહેલું છે; રાજપ્રકરણીને એમાં રાજનીતિ દેખાય છે; વીરને એમાં વીરતાનાં દૃષ્ટાંત મળી આવે છે; ગૃહસ્થાશ્રમીને એમાંથી ઉત્તમ ગૃહસ્થનું જીવન જાણવા મળે છે અને બ્રહ્મચારીને આદર્શ બ્રહ્મચારીના દાખલા મળે છે. તાત્પર્ય કે, **જેને જેને જેવી જેવી જિજ્ઞાસા હોય તેની તે તે તમામ પ્રકારની જિજ્ઞાસા આપણા પૂર્વજોના આ અનુપમ ઇતિહાસરૂપી મહાભારતમાંથી તૃપ્ત થાય છે.**

કવિવર રવીંદ્રનાથ ઠાકુર કહે છે કેઃ—"રામાયણ અને મહાભારતને કેવળ મહાકાવ્ય ન કહેવાય. તે ઇતિહાસ પણ છે. હા, તે કાંઇ સમય અથવા ઘટનાઓના ઇતિહાસ નથી. ઘટનાઓના ઇતિહાસ તો અમુક સમયનુંજ અવલંબન કરે છે; પણ રામાયણ અને મહાભારત તો ભારતવર્ષના ચિરકાળના ઇતિહાસ છે. બીજા ઇતિહાસો વખતોવખત ફરે છે તેમ આ ઇતિહાસો ફરતા નથી. ભારતવર્ષની જે સાધના, આરાધના અને સંકલ્પ છે; તેનોજ ઇતિહાસ આ બન્ને મહાકાવ્યોરૂપે રાજપ્રાસાદના ચિરકાલરૂપી રાજસિંહાસન પર સમ્રાટસમો વિરાજે છે."

સ્વામી વિવેકાનંદ કહે છે કે—મહાભારતમાં ઋષિમુનિઓએ એવી આદર્શભૂત સંસ્કૃતિ આલેખી છે કે જેને માટે હિંદુજાતિને અને સમગ્ર માનવજાતિને તીવ્ર આકાંક્ષા જાગશે.

વિંછીના કેટલાક ઉપાય

૧–વિંછી ડંખે તે જગાએ મીઠું ઝીણું વાટી ઘસવાથી નહિ ચઢે.

૨–માણસના નખ તથા સોપારીનો ભૂકો બીડીમાં પીવાથી અથવા કરોળીઆનું પડ ચલમમાં પીવાથી વિંછી ઉતરે છે.

૩–નાગરવેલનાં બે પાનમાં ચપટી ચપટી મીઠું નાખી ચાવી જવાથી વિંછી ઉતરે છે.

૪–ડંખ ઉપર મધ ઘસવાથી ફાયદો થાય છે.

૫–જાંબુડાનાં પાન, પાકાં કેળાં, અથવા ડુંગળીને વાટી લુગદી બાંધવાથી ઝેર ઉતરે છે.

૬–આંબલીનો કચૂકો ઘસી ધોળો થાય ત્યારે ડંખ ઉપર ચોઢી દેવાથી તે ઝેર ચૂસી ખરી પડશે.

૭–તુલસીનાં પાન ચાવી કાનમાં ફૂંકવાથી વિંછી ઉતરશે.

૮–પાશેર પાણીમાં ત્રણેક તોલા મીઠું વાટીને નાખવું અને ખૂબ હલાવી તે પાણી ગાળીને શીશીમાં ભરી રાખવું. આ પાણીમાં રૂનું પોલિયું ભિંજવીને વિંછીના ડંખ પર મૂકી દેવું તથા વિંછી ચઢયો હોય ત્યાંસુધી એજ પાણી ચોપડી જમણા હાથપગ ઉપરથી નીચેની બાજુ તરફ જરા ભાર દઇને ઘસવું તથા થોડુંક રૂ શીશીના પાણીમાં પલાળીને વિંછી જે બાજુ કરડયો હોય તેની સામેની બાજુના નાકમાં જોરથી તેમાંનું પાણી સુંઘાડવું તથા એજ (ઉલટી બાજુના) કાનમાં એ શીશીમાંનું પાણી થોડુંક નાખવું. આથી પણ મટે છે.

૯–ઠીંકરામાં થોડા અંગારા ઉપર હળદરની ભૂકી ભભરાવી તેનો ધૂમાડો કરડેલા અંગની સામેના નાકમાં જોરથી લેવરાવવો.

૧૦–પોટાસ પરમેંગેનેટ અને ટાર્ટરિક એસીડ આ બંને સસ્તી ચીજો હોઇ અધોળ અધોળ જુદી જુદી શીશીમાં ભરી રાખવી. જરૂર પડતાં પોટાસ ૩ ચોખાભાર અને ટા૦ એસીડ બે ચોખાભાર ભેગાં કરી જરા વાટીને બરાબર ડંખ હોય તે ઉપર મૂકી તે ઉપર પાણીનાં બે ત્રણ ટીપાં નાખવાં એટલે તરત વિંછી ઉતરી જશે.

લાખો જુવાન સ્ત્રીઓનાં ખૂન

સાહેબ ! છોકરીઓને સોળ વર્ષની ઉંમરે પરણાવવા સંબંધી હિંદુ મહાસભાએ ઠરાવ પસાર કર્યો છે, તેના ટેકામાં નીચેની હકીકત લખવાની રજા લઉં છું.

નાની ઉંમરની સ્ત્રી સાથે સંબંધ કરવાથી આ દેશમાં પંદર વર્ષથી વધારે ઉંમરની છોકરીઓનું મરણપ્રમાણ ઘણું વધી જાય છે, એવી ફરિયાદ 'ન્યૂ ઇંડિયા'માં પ્રસિદ્ધ થઇ હતી.

નાની ઉંમરે સાસરે મોકલેલી સંખ્યાબંધ છોકરીઓ ક્ષય વગેરે નબળાઈનાં દરદોથી પીડાઇને વીસ વર્ષમાં અને ઘણા કેસોમાં તેથી પણ ઓછી ઉંમરે મરી ગયેલી હું જાણું છું.

લોક–પરલોકમાં સુખી થવા ઇચ્છતા વિચારવંત પુરુષોએ પોતાની નાની ઉંમરની સ્ત્રીઓની તંદુરસ્તીનો હમેશાં વિચાર કરવો ઘટે છે. તેણીના આશીર્વાદો ઇચ્છવાથી તથા તેણીના શાપથી ડરવાથી પરમેશ્વર પણ તેવા પુરુષો ઉપર પ્રસન્ન રહે છે.

નાની ઉંમરે છોકરીને સાસરે મોકલવાના રિવાજને પરિણામે આ દેશમાં છેલ્લાં ત્રીસ વર્ષમાં બત્રીસ લાખ છોકરીઓ મરણ પામી હતી. **"બોમ્બે ક્રોનિકલ"** તા. ૨૭–૯–૧૯૨૪

ઉપરની ત્રાસદાયક હકીકતો ધ્યાનમાં લઇને પોતાની દીકરીઓને **પંદર વર્ષ પછીની!** ઉંમરે પરણાવવાનો તમામ વિચારવંત હિંદુ માબાપ ઠરાવ કરે અને તેને પરિણામે લાખો બિચારી છોકરીઓ **જીવતે જીવત નરકની** પીડા સહન કરતી બચી જાય એવી મારી પ્રાર્થના છે.

વાંચનાર ! આ અપીલ વાંચીને તમે શું કરશો ? લાખો બિચારી છોકરીઓના આશીર્વાદો લેવા માટે ઉપર પ્રમાણે પ્રજામત કેળવવાની મહેરબાની કરશો ? (શ્રી. લાભશંકર લક્ષ્મીદાસ)

દાંત વિષે એક અદ્ભુત વાત

અમેરિકાના એક ડૉકટરે અનુભવ કર્યો છે કે, જો માણસના દાંત ખૂબ સ્વચ્છ રહે તો તેને કોઇ પણ પ્રકારનો રોગ થતો નથી. એજ પ્રમાણે જો એક રોગીના દાંત કોઇ પણ પ્રકારે ખૂબ ચોખ્ખા કરવામાં આવે તો તેના બધા રોગ દાંત સ્વચ્છ કરવાથીજ નાબુદ થઇ જશે, અને તે રોગી સાજો થઇ જશે. આ વિચારો માત્ર પુસ્તકમાંનાજ નથી, પરંતુ ડૉકટર સાહેબે તેજ પ્રમાણે ફ્રાન્સના ઘાયલ સૈનિકોની ચિકિત્સા પણ કરી છે. તેઓ દરદીઓના દાંત ખૂબ સાફ કરે છે અને ભાગ્યા તૂટયા દાંતમાં પણ સુધારો કરી દે છે. આશ્ચર્યની વાત તો એ છે કે, બીજા ડૉકટરોના હાથ નીચેના દર્દીઓ કરતાં આ ડૉકટર સાહેબના દર્દીઓ ૯–૧૦ દિવસ પહેલાં સાજા બની જાય છે. અસ્તુ. પરંતુ ડૉકટર સાહેબે પોતાની અનુભવેલી વિદ્યાને પ્રત્યક્ષ સિદ્ધ કરીને લોકોને દર્શાવી આપ્યું છે કે, એ કેવળ કપોલ-કલ્પના નથી, પરંતુ યથાર્થ અને સત્ય વાત છે. ડૉકટર સાહેબની એ વિષે યુરોપમાં ઘણીજ પ્રશંસા થઇ છે અને લોકો હવે તેમની ચિકિત્સા પસંદ કરે છે.

ઉપરોક્ત શોધખોળ ઉપર શાળાઓના વિદ્યાર્થીઓ તથા સૌ કોઇએ ધ્યાન આપવું જોઇએ. ઘણા ખરા તો દાતણ કરવુંજ બીનજરૂરી માને છે; અને જો કરે છે તો સહેજસાજ કરીને ફેંકી દે છે. ખરી રીતે તો લીમડા કે બાવળનું દાતણ ચાવીને દાંતને ખૂબ ઘસી સાફ કરવા જોઇએ.

દાદરનો સાદો અને બળે નહિ એવો ઈલાજ

મરચાંના છોડનાં લીલાં પાન લાવી પાણી નાખી ખૂબ ઝીણાં વાટી રસ કાઢી એનાં અંદર થોડુંક મીઠું નાખી થયેલી દાદર ઉપર ખૂબ મસળવાથી પંદર દિવસમાં મટી ચામડી સુંવાળી બને છે. આ દવાથી અગન બળતી નથી, સહેજ લાગે છે. અને દશ વરસની જૂની દાદર હોય અને કાળી કે લાલ હોય તો પણ મટે છે.

ગીતાજીનાં ગુણગાન

અભ્યાસીઓના વિચાર સારાંશરૂપે

गीता अने भाइ परमानंदजी

'ગીતા' એ ઉપનિષદો અને શાસ્ત્રોનું સત્ત્વ છે.

"ગીતાનું સારી રીતે અધ્યયન કરીને તેની શાસ્ત્રો સાથે સરખામણી કરવાથી સ્પષ્ટ જણાઇ આવે છે કે, ગીતાના લેખકે શ્લોકોની રચનામાં લગભગ સમસ્ત આર્ય શાસ્ત્રોની મદદ લીધી છે. કેમકે વેદાંત, સાંખ્યયોગાદિ દર્શનો તથા મનુસ્મૃતિ અને વેદોની છટા એ શ્લોકોમાં સ્પષ્ટ રીતે જણાય છે. ઉપનિષદોના કેટલાયે શબ્દો અને વાકયો એમાં ઉતારેલાં છે તે ઉપરથી પણ તેના રચનારે આર્ય સાહિત્ય અને તત્ત્વજ્ઞાનનો સાર અતિસંક્ષેપથી એમાં એકત્ર કર્યો છે એવી ખાત્રી થાય છે. પુરાણમાં પણ આ સુપ્રસિદ્ધ શ્લોક મળી આવે છે કે:-

"सर्वोपनिषदो गावो दोग्धा गोपालनंदनः ।
पार्थो वत्सः सुधीर्भोक्ता दुग्धं गीतामृतं महत् ॥"

"જો આર્ય સભ્યતાના મહાસાગરને (ધર્મ, સાહિત્ય અને તત્ત્વજ્ઞાનને) એકાદ ગાગરમાં સમાયલો જોવો હોય તો તે ગીતામાં જોઇ શકાય છે. જો બીજાં બધાંયે શાસ્ત્રો નાશ પામ્યાં હોત અને માત્ર ગીતા રહી હોત તોપણ આર્યજાતિના ગૌરવની સ્મૃતિ સંસારમાં ચાલુ રહેત. કેમકે અત્યારે પણ આર્ય સભ્યતા (આર્યોનું જ્ઞાન અને ચારિત્ર અથવા ધર્મ અને નીતિ) એમાં એટલી બધી સુરક્ષિત છે કે **ગીતાનો પ્રચાર થવો અથવા નાશ થવો એ આર્યધર્મની વૃદ્ધિ અથવા નાશ થવા બરાબર છે.** કોઇએ સાચુંજ કહ્યું છે કે **"ગીતા એ વૈદિક ધર્મરૂપી કલ્પવૃક્ષનું પાકેલું જ્ઞાનામૃતરૂપી ફળ છે."**

ગીતા એ ધર્મપ્રચારનું ઉત્તમ સાધન છે.

"જો વિદેશોમાં વૈદિક ધર્મનો પ્રચાર કરવો હોય તો ત્યાંના લોકોને પણ વાંચવા માટે એક ધર્મપુસ્તક આપવાની જરૂર છે. આપણે જ્યારે આપણા દેશમાંજ વેદોના ભણનારા આટલા બધા ઓછા જોઇએ

છીએ; તો બીજા દેશોમાં તેને સમજનારાઓની આશા રાખવી વ્યર્થજ છે. આર્યસમાજીઓ કેટલીક વાર આને માટે 'સત્યાર્થપ્રકાશ' રજુ કરે છે; પરંતુ તેઓ ભૂલી જાય છે કે, સત્યાર્થ પ્રકાશનો ઘણોખરો ભાગ માત્ર આર્યાવર્તનેજ માટે છે અને તે બીજાઓને રુચિકર થાય તેમ નથી."

"બીજી તરફ ગીતાને જુઓ. એમાં એક પ્રકારની ખાસ સુંદરતા અને આકર્ષણશક્તિ દેખાઈ આવે છે. વિદેશોમાં પણ એવાં ઘણાં સ્ત્રીપુરુષ મળી આવે છે કે જેમને આખી ગીતા કંઠસ્થ હોય છે. માટે ગીતાજ એક એવું ધર્મપુસ્તક છે, કે જે આર્ય ધર્મના પ્રચારમાં ખાસ ઉપયોગી થઇ શકે. કેમકે એક આખી હિંદુ જાતિ તેને પોતાના ધર્મપુસ્તકતરીકે માને છે; અને ઋષિમુનિઓ તથા દાર્શનિકો માને છે તેમ તેમાંજ વૈદિક **જ્ઞાનનો સાર-અર્ક** મોજુદ છે. આથી એને **આર્ય ધર્મનું પ્રમાણભૂત પુસ્તક** કહેવું એ સર્વથા ઉચિત છે."

ગીતાનું મૂળ ઝરણુ કયાં છે?

"કેટલાક પાશ્ચાત્ય વિદ્વાનો માને છે કે, ગીતાનું શિક્ષણ બહુ પવિત્ર છે અને અંજીલના શિક્ષણને મળતું છે; તેથી ગીતા જરૂર અંજીલ ઉપરથી રચાઇ હશે. પણ આ યુક્તિ તો કૂવામાંના દેડકાને સમુદ્રના તોફાનથી કૂવામાં આવી પડેલી માછલી સાથે થયેલી વાતના જેવી છે. એ દેડકાએ તે માછલીને પૂછયું કે, સમુદ્ર કેવડોક મોટો છે? માછલીએ કહ્યું કે એ તો ખૂબ મોટા હોય છે. પછી દેડકો પાછો હટતો જાય ને વારંવાર પૂછતો જાય કે આવડો? આવડો? એમ કરતો કરતો તે કૂવાની બીજી ભીંત સુધી જઇ પહોંચ્યો તોપણ માછલીએ એમજ કહ્યું કે એથી પણ બહુ મોટો. આ સાંભળીને તે આશ્ચર્યપૂર્વક કહેવા લાગ્યો કે એ તો અસંભવિત છે. કેમકે સંસારમાં આથી મોટું કશું હોય નહિ."

"ગીતાજી જેવું અદ્વિતીય પુસ્તક કાંઇ અકસ્માત્ પેદા થતું નથી. એના પહેલાં તો ઘણા કાળની જ્ઞાનોન્નતિ આવશ્યક છે. જયાં ઉપનિષદો અને દર્શનશાસ્ત્રોનું તત્ત્વજ્ઞાન હયાત ન હોય ત્યાં 'ગીતા' જેવો ગ્રંથ રચી શકાયજ નહિ. **માત્ર એક મહાભારતમાંજ ગીતાને વિસ્તારથી સમજાવનારાં દૃષ્ટાંત મળી શકે છે;** નહિ કે બીજા બીજા કિસ્સા-

કહાણીઓમાં. ગીતાનું શિક્ષણ તો કેવળ ગંગાતટેજ સંભવે, બીજે નહિ."

"મહાભારતની કથામાં 'ગીતા' એ એક ઝગમગતા હીરા સમાન છે. મહાભારતના રચનાર મહર્ષિ વ્યાસ સાચેજ થઇ ગયા છે. ગીતા–જ્ઞાન એ તેમની માનસિક શક્તિનું પરિણામ હોય કે શ્રીકૃષ્ણચંદ્રે અર્જુનને આ જ્ઞાનનો પ્રત્યક્ષ ઉપદેશ કર્યો હોય; એ વિષે તર્કવિતર્ક કરવા નકામા છે. કેમકે એથી ગીતાની પવિત્રતામાં કોઇ પ્રકારનો ફેર પડતો નથી કે જે પવિત્રતા કેવળ ગીતામાંજ જણાય છે. ૧૮ મા અધ્યાયના શ્લોક ૭૫–૭૬ માં સંજય કહે છે કે "આ પ્રમાણે મહર્ષિ વ્યાસજીની કૃપાથી શ્રીકૃષ્ણ ભગવાનના મુખથી કહેવાતો આ ઉત્તમ યોગ મેં સાંભળ્યો છે. એ પવિત્ર કરનારા સંવાદને હું જેટલો યાદ કરૂં છું તેટલો હું વિશેષ આનંદમાં મસ્ત થતો જાઉં છું."

"કલ્પના કરો કે વ્યાસજીએ પોતેજ લખીને તે શ્રીકૃષ્ણ ભગવાનના મુખથી કહેવરાવવાનું ગ્યોગ્ય ધાર્યું છે; તો એ વાત તો શ્રીકૃષ્ણચંદ્રના મહિમા અને જ્ઞાનને માનુષી સીમાથી બહુજ આગળ વધારી દે છે કે, વ્યાસ જેવા મહર્ષિ પણ ધર્મના તત્ત્વજ્ઞાનનો પ્રચાર શ્રીકૃષ્ણને નામે કરવો ઉચિત અને આવશ્યક સમજતા હતા."

'ગીતા' એ શક્તિનો ખજાનો છે.

"મનુષ્યો અને જાતિઓના જીવનમાં કેટલીક વાર એવો સમય આવી પહોંચે છે કે તેને ધર્મ અને અધર્મની કંઇ સમજણ પડતી નથી. એવે સમયે એક મહાકઠિન અને ગૂઢ પ્રશ્ન સામો આવી ખડો થાય છે અને બન્ને પક્ષની યુક્તિઓ રજુ થાય છે; પરંતુ તેનો કશો ઉકેલ દેખાતો નથી. મોટા મોટા શૂરવીરો અને ત્યાગીઓની બુદ્ધિ પણ એવે પ્રસંગે ગોથુ ખાઇ જાય છે અને તેમને અધર્મજ ધર્મના વેશમાં દેખાવા લાગે છે. જેને સંસાર ઉપર એટલો બધો વૈરાગ્ય ઉપજ્યો હોય કે તેણે પોતાનું સર્વસ્વ તજી દીધું હોય; છતાં કોઇ વાર તેની બુદ્ધિ પણ ભયવશ થઇને અવળા વિચારોમાં ફસાઇ પડે છે. પરંતુ ભગવદ્-ગીતામાં એવું જ્ઞાન મળી આવે છે કે જેને સારી પેઠે સમજી લીધા પછી મનુષ્યમાં એવી શકિત પેદા થાય છે કે જેથી તે ધર્મને અને

અધર્મને સારી રીતે ઓળખી શકે છે. આ શક્તિને અર્જુને ૧૮ મા અધ્યાયના ૭૩ મા શ્લોકમાં માન્ય રાખી છે. તેનું મન જે એક ગૂઢ અને કઠિન સંશયમાં પડીને અંધકારમાં ફસાયલું હતું તેને માટે તે છેવટે કહે છે કે "તમારી કૃપાથી મને સત્ય જ્ઞાન લાધ્યું છે; મારો મોહ દૂર થઇ ગયો છે; મારા સંશયો છેદાઇ ગયા છે; હવે હું આપ કહો છો તેમજ કરીશ."

કર્મ વિના સર્વ કાંઇ નિરર્થક છે.

"કહેવાય છે કે એક નૌકામાં ત્રણ વિદ્વાન પુરુષો જતા હતા. તેમાંનો દરેક જુદી જુદી વિદ્યામાં નિપુણ હતો. એક સંગીત જાણતો હતો, બીજો જ્યોતિષ અને ત્રીજો ન્યાય. સૌ પોતપોતાના ગુણની પ્રશંસા કરતા હતા. સંગીતવાળાએ બીજાઓને પૂછયું કે, તમે કંઇ સંગીત જાણો છો કે નહિ? જવાબ મળ્યો કે ના. તેણે કહ્યું કે તમે તમારી ઉંમરનો ચોથો ભાગ એળે ગુમાવી દીધો. જ્યોતિષીએ પણ એવો પ્રશ્ન પૂછયો ત્યારે તેને પણ એવોજ ઉત્તર મળ્યો; એટલે તેણે કહ્યું કે, તમે અર્ધી ઉંમર નકામી ગાળી. આ પ્રમાણે ત્રીજાએ પ્રશ્ન કર્યો અને એજ ઉત્તર મળતાં તેણે કહ્યું કે, જો તમે ન્યાય ના ભણ્યા તો તમે જીવનના ત્રણ ભાગ ફોગટ ગુમાવ્યા. એટલામાં વંટોળીઓ આવ્યો અને નૌકા ડોલવા લાગી. આથી ખલાસી જે તેમની વાતો સાંભળી રહ્યો હતો તેણે બધાને પુછયું, કે તમે તરવાનું જાણો છો? બધાયે ના પાડી, એટલે તેણે કહ્યું કેઃ–ત્યારે તમે બધાએ તો આખી જીંદગી બરબાદ કરી! કર્મની પણ એવીજ દશા છે. જો આપણે ગીતાએ શીખવેલો નિષ્કામ કર્મરૂપી સંસાર તરવાનો હુન્નર શીખીએ નહિ, તો આપણું પણ બીજું બધું નકામું (અને લૌકિક લોભલાલચમાં ફસાવી રાખનારૂં) થઇ રહે છે."

મૌલાના રૂમનું દૃષ્ટાંત

"મૌલાના રૂમે એક શ્લોક લખ્યો છે કેઃ—

દિલ હાથમેં લા વહ બડા હજ હૈ,
હજારો કાબોં સે એક દિલ હાસિલ કરના બહેતર હૈ."

"આથી ધર્મશાસ્ત્રી મૌલવીઓ તેને નાસ્તિક ઠરાવીને તેની વિરુદ્ધ ફતવો કાઢવાની તૈયારી કરવા લાગ્યા. આથી બચાવમાં તેણે કહ્યું કેઃ—

હું એક વાર કાબાની યાત્રાએ ગયો હતો; પણ ત્યાં મને પવિત્ર કાબાનાં દર્શન થયાં નહિ. પછી બરાબર પત્તો શોધીને કાબા તરફ હું ચાલી નીકળ્યો. રસ્તામાં કાબા મળ્યા. તેમને પૂછતાં જણાયું કે, તે એક ડોશીનો સત્કાર કરવા ગયા હતા. પછી તે ડોશી પાસે જઇને મેં પૂછ્યું કે, જે કાબામાં લાખો માણસો જાય છે ત્યાંના લોક તને લેવા કેમ આવ્યા? ડોશીએ કહ્યું કે, મને કંઇ ખબર નથી. મેં પૂછ્યું કે 'તમે કંઇ મોટું શુભ કાર્ય કર્યું હશે?' ડોશીએ કહ્યું કે 'મારાથી તો એવું કશું બન્યું નથી. હમણાં રસ્તામાં આવતાં એક કૂતરાને કૂવા ઉપર ફરતો જોયો. તેને ખૂબ તરસ્યો જોઇ લાગણી થવાથી મેં પાંદડાંનો પડીઓ બનાવ્યો અને મારૂં કપડું ફાડીને દોરી બનાવી; પરંતુ કૂવો ઉંડો હોવાથી તે દોરી જળને પહોંચી શકી નહિ. પાસે એક પણ વસ્ત્ર રહ્યું નહિ ત્યારે માથાના વાળ ઉખાડી ખૂટતી દોરી બનાવી અને પાણી કાઢી કૂતરાને પાયું.' આ વાત સાંભળીને મેં કહ્યું કે, જ્યારે જંગલમાં એક કૂતરા ઉપર દયા કરવાથી કાબાએ તને આટલું માન આપ્યું તો તો મનુષ્યે મનને વશ કરવું એ તો કાબાની યાત્રા કરવા કરતાં બહુ શ્રેષ્ઠ છે."

गीता अने मजुमदार

" '**गीता मे हृदयं पार्थ**' ' અહો! ગીતા તો ભગવાનનું પોતાનું હૃદય છે! શું તમે એ ભગવાનના હૃદયને સ્પર્શ કરવા ઇચ્છો છો? ઇચ્છતા હો તો તેને જેમ તેમ નહિ અડતાં પવિત્ર થઇને અડજો. નાહીને શુદ્ધ વસ્ત્ર પહેરવાથી તો માત્ર બહારની પવિત્રતા આવશે; પરંતુ એટલાથી કામ નહિ ચાલે. અંતરની પવિત્રતા તો ખાસ જોઇશે. કેમકે વિચાર કરો કે, તમે જે શ્રીકૃષ્ણ પરમાત્માને સ્પર્શ કરવા ધારો છો તે કેટલા બધા પવિત્ર છે! અને તમે પોતે કેવા છો? લોકો ભલે તમને નથી જાણતા, પરંતુ તમે પોતે તો તમને જાણો છો ને? વળી સર્વજ્ઞ પરમાત્મા તો તમને તમારાથી પણ વધારે ઓળખે છે. જરા જુઓ તો ખરા કે તમારામાં કેટલા દોષો છે? કેટલા અપરાધ થઇ ચૂક્યા છે? કેટલાં પાપ કરી ચૂક્યા છો અને કેટલી મલિનતાઓએ

તમારા હૃદયમાં ઘર કરેલાં છે? કહો ત્યારે એવી અયોગ્ય સ્થિતિમાં શ્રીહરિના હૃદયરૂપ ભગવદ્‌ગીતાને તમે કેવી રીતે સ્પર્શ કરી શકશો?"

"પરંતુ અહો! ભયભીત થઇને એક વાર શ્રીહરિનો સ્વભાવ તો યાદ કરો! તેઓ કેવા મહાન ક્ષમાસાગર છે! તેઓ કોઇના પણ અપરાધ જોતા નથી. તેઓ તો તેમના તરફ મોં ફેરવતાંજ તમારા તરફ હાથ ફેલાવીને છાતી સરસા ચાંપે છે. કેમકે એ દીનાનાથ કંગાળનું સર્વસ્વ છે. એ તો પાપી અને તાપીના આશ્રયસ્થાન છે. એ તો દીનબંધુ છે. એ તો જેનું કોઇ નથી તેનું સર્વ કંઇ છે. એ તો પોતાના જનોને નિર્મળ બનાવી દઇ ખોળામાં બેસાડવા સદાય તલસી રહ્યા છે અને યાચે તેને શ્રદ્ધા પણ આપી રહ્યા છે; માટે આવો, પ્રિય ભાઇઓ! આવો. તે પરમાત્માના આ ગીતારૂપી હૃદયને સદાનો સાથી બનાવો. ગીતાનો નિત્યપાઠ કરી તેનો પ્રવાહ તમારા હૃદયમાં બને તેટલો વધુ ને વધુ વહેવરાવવાનો પ્રયત્ન કરો અને પછી જોઇ લ્યો કે શું થાય છે? અવશ્ય તમારૂં ખૂબ કલ્યાણ થશે. ઠીકજ કહ્યું છે કે:—

"कृष्णो जानाति वै सम्यक् किञ्चित् कुन्तिसुतः फलम्।
व्यासो वा व्यासपुत्रो वा याज्ञवल्क्योऽथ मैथिलः॥"

"એક શ્રીકૃષ્ણ ભગવાનજ ગીતાને સમ્યક્ પ્રકારે જાણે છે. અર્જુન, વ્યાસ, વ્યાસપુત્ર શુકદેવ, યાજ્ઞવલ્ક્ય તથા જનક રાજા, એઓ તો તેમાંનું થોડું થોડુંજ જાણે છે." જે ગીતાસંબંધી આવું આવું કહેવાયું છે તે ગીતાને સંસ્કારરહિત અજ્ઞાની મનુષ્ય શું સમજી શકશે? છતાં પણ બનતો પ્રયત્ન કરો. જેટલો પ્રયત્ન તમે કરશો તેથી વધારે ઝડપે ગીતાગ્રંથ અને તેના ગાયક શ્રીહરિ તમને અપૂર્વ પ્રકાશ આપી આંતરિક ઉંડાં રહસ્ય સમજાવશે અને યાદી પણ આપ્યા કરશે, કેમકે યાદ રાખો કે તે કરુણાસિંધુ છે. તેની કૃપાની કંઇ હદજ નથી અને તેથી ગમે તેવો મનુષ્ય ઉન્નત થવાની આશા રાખી શકે છે."

गीता अने देशभक्त मालवीयाजी

"મને સંપૂર્ણ ખાત્રી છે કે, માનવજાતિના ઇતિહાસમાં સર્વોત્તમ

જ્ઞાન અને અલૌકિક શક્તિસંપન્ન પુરુષ તો એકમાત્ર ભગવાન શ્રીકૃષ્ણજ થઈ ગયા છે; અને સમસ્ત પૃથ્વીમંડળની પ્રચલિત ભાષાઓમાં એ શ્રીકૃષ્ણ ભગવાનની કહેલી ભગવદ્‌ગીતા જેવા નાનકડા કદનો છતાં આટલા બધા વિપુલ જ્ઞાનથી ભરપૂર હોય એવો બીજો કોઇ પણ ગ્રંથ નથી."

"વેદો અને ઉપનિષદોનો સાર; આ લોક અને પરલોકમાં પણ મંગળમય માર્ગ દેખાડનાર; કર્મ જ્ઞાન અને ભક્તિના ત્રણે માર્ગો દ્વારા મનુષ્યને પરમ શ્રેયના સાધનનો ઉપદેશ આપનાર; સૌથી ઉચ્ચ જ્ઞાન, સૌથી નિર્મળ ભક્તિ, સૌથી ઉજ્જ્વળ કર્મ, યમ, નિયમ, ત્રિવિધ તપ, અહિંસા, સત્ય અને દયાના ઉપદેશની સાથે સાથે ધર્મને ખાતર ધર્મનું અવલંબન કરીને અધર્મના ત્યાગપૂર્વક યુદ્ધ કરવાનો ઉપદેશ કરનારો આ ગ્રંથ એવો અદ્‌ભુત છે કે જેમાં ૧૮ નાનકડા અધ્યાયો-માં એટલું બધું સત્ય, એટલું બધું જ્ઞાન અને એટલા બધા ઉચ્ચ પ્રકારના ગંભીર તથા સાત્ત્વિક ઉપદેશો ભર્યા છે, કે જે મનુષ્યમાત્રને નીચામાં નીચી દશામાંથી ઉપાડીને દેવતાઓના સ્થાનમાં બેસાડવાની શક્તિ ધરાવે છે. ગીતારૂપી ધર્મનો ભંડાર માત્ર હિંદુઓનોજ નહિ પરંતુ સમસ્ત જગતના માનવોનો ભંડાર છે."

"જગતના અનેક દેશોના વિદ્વાનોએ ગીતા વાંચીને લોકોની ઉત્પત્તિ, સ્થિતિ અને સંહાર કરનારા પરમ પુરુષનું શુદ્ધ સર્વોત્કૃષ્ટ જ્ઞાન અને તેનાં ચરણોમાં નિર્મળ નિષ્કામ પરાભક્તિ પ્રાપ્ત કરેલી છે."

"તે પુરુષ અને સ્ત્રી મહાભાગ્યશાળી છે, કે જેમને આ સંસારના અંધકારથી ભરેલા સાંકડા માર્ગોમાં પ્રકાશ દર્શાવનાર આ નાનકડો પરંતુ અખૂટ તેલથી ભરેલો ધર્મપ્રદીપ પ્રાપ્ત થયો છે."

"જેને આ ધર્મપ્રદીપ (ધર્મનો પરમ પ્રકાશિત દીપક) પ્રાપ્ત થયો છે તેમનો એ પણ ધર્મ છે કે, તેઓ મનુષ્યમાત્રને આ પરમ પવિત્ર ગ્રંથનો લાભ આપવાનો પ્રયત્ન કરે."

"મારી અભિલાષા અને જગદાધાર જગદીશ્વરને પ્રાર્થના છે કે, હું મારા જીવનમાંજ એવા સમાચાર સાંભળું કે મોટામાં મોટા માણસ-થી તે નાનામાં નાના સુધીના પ્રત્યેક હિંદુ સંતાનના ઘરમાં એક એક

ભગવદ્ગીતાની પોથી ભગવાનની મૂર્તિની પેઠે ભક્તિભાવપૂર્વક રાખવામાં આવે છે. અને હું એ પણ સાંભળું કે, અન્યાન્ય ધર્મોને માનનારા આ દેશના તથા પૃથ્વીના સમસ્ત દેશોના નિવાસીઓમાં ભગવદ્ગીતાના પ્રચારનો તેની મહત્તાને લાયકનો વિચારપૂર્ણ અને ભક્તિ, જ્ઞાન તથા ધનથી સારી રીતે સમર્થન કરાયલો પ્રબંધ થઈ ગયો છે. **श्रीकृष्णः प्रसन्नोऽस्तु ।"**

गीता अने लोकमान्य तिलक महाराज

લોકમાન્ય તિલક મહારાજ કહે છે કે:–**"સમસ્ત સંસારના સાહિત્યમાં ગીતા જેવો કોઈ પણ ગ્રંથ નથી."** એ ઉપરાંત બૌદ્ધોના ત્રિપીટક અને ધમ્મપદ તથા ખ્રિસ્તીઓના બાઈબલ સાથે પણ ગીતાની તુલના કરીને તેમણે એજ નિષ્કર્ષ કાઢયો છે કે "દુ:ખી આત્માને શાંતિ આપનાર, આધ્યાત્મિક પૂર્ણદશાની ઓળખાણ આપનાર અને ટુંકામાં ચરાચર જગતનાં ગૂઢ તત્ત્વોને સમજાવી દેનાર ગીતા જેવો બીજો કોઇ ગ્રંથ સમસ્ત વિશ્વની કોઈ પણ ભાષામાં નથી. વર્ણનો, આશ્રમનો, જ્ઞાતિનો, દેશનો, સ્ત્રીનો કે શૂદ્રાદિનો ભેદ ન રાખતાં સર્વ કોઇ માટે એકસરખી સદ્ગતિ સમજાવનાર અને ઇતર ધર્મ પ્રત્યે સહિષ્ણુતા દર્શાવનાર એવી જે જ્ઞાન, ભક્તિ અને કર્મયુક્ત ગીતા, એ તો સનાતન વૈદિક ધર્મરૂપી વિશાળ વૃક્ષનું એક અત્યંત મધુર અને અમૃતપદને પમાડનારૂં અમર ફળ છે."

"આ ગીતાધર્મમાં વૈદિક ધર્મનો જે સમગ્ર સાર સમાયલો છે, તે સારભૂત નિત્યધર્મને જાણીને કેવળ કર્તવ્યતરીકે સર્વભૂતહિતાર્થે પ્રબળ પ્રયત્નો કરીને વિજયો મેળવનારા કર્મવીરો તથા ધર્માત્માઓ જ્યારે આ ભારતભૂમિને અલંકૃત કરતા હતા; ત્યારે આ દેશ ઈશ્વરકૃપાને પાત્ર થઈ જ્ઞાનને અનુસરતા ચારિત્ર્ય ઉપરાંત ઐશ્વર્યને પણ શિખરે પહોંચેલો હતો અને જ્યારથી એ બંને લોકમાંથી તારનારો તથા પરમ શ્રેયસ્કર એવો પૂર્વતર ધર્મ છૂટતો ચાલ્યો ત્યારથી ભારતવાસીઓની દુર્દશા શરૂ થઇ છે."

"હિંદુધર્મ અને નીતિશાસ્ત્રનાં મૂળ તત્ત્વ જેણે જાણવાં હોય તેણે આ અપૂર્વ ગ્રંથનું અવશ્ય અને પ્રથમ અધ્યયન કરવું જોઇએ. કારણ

કે યોગ, સાંખ્ય, ન્યાય, મીમાંસા, ઉપનિષદો, વેદાંત વગેરેના રૂપમાં ક્ષરાક્ષર સૃષ્ટિનો તથા ક્ષેત્રક્ષેત્રજ્ઞના જ્ઞાનનો વિચાર કરનારાં પ્રાચીન શાસ્ત્રો યથાશક્ય પૂર્ણાવસ્થાએ પહોંચ્યા પછી વૈદિક ધર્મને જે જ્ઞાનમૂલક, ભક્તિપ્રધાન તથા કર્મયોગપરાયણ એવું છેવટનું સ્વરૂપ અપાયું; અને જે સ્વરૂપ હાલના પ્રચલિત વૈદિક ધર્મના મૂળરૂપ છે; તેજ સ્વરૂપ આ ભગવદ્‌ગીતામાં પ્રતિપાદન કરેલું છે; અને તેથીજ કહી શકાય કે, હિંદુ-ધર્મનાં તત્ત્વો સંક્ષેપમાં અને નિઃસંદેહ રીતે સમજાવી શકે એવો ગીતાના જેવો બીજો કોઇ પણ ગ્રંથ સંસ્કૃત વાઙ્મયમાં નથી."

गीता अने ग्लैंडनो एक यहुदी एफ. एच. मोलेम

"× × × હું પૂરેપુરી રીતે એક ઇસાઇતરીકે ઉછરેલો છું અને મારી શક્તિ મુજબ બાઇબલનો મેં યથાર્થ અભ્યાસ કર્યો છે; છતાં મને કહેતાં હર્ષ થાય છે કે, એમાં જે લખવામાં આવ્યું છે તે માત્ર ભગ-વદ્‌ગીતાના સારરૂપે છે, એમજ મને લાગે છે. સાથે એ પણ મારે કહેવું પડે છે કે, × × × જે જ્ઞાન ગીતામાંથી મળે છે તે ઇસાઈ કે યહુદી ધર્મનાં બાઇબલોમાં મળતું નથી."

"મને એજ આશ્ચર્ય થાય છે કે, ભારતીય નવયુવાનો શામાટે અહીં સુધી વિજ્ઞાન શીખવા આવે છે? નિઃસંદેહ એનું કારણ તેમનો પાશ્ચાત્ય દેશો પ્રત્યેનો મોહજ છે. તેમનાં ભોળાં હૃદયોએ હજુ નિર્દય અને અવિનયી પશ્ચિમવાસીઓનાં હૃદય ઓળખ્યાં નથી. વિદેશી શિક્ષણથી મળતી ભપકાદાર પદવીઓની લાલચે તેઓ એ સ્વાર્થીઓની ઇંદ્રજાળ-માં ફસાય છે; બાકી જે દેશ યા સમાજને ગુલામીમાંથી છૂટવું હોય તેને માટે તો એ માર્ગ અધોગતિનોજ છે."

"હું ઇસાઇ હોવા છતાં પણ ગીતા પ્રત્યે આટલું બધું માન શા માટે ધરાવું છું તે વિષે બે શબ્દ લખીશ. જે પ્રશ્નોનો નિકાલ હજુ પાશ્ચાત્ય વૈજ્ઞાનિકો નથી લાવી શક્યા, તેવા ગૂઢ પ્રશ્નોનો નિકાલ એ ગીતાગ્રંથમાં શુદ્ધ અને સરળ રીતે આપેલો છે."

"એમાંનાં કેટલાંય સૂત્રો અમૂલ્ય ઉપદેશોથી ભરપૂર જણાયાં તેથીજ

હું ગીતા પર મુગ્ધ થયો. મને માલમ પડયું કે, ગીતા તો સર્વોત્તમ જ્ઞાનથી ભરપૂર ખજાનો છે અને દરેકના જીવનને માટે માર્ગદર્શક ભોમીઆરૂપ છે. ટૂંકામાં કહું તો તે સૂર્ય કરતાં પણ શ્રેષ્ઠ છે. કેમકે સૂર્ય જીવનદાતા છે તેમ સંહારકર્તા પણ છે; ત્યારે ગીતા તો પરમાનંદ આપનારી અને અનંત જીવન બક્ષનારી મહાન દેવી છે. મારે માટે તો એ સાક્ષાત્ યોગેશ્વરી માતા છે. એ ગીતા દુનિયાની અઢળક સંપત્તિ વડે પણ ખરીદી શકાય નહિ એવો ભારતવર્ષનો અમૂલ્ય-અલૌકિક ખજાનો છે."

गीता अने महात्मा थॉरो तथा एमर्सन

મહાત્મા ગાંધીજીએ કહ્યું છે કે, તેમના હૃદયમાં સત્યાગ્રહના ભાવો ઉત્પન્ન થવામાં મુખ્ય કારણરૂપ અને આદર્શ તરીકે અમેરિકાના રહેવાસી મહાત્મા થૅારો છે. તેઓ એકાંતસેવનને માટે જંગલમાં રહેતા હતા, ત્યારે તેમના પટ્ટશિષ્ય એમર્સન એક દિવસ તેમની ઝુંપડી પાસે જઇને જુએ છે તો થૅારો એક પાટ ઉપર સૂઇ રહ્યા છે અને નીચે બે ત્રણ સાપ અને વિંછીઓ પડયા છે! થોડી વાર પછી એ સાપ વિંછી ચાલ્યાં ગયાં અને થૅારો જાગ્યા, ત્યારે એમર્સને અભિવંદનાદિ કર્યા પછી સંકોચપૂર્વક કહ્યું કે:-"મેં કેટલાંક ઝેરી જાનવર પાટની નીચે જોયાં હતાં. મને ડર લાગે છે કે, તેઓ કદાચ આપને હેરાન કરશે; તેથી આજ્ઞા હોય તો આપનું બિછાનું બીજી જગાએ કરી આપું."

આ સાંભળીને મહાત્મા થૅારોએ ખડખડાટ હસીને કહ્યું કે "એમર્સન! એમાં તે ભયની શી વાત છે? જ્યાંસુધી મારી રક્ષા કરનાર **શ્રીગીતામાતા હયાત છે ત્યાંસુધી મને કોઇ પણ ભય નથી."** મહાત્મા થૅારો એક જગાએ ગીતાની બાબતમાં વધુ કહે છે કે:-

"પ્રાચીન યુગની સર્વ સ્મરણીય વસ્તુઓમાં ભગવદ્ગીતાથી શ્રેષ્ઠ કોઇ પણ વસ્તુ નથી. × × ભગવદ્ગીતામાં એટલું ઉત્તમ અને સર્વ-વ્યાપી જ્ઞાન છે કે તેના લખનાર દેવતાને અગણિત વર્ષ થઇ જવા છતાં તેના જેવો બીજો એકે ગ્રંથ હજી સુધી લખાયો નથી. × × ગીતાની સાથે સરખાવતાં જગતનું હાલનું બીજું બધું જ્ઞાન મને તુચ્છ જણાય છે અને વિચાર કરતાં આ ગ્રંથનું મહત્ત્વ મને એટલું બધું જણાય છે

કે કોઇ કોઇ વાર તો એવોજ વિચાર થઈ આવે છે કે આ તત્ત્વજ્ઞાન કોઇ જુદાજ યુગમાં લખાયલું હોવું જોઇએ. × × × × હું રોજ પ્રાતઃકાળે મારા હૃદય અને બુદ્ધિને ગીતારૂપી પવિત્ર જળમાં સ્નાન કરાવું છું."

મહાત્મા થૅારોના પટ્ટશિષ્ય એમર્સન:—અમેરિકાનો આ સર્વશ્રેષ્ઠ સાહિત્યકાર ગીતાનું પુસ્તક હમેશાં પોતાની નજર સામે રાખતો. કેમકે ગીતાને તે સમગ્ર વિશ્વના સાહિત્યમાં સર્વોત્તમ ગ્રંથ, ચિંતનની સર્વશ્રેષ્ઠ સામગ્રી તથા માનવજાતિના અનુભવની સૌથી મહાન સંપત્તિ માનતો હતો. જ્યારે તે એમાંનો **'सर्वभूतेषु चात्मानं सर्वभूतानि चात्मनि ।'** એ શ્લોક વાંચતો, ત્યારે તેનું આખું શરીર પુલકિત થઈ રહેતું; હૃદય નાચી ઉઠતું અને કલાકોના કલાકો સુધી તે આનંદાશ્રુ વહાવતો! પોતાના ગીતા પુસ્તકને તે ઇષ્ટદેવની મૂર્તિ સમાન ગણતો.

સાધુ ટી. એલ. વસવાણી:—"ગીતામાં ભગવાન શ્રીકૃષ્ણના વિચાર ભરેલા છે. એ ગ્રંથ એટલો અમૂલ્ય અને આધ્યાત્મિક ભાવોથી ભરેલો છે કે હું વખતોવખત પરમાત્માને એજ પ્રાર્થના કર્યા કરૂં છું કે, તે મારા ઉપર એવી દયા કરે અને શક્તિ આપે કે જેથી હું મૃત્યુપર્યંત આ સંદેશને એક સ્થાનથી બીજા સ્થાનમાં પહોંચાડી શકું."

ટી. વી. શેષગિરિ અય્યર:—"હું ગીતાનો નિત્યપાઠ એટલા માટે કરૂં છું કે તેમાં સંસારનાં સર્વ ધર્મોનાં સર્વોત્તમ તત્ત્વ છે; તે ગૃહસ્થનાં કર્તવ્યોનું એક **પૂર્ણ ધર્મશાસ્ત્ર છે;** તે સૌથી મહાન અવતારની વાણી છે અને અમારા **ધાર્મિક તથા સામાજિક જીવનનો સર્વોત્તમ સાર છે."**

મહર્ષિ દ્વિજેન્દ્રનાથ ઠાકુર:—"પાશ્ચાત્ય દાર્શનિક ગ્રંથો ભલેને ખૂબ ચમકે; પરંતુ અમારા આ નાનકડા દીપકનો પ્રકાશ તેથીયે વિશેષ ઝળકીને તેમને ઝાંખા પાડી દેશે."

જસ્ટિસ કે. ટી. તેલંગ:—"શ્રીકૃષ્ણના ઉપદેશોમાં શાસ્ત્રકથિત લગભગ બધા ધાર્મિક વિષયોનું તત્ત્વ આવી ગયું છે. તેની ભાષા એટલી ગંભીર અને ઉત્કૃષ્ટ છે કે જેથી તેનું **ભગવદ્ગીતા** અથવા **ઈશ્વરીય સંગીતના** નામથી પ્રસિદ્ધ થવું યોગ્યજ છે."

ડૉ. મેકનિકલ:—ભારતીય ધર્મમાં ગીતા બુદ્ધિની પ્રખરતા, આચાર-ની ઉત્તમતા અને ધાર્મિક ઉત્સાહનું એક **અપૂર્વ મિશ્રણ રજુ કરે છે."**

ટી. સી. કેશવાલુ પિલ્લે:—"ભગવાન શ્રીકૃષ્ણની પ્રસાદીરૂપ શ્રીભગવદ્દગીતા પ્રત્યેક ઘરમાં હોવી અત્યંત આવશ્યક છે. સર્વ સ્ત્રી-પુરુષોએ તેનું અધ્યયન કરીને તેમાં પ્રતિપાદન કરેલા સિદ્ધાંતોને અનુકૂળ કર્મ કરવાનો પ્રયાસ કરવો જોઇએ. **આપણે આપણાં બાળકોને શરૂઆતથીજ ગીતાનો પાઠ કરવાની ટેવ પાડવી જોઇએ. આપણી નૈતિક અને આધ્યાત્મિક ઉન્નતિ માટે ગીતા સિવાય બીજા કોઈ શિક્ષક કે માર્ગદર્શકની આવશ્યકતા નથી."**

પ્રૉ. રંગાચાર્ય કહે છે કે:—"હિંદુઓને સાંપ્રદાયિકતાથી રહિત એવું ધાર્મિક અને નૈતિક શિક્ષણ આપવા માટે શ્રીમદ્દભગવદ્દગીતાથી વધારે સારો બીજો કોઇ ગ્રંથ નથી. શ્રીમદ્દભગવદ્દગીતાના સંબંધમાં આ ઉક્તિ સર્વથા સત્ય છે કે, તે **સમસ્ત માનવી સાહિત્યમાં એક ઉત્કૃષ્ટ કોટિનું દાર્શનિક કાવ્ય છે.** હિંદુ ધર્મમાં વિશ્વાસ રાખનારા સઘળાઓને માટે એ પ્રસિદ્ધ પ્રમાણિક ધર્મગ્રંથ છે. તેમાં પ્રતિપાદન કરેલા સઘળા નૈતિક અને ધાર્મિક આદેશ પરમાત્માની આજ્ઞારૂપ છે."

શ્રી. ભક્તારામજી શર્મા કહે છે કે:—"હાલમાં જો કોઇ એક એવી વસ્તુ હોય કે જેનો સર્વ લોકો સ્વીકાર કરી શકે તો તે માત્ર ગીતાજ છે. વ્યાસમુનિએ ગીતાશાસ્ત્રની આ રૂપમાં રચના કરીને હિંદુ-ઓને એક તંતુથી બાંધી દીધા છે. જો આપણે ગીતા તરફ પૂરતું ધ્યાન આપીએ તો આજથીજ સંસારમાંથી સમસ્ત વેર-વિરોધ નાશ પામે."

"હાલમાં કેવળ હિંદુઓમાંજ નહિ પરંતુ હિંદુ-મુસલમાનોમાં પણ પરસ્પર કલહ અને વિરોધ વધી રહ્યા છે. ભગવાન શ્રીકૃષ્ણે તો તેનો પ્રતીકાર બતાવ્યો છે કે:—

ये यथा मां प्रपद्यन्ते तांस्तथैव भजाम्यहम् ।
मम वर्त्मानुवर्तन्त मनुष्याः पार्थ सर्वशः ॥(गी०४—११)

"આ શ્લોક સુવર્ણમય અક્ષરોમાં લખવા યોગ્ય છે. ભગવાને તો

એટલે સુધી કહી દીધું છે કે 'જેટલા માર્ગો દેખાય છે તે બધા મારા-જ છે. જેઓ જે રસ્તેથી મને મળવા આવે છે તેમને હું તે રસ્તે આવી મળું છું.' હું માનું છું કે, આથી વધારે સહિષ્ણુતા બીજા કોઇ પણ ધર્મમાં મળી શકતી નથી. વસ્તુતઃ ગીતાદ્વારા પ્રતિપાદિત સંગઠનનો એજ આદર્શ છે. ગીતામૃત પ્રાણીમાત્રને માટે સુખનું સાધન છે."

પંડિતવર શ્રીલક્ષ્મણજી શાસ્ત્રી કહે છે કેઃ—"ગીતા માનવજીવનનું સર્વસ્વ, અસાર સંસારનો સાર, શાસ્ત્રસાગરનું નવનીત, ઉપનિષદોનું સત્ત્વ અને સમસ્ત વેદોનો નિષ્કર્ષ છે. સૃષ્ટિના પ્રારંભથી આજસુધીમાં ગીતાના જેવું કોઇ પણ પુસ્તક રચાયું નથી. સનાતન ધર્મનાં ગૂઢ રહસ્યોને સરળ અને સરસ એવા થોડાક શબ્દોમાં પ્રકટ કરવાની અપૂર્વ શક્તિ શ્રીગીતાજીમાંજ છે. અને એમ કહેવામાં પણ અતિશયોક્તિ નથી કે ગીતાજીના જેવું પુસ્તક પૃથ્વી ઉપર **न भूतो न भविष्यति** અર્થાત્ થયું પણ નથી અને થશે પણ નહિ."

"**વિલ્હેલ્મ ફાન હુમ્બોલ્ટ** કહે છે કેઃ—"સંસારમાં જેટલા ગ્રંથો છે તેમાંથી ક્યાંય પણ ભગવદ્ગીતા જેવા સૂક્ષ્મ અને ઉન્નત વિચારો પ્રાપ્ત થતા નથી. જ્યારે મેં ગીતા વાંચી ત્યારથી હું વિધાતાનો સદા-નો ઋણી બની ગયો છું; કેમકે તેણેજ મને આ ગ્રંથનો પરિચય પ્રાપ્ત કરવા જીવતો રાખ્યો છે."

(ઉપરોક્ત કથનથી એ સમજાઇ ગયું હશે કે, ભગવદ્ગીતામાંથી જર્મનીના એ ઘણાજ મોટા માણસને કેટલું બધું પ્રોત્સાહન મળ્યું છે. ભગવદ્ગીતા સંબંધી તેના એ વિચારો દૂર દૂર સુધી પ્રતિધ્વનિત થઇ ચૂક્યા છે અને તેથીજ આજે ભગવદ્ગીતા દુનિયામાં સૌથી વધારે વંચાતા ગ્રંથતરીકે જર્મનીમાં સૌથી વિશેષ વંચાય છે.—મૂળલેખક)

મહેરબાબાજી કહે છે કે—"આધ્યાત્મિક દૃષ્ટિએ સમસ્ત માનવ-જાતિ ઉપર ભગવદ્ગીતાનો ઘણો વધારે પ્રભાવ પડયો છે. ભગવાન શ્રી-કૃષ્ણનો હિંદુજાતિમાં જન્મ થવાથી ગીતાને લોકો ઘણે ભાગે હિંદુઓ-નોજ ધર્મગ્રંથ માને છે; પરંતુ વાસ્તવમાં આ ગ્રંથ માત્ર હિંદુઓનો

નહિ પરંતુ સમસ્ત માનવજાતિનો છે. એમાં જે ઉપદેશ આપવામાં આવ્યો છે તે માત્ર ભારતવર્ષ માટે નહિ પરંતુ સમસ્ત જગતને માટે છે. માનવજાતિ તેના ઉપદેશ અનુસાર આચરણ કરે એટલીજ માત્ર વાર છે. પછી તો સમસ્ત માનવસમાજમાં બંધુત્વ(પ્રેમ)ની સ્થાપના અવશ્ય અને આપોઆપ થઇ જશે. જેઓ શ્રીકૃષ્ણ પૂર્ણપુરુષ હતા એ વાતમાં શંકા કરે છે તેઓ જાણી-સમજીને એવું નથી કરતા. શ્રીકૃષ્ણ અવશ્ય ઈશ્વરના અવતાર હતા અને સ્વયં સદ્‌ગુરુ (પૂર્ણપુરુષ) હોવાથી તેમણે આધ્યાત્મિક ભાવ અને ઉચ્ચ આધ્યાત્મિક ઉપદેશોની અમૃતવર્ષાથી જગતને તરબોળ કરી દીધું છે."

એફ. ટી. બ્રુકસ—" શ્રીમદ્ ભગવદ્‌ગીતા ભારતવર્ષના ભિન્નભિન્ન મતોને એકત્ર કરનારી દોરી તથા રાષ્ટ્રીય જીવનની અમૂલ્ય સંપત્તિ છે. ભારતવર્ષના રાષ્ટ્રીય ધર્મગ્રંથનું સ્થાન લેવામાં જે જે નિયમોની આવશ્યકતા છે તે બધા શ્રીમદ્‌ભગવદ્‌ગીતામાં મળી આવે છે; એટલુંજ નહિ પરંતુ તે ભાવી વિશ્વધર્મનો એક સર્વોત્કૃષ્ટ ધર્મગ્રંથ છે. ભારતવર્ષના ઉજ્જવળ ભૂતકાળનું એ મહાન દાન એવું અસરકારક છે કે માનવજાતિનું એથીયે વધારે ઉજ્જવળ ભવિષ્ય નિર્માણ કરનારૂં થશે."

શ્રીનિવાસરાવ કૌજલગી કહે છે કે-"ગીતા એ જ્ઞાનનો એવો રત્નાકર સાગર છે કે જેમાં ડૂબકી લગાવીને પ્રત્યેક મનુષ્ય સિદ્ધાંતરૂપી અનેક બહુમૂલ્ય મુક્તામણિઓ કાઢીને પોતપોતાની યોગ્યતાનુસાર તેમને પોતાના ગળાના હારરૂપ અને સ્વજીવનના અંગરૂપ બનાવી શકે છે."

સાહિત્યસમ્રાટ્ બંકિમબાબુ કહે છે કે:-"ગીતાને ધર્મનો સર્વોત્તમ ગ્રંથ માનવાનું એજ કારણ છે કે તેમાં જ્ઞાન, કર્મ અને ભક્તિ, ત્રણેને એવો યોગ્ય ન્યાય આપવામાં આવ્યો છે કે જેવું સામંજસ્ય બીજા કોઈ પણ ગ્રંથમાં નથી" × × "આવો અપૂર્વ ધર્મ, આવું અપૂર્વ ઐક્ય કેવળ ગીતામાંજ દેખાય છે. આવી અદ્‌ભુત ધર્મવ્યાખ્યા કોઈ પણ દેશમાં ને કોઇ પણ કાળે કોઇએ કરી હોય એમ જણાતું નથી." × × × "આવો ઉદાર અને ઉત્તમ ભક્તિવાદ જગતમાં બીજે ક્યાંય નથી."

ચીની અનુવાદક કિષનજી—ચીનનો આ અનુવાદક શ્રીકૃષ્ણના જ્ઞાન ઉપર એટલો આસક્ત હતો કે તે દરરોજ ત્રણચાર વાર પ્રેમરુદન કરતો. ચીનાઓએ તો એનું જ નામ "કિષનજી" (કૃષ્ણજી) પાડી દીધું હતું; અને અત્યારે ત્યાં એનું મૂળ નામ તો કોઈ પણ જાણતું નથી.

વૉરન હેસ્ટિંગ્સ કહે છે કે—"કોઇ પણ જાતિને ઉન્નતિના શિખરે ચઢાવવામાં ગીતાનો ઉપદેશ અદ્વિતીય છે.".

મહાન અકબરનો પ્રપૌત્ર "દારા શિકોહ" કહે છે કેઃ-

"આ ગીતાગ્રંથ આનંદ આપનાર, સાચો માર્ગ દર્શાવનાર, બ્રહ્મજ્ઞાનથી ભરપૂર, ઊંડા ભેદોને ખોલનાર, એકતાને દર્શાવનાર અને બધા જ્ઞાનીઓના શિરોમણિ એવા મહર્ષિ વ્યાસજીએ રચ્યો છે. મારી જીભમાં અને કલમમાં એનાં પૂરતાં વખાણ કરવાની શક્તિ નથી."

મ૦ ગાંધીજી કહે છે કેઃ—"એક વખત મારો અંતકાળ પાસે આવેલો જણાયો, તે વખતે ગીતા મને બહુજ આશ્વાસનરૂપ થઇ હતી."

સ્વામી વિવેકાનંદ કહે છે કે—"'શ્રીમદ્ભગવદ્ગીતા' એ ઉપનિષદ્રૂપી બગીચાઓમાંથી વીણી કાઢેલાં આધ્યાત્મિક સત્યોરૂપી પુષ્પોથી ગુંથેલી સુંદર છડી કિંવા કલગી છે."

શ્રીજ્ઞાનેશ્વર મહારાજ કહે છે કેઃ-"ભગવદ્ગીતામાં વેદોના ત્રણે કાંડ સ્પષ્ટ કરેલા છે, એટલુંજ નહિ પણ તે મૂર્તિમાન વેદરૂપ હોઇને ઔદાર્યમાં તો વેદથી પણ વધારે છે. × × જે કોઈ ગીતાગ્રંથ બીજાઓને આપે તેણે લોકોને માટે મોક્ષસુખનું સદાવ્રત ખોલેલું જાણવું. × × ગીતારૂપી માતા અને મનુષ્યોરૂપી બાળકો છૂટાં પડેલાં ભટકે છે; તેમનો મેળાપ કરાવી આપવો, એ તો સર્વ સજ્જનોનો મુખ્ય ધર્મ છે."

ભગવાન શંકરાચાર્ય કહે છે કેઃ—

"गेयं गीता नामसहस्रं ध्येयं श्रीपतिरूपमजस्रम् ।
नेयं सज्जनसंगे चित्तं देयं दीनजनाय च वित्तम् ॥

ભાવાર્થઃ-દુઃખમાત્રની આત્યંતિક નિવૃત્તિ અને સચ્ચિદાનંદમય

પરમધામની નિત્યપ્રાપ્તિ માટે **ગાન તો** એક માત્ર ગીતાનું અને વિષ્ણુ-સહસ્રનામનું ગાવા યોગ્ય છે; **ધ્યાન તો** વારંવાર શ્રીપતિના સ્વરૂપનું ધરવા યોગ્ય છે; **ચિત્ત** તો સાચા સાધુજનોના સંગમાં પરોવવું યોગ્ય છે અને **વિત્ત તો** દીન–દુ:ખીઓને આપવું યોગ્ય છે."

ગીતાના દ્રષ્ટા મહર્ષિ વ્યાસ વદે છે કે:–

"गीता सुगीता कर्तव्या किमन्यैः शास्त्रविस्तरैः ।
या स्वयं पद्मनाभस्य मुखपद्माद्विनिःसृता ॥

ભાવાર્થ:–સ્વયં વિષ્ણુ ભગવાનના મુખારવિંદમાંથી નીકળેલા ગીતા-શાસ્ત્રને ગાવા જેવું અને પાળવા જેવું પરમ કર્તવ્ય હોવા છતાં અન્ય શાસ્ત્રોની ગડમથલમાં પડવાની શી જરૂર છે ?"

ગીતાગાયક ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ કહે છે કે:—

"गीता मे हृदयं पार्थ गीता मे सारमुत्तमम् ।
गीता मे ज्ञानमत्युग्रं गीता मे ज्ञानमव्ययम् ॥
गीता मे चोत्तमं स्थानं गीता मे परमं पदम् ।
गीता मे परमं गुह्यं गीता मे परमो गुरुः ॥

અર્થાત્ ગીતા એ મારૂં હૃદય છે; ગીતા મારો ઉત્તમ સાર છે; ગીતા મારૂં અતિ ઉગ્ર જ્ઞાન છે; ગીતા મારૂં અવિનાશી જ્ઞાન છે; ગીતા મારૂં શ્રેષ્ઠ નિવાસસ્થાન છે; ગીતા મારૂં પરમ પદ છે; ગીતા મારૂં પરમ રહસ્ય છે અને ગીતા મારો પરમ ગુરુ છે."

વળી વિશેષમાં **શ્રીકૃષ્ણ** કહે છે કે:–"હે અર્જુન ! આપણા આ ધર્મમય સંવાદરૂપ ભગવદ્‌ગીતાનું જે કોઇ પઠન કરશે, તેણે જ્ઞાનયજ્ઞ વડે મારૂં–પરમાત્માનું પૂજન કરેલું સમજીશ."

અગ્નિને તણખે બળે, મોટાં જંગલ જેમ;
ગીતાજ્ઞાન પાળ્યે ટળે, પાપ તાપ દુ:ખ તેમ.

ગીતાજી એટલે ?

ગીતાજી એટલે—માનવજીવનરૂપી નૌકાને આ અસાર ભવસાગરના દુર્ઘટ ખડકો વચ્ચેથી પસાર કરાવી સદાને માટે સચ્ચિદાનંદમય સાચા સ્વદેશમાં પહોંચાડનારૂં **હોકાયંત્ર.**

ગીતાજી એટલે—જીવનરથનાં વ્યવહાર-પરમાર્થરૂપ પૈડાંને વિકટ સ્થળે પણ ગતિમતિ આપી આગળ વધારનારી **અખૂટ દિવ્ય શક્તિ.**

ગીતાજી એટલે—ઉપનિષદોરૂપી ગૌમાતાઓનું ભગવાન શ્રીકૃષ્ણ જેવા અદ્ભુત ભરવાડે દોહેલું અને વ્યાસ જેવા અસામાન્ય મહર્ષિએ મહાભારતમાં સંગ્રહી સર્વભોગ્ય બનાવેલું **સર્વ શાસ્ત્રોનું સારામૃત.**

ગીતાજી એટલે—વહેમ અને ઉપલકીઆ આચારવિચારરૂપી ગલીકુંચીઓમાં રખડયા કરનારાં મનુષ્યોને જ્ઞાનચારિત્રની સીધી સડકે ચઢાવનારો જુગજૂનો **અનુભવી ભોમીઓ.**

ગીતાજી એટલે—સાચા અને સુખપ્રદ ભાસતા ઝાંઝવાંના જળ જેવા જૂઠા લૌકિક પદાર્થો તરફ જીવને અનેક જન્મોથી તરસાવી-ભટકાવીને દોડાવી મારનારી, તથા 'વિદ્યા'નું સાવ ખોટું નામ ધારણ કરી લોકોને મોહજાળમાં ફસાવી રહેલી એવી પ્રપંચની પૂતળીરૂપ જે અવિદ્યા તેને ઉડાવી દઇ મોક્ષદ્વારની સરળ ચાવીઓ સીધા જિજ્ઞાસુના હાથમાં સોંપી દેવા સારૂ પ્રભુએ પોતેજ પ્રેરેલી **ભોળી ભટાક બ્રહ્મવિદ્યા.**

ગીતાજી એટલે—આ નાશવંત શરીરને માત્ર કપડા જેવું, અને જન્મમરણને જૂનું કપડું કાઢી નવું પહેરવા જેવું સમજાવીને તેમાં રહેનારા જીવાત્માને નિત્ય, શસ્ત્રથી ન છેદાય તેવો, આગ્નથી ન બળે તેવો, પાણીથી ન ભીંજાય તેવો, વાયુથી ન શોષાય તેવો તથા મૃત્યુથી મરે નહિ તેવો હોવાની ખાત્રી કરી આપનારૂં **અભય શાસ્ત્ર.**

ગીતાજી એટલે—પોતપોતાની પ્રકૃતિને-ગુણસ્વભાવને-અનુસરતાં શુભ કર્મો ફલાકાંક્ષા વિના માત્ર કર્તવ્યદષ્ટિથી બજાવવામાં રહેલો ખરો માનવધર્મ શીખવીને તેનું પાલન કરનાર સ્ત્રીઓ, શૂદ્રો તથા પાપીઓનો પણ મોક્ષપંથમાં અધિકાર જાહેર કરનારો અથવા પ્રત્યેક આતુર

મુમુક્ષુને અટલ સાચા સ્વરાજ્યનો નિરંકુશ હક્ક સદાને માટે આપનારો ઈશ્વરી હકદારો.

ગીતાજી એટલે—વેદોરૂપી વિશાળ પહાડોનાં ઉચ્ચતમ અધ્યાત્મ-શિખરો ઉપર પૂર્ણ સ્વતંત્રતાએ વિહરી દિવ્ય જ્ઞાન-ગર્જનો વડે જગતને મોહનિદ્રામાંથી જગાડવા મથી રહેલી અલૌકિક વીજળી.

ગીતાજી એટલે—સામાન્ય લોકોના ત્રણે તાપ-અને પંડિતોના છએ તાપ-દૂર કરી વ્યવહાર તથા પરમાર્થના લાંબા માર્ગને સુખ-શાન્તિદાયક અને ટુંકા બનાવનારી અમૃતવૃષ્ટિ.

ગીતાજી એટલે—પાખંડી પ્રપંચીઓની ભ્રમજાળમાંથી છોડાવી સત્યરૂપી મહાકાશમાં વિહરાવનારૂં પરમપદદાયક વિમાન.

ગીતાજી એટલે—બસ ગીતા ! ગીતા !! અને ગીતા!!!

मनहर छंद

मोह को मिटाती प्रकटाती आत्मबोध शुद्ध ।
भीरुता भगाती युद्धवीरता जगाती है ॥
क्षणमें छुडाती अकर्मण्यता से निष्क्रीय को ।
कौन तू है, विश्व क्या है, तथ्य समझाती है ॥
प्यारीयोगियोंकी औ वियोगियोंकीभोगियोंकी।
मरणोपरान्त मोक्षद्वार दिखलाती है ॥
जीवनमें विश्वविजयी का है पढाती पाठ ।
शान्ति सुखदात्री एक गीता कहलाती है ॥

(શ્રી. વિદ્યાભાસ્કર શુકલ)

ગ્રંથસેવનના ખાસ ફાયદા

(અનુભવીઓના ઉદ્દગાર–ભાવાર્થરૂપે)

यस्यास्ति सद्ग्रन्थविमर्शभाग्यं, किं तस्य शुष्कैश्चपलाविनोदैः॥

અર્થ—જેને સારા સારા ગ્રંથો વાંચવાવિચારવાનું સદ્દભાગ્ય મળેલું હોય તેને ચંચળ લક્ષ્મીના શુષ્ક વિનોદ શી ગણતરીમાં છે?

"તમે ગમે તેવી નવલકથાઓ અને બીજું જે આવ્યું તે વાંચવા માંડો છો; પણ એવું તો થોડું વાંચો તેમ સારૂં. ગીતાજી વાંચો, બીજા ઉત્તમ ગ્રંથો વાંચો. કેમકે તેની આખું જીવન જરૂર છે." **વિવેકાનંદ**

"પુસ્તકોમાં હું ગુંથાયેલો રહી શકવાથી બે માસ વધુ જેલ મળત તોપણ કાયર થાત નહિ અને જ્ઞાનમાં ઉપયોગી વધારો કરી શકવાથી ઉલટો હું વધારે સુખચેનમાં રહેત. હું માનું છું કે, જેને સારા ગ્રંથ વાંચવાનો શોખ છે, તે ગમે તે જગ્યાએ એકાંતવાસ સહેલાઈથી વેઠી શકે છે. × × એક પછી બીજું, એમ પુસ્તકો વાંચતાં છેવટે તમે અંતરવિચાર પણ કરી શકશો." **મ૦ ગાંધીજી**

"બંધુઓ! સારાં પુસ્તકો એટલે શું? સારાં પુસ્તકોની કિંમત હજી આપણે નથી સમજતા. નહિ તો આપણી હાલત આવી ન હોય. મને તો લાગે છે કે, જ્ઞાન એ આકાશ છે અને પુસ્તકો એ તેમાં શોભી રહેલા ચળકતા તારા છે; જ્ઞાન એ સમુદ્ર છે ને પુસ્તકો તે લાભ લઇ શકાય તેવાં વહાણો છે; જ્ઞાન એ સૂર્ય છે અને આપણા ઘરમાં આવી શકે એવો તેનો પ્રકાશ તે પુસ્તકો છે; જ્ઞાન એ સોનાની ખાણ છે અને પુસ્તકો એ તેમાંથી બનાવેલા આપણને બંધબેસતા થાય તેવા દાગીના છે; જ્ઞાન એ મોટી કિંમતી નોટો છે અને પુસ્તકો તે રોજના ઉપયોગમાં આવી શકે એવા ચલણી સિક્કાઓ છે; જ્ઞાન એ વાયુ છે અને પુસ્તકો તે વાયુને ખેંચી લાવી ઠંડક આપનારા પંખા છે; જ્ઞાન એ અગ્નિ છે અને પુસ્તકો તે અગ્નિથી પ્રકટાવેલા દીવા છે; જ્ઞાન એ પૃથ્વી છે અને પુસ્તકો તે રહેવાલાયક મકાનો છે; જ્ઞાન એ અનાજનો ભંડાર છે અને પુસ્તકો તે

રોટલા છે; જ્ઞાન તે મેઘ છે અને પુસ્તકો તે ઘરમાં રહી શકે તેવાં પાણી-ભરેલાં માટલાં છે; અને જ્ઞાન તે સર્વશક્તિમાન પરમાત્મા છે અને પુસ્તકો તે એનો રસ્તો દેખાડનારા પૂજનીય દેવો છે." **સ્વ૦ પઢિયાર**

"મને પુસ્તકો વાંચવાથી જેવો આનંદ મળે છે તેવો કશાથી નથી મળતો. × × માતૃભાષામાં જ્ઞાન આપનારા વિવિધ ગ્રંથો ફેલાયા વિના કોઇ પણ પ્રજા ઉન્નત થઈ શકતી નથી અને જાતીય ભાવના પણ મેળવી શકાતી નથી. × × બધી જાતની ઉન્નતિનું મૂળ જ્ઞાનની ઉન્નતિ છે. પશુ આદિના જેવી ઇંદ્રિયતૃપ્તિ સિવાયનું બીજું કોઇ પણ એવું સુખ તમે નહિ બતાવી શકો કે જેનું મૂળ જ્ઞાનની ઉન્નતિમાં રહેલું ન હોય. × × સાહિત્ય–ઉદ્યાનના ચતુર માળી થવાનું સુભાગ્ય જેને પ્રાપ્ત થયું હોય અથવા જેનું મન સદૈવ સાહિત્ય-સરોવરનાં કમળોની મધુર સુગંધથી મસ્ત બનવા લાગ્યું હોય, તેને તો સાહિત્ય સિવાયનાં સ્વર્ગસુખ પણ તુચ્છ લાગે છે." **બંકિમચંદ્ર**

"ગરીબોને દરિદ્રતામાંથી છોડવવાની, દુઃખીઓનાં દુઃખ ટાળવા-ની, તન મનનો થાક ઉતારવાની અને માંદાંઓનું દર્દ ભુલાવી દેવાની ગ્રંથોમાં જેવી શક્તિ છે, તેવી બીજા કશામાં નથી." **"માર્ડન"**

"ગ્રંથો પ્રત્યેનો સ્નેહ એ પ્રભુના રાજ્યમાં જવાનો પરવાનો છે."

"ખરાબ ચોપડીઓનું વાચન, એ તો ઝેર પીવા સમાન છે."

"મહેલોથી તથા ધનવૈભવના અખૂટ ભંડારથી જે સંતોષ નહિ મળે, તે સંતોષ તમને ઉત્તમ પુસ્તકોથી મળશે."

"લીલા વનમાં ભૂખે મરનારો પશુ અને આટઆટલાં વાંચવા-નાં સાધન છતાં જ્ઞાનહીન રહેનારો મનુષ્ય એ બેમાં શો તફાવત?"

"સહવાસથી જેમ માણસના ગુણ–સ્વભાવ સમજાય છે, તેમ જે પુસ્તકોનો શોખ હોય તે ઉપરથી તેના વિષે અનુમાન થાય છે."

"અવકાશની એકાદ ક્ષણનો ઉપયોગ કરી લેવા માટે ગ્લૅડસ્ટન જેવો પ્રતિભાશાળી પુરુષ પણ ગજવામાં સદાય એકાદ પુસ્તક લઇને ફરે; તો આપણા જેવાઓએ વૃથા જતી કિંમતી ક્ષણો બચાવવા માટે શું ન કરવું જોઇએ?"

"ખોરાક વિનાના શરીરની પેઠે જ્ઞાનવિનાનું મન નિર્માલ્ય છે. એ જ્ઞાનને મેળવવાનું સર્વોપરિ સાધન વાચન હોવાથી જે ઘરમાં સારાં પુસ્તકો નથી, તે ઘર ઘર નહિ પણ જીવતાં મુડદાંની ઘોર છે."

"વાંચવાની હોંશ છોડી દેવાને બદલે કોઈ મને આખા હિંદની દોલત આપે, તોપણ હું તે છોડી દઉં નહિ." એક વિદ્વાન

"પુસ્તકો તરુણાવસ્થામાં સુમાર્ગ દેખાડે છે, વૃદ્ધાવસ્થામાં મનરંજન કરે છે અને ઉદાસીને વખતે સમાધાન કરીને આપણું જીવન આપણને નકામું લાગવા દેતાં નથી."

"ઉત્તમ ગ્રંથો સેવનારાઓમાં ધર્મ, નીતિ, ચાતુર્ય, પ્રતિભા, શૌર્ય, ધૈર્ય તથા પરોપકારવૃત્તિ જાગે છે; અને એ દૈવી ગુણો જામતા ચાલે તેમ દુનિયાને પીડારૂપ અવગુણોની જડ ઉખડતી જાય છે."

"ગ્રંથોની ઓરડીમાં ગયા પછી તમે એને હાથ નહિ અડાડો તો પણ ગ્રંથો પોતેજ માનસવાણીથી તમને કહેશે કે:–'અમારામાં પુષ્કળ જ્ઞાન ભર્યું છે તે લ્યો અને વાપરો, એટલે તમારૂં કલ્યાણ થશે.' શું આ માનસવાણી ઓછી કિંમતી છે?"

"એકાદ ઉત્તમ ગવૈયો ઇચ્છે ત્યારે જેમ પોતાના વાજીંત્રમાંથી ચહાય તે સ્વર કાઢી આનંદ લે છે; તેમ એક વાંચનાર પણ જ્યારે ઇચ્છે છે ત્યારે એકાદ ઉત્તમ ગ્રંથમાંથી પોતાને મનગમતો અવાજ કાઢી આનંદમગ્ન થઈ શકે છે."

"એક પાશ્ચાત્ય પંડિતનો તો એટલે સુધી મત છે કે:–'માણસને લૂગડાંલત્તાંની જેટલી જરૂર નથી, તેટલી પુસ્તકોની છે.' તે પોતે પણ જરૂરનાં પુસ્તકો ખરીદી લેતાં સુધી લૂગડાં લેવાનું મુલતવી રાખતો. તેને સિસેરોનાં પુસ્તકો બહુ ગમતાં હતાં. તે વાંચતો ત્યારે ત્યારે 'હું વધારે સારો થયો છું' એમ તેને લાગતું."

સારા માઠા પ્રસંગે જ્ઞાનલહાણી

ગરીબોને ગરીબાઇમાંથી ખેંચી કાઢવાની, દુઃખીઓનાં દુઃખ ટાળવાની, બોજાવાળાનો બોજો ભુલાવવાની અને બિમારોનું દર્દ ભુલાવવાની સારા ગ્રંથોમાં જેવી શક્તિ છે તેવી બીજા કશામાં નથી; પણ દેશદશા એવી છે કે વાંચી જાણે તેવા ઘણાઓ ગ્રંથ પાછળ પૈસા ખરચી શકતા નથી. માટે તેઓમાં જ્ઞાન–ચારિત્રવર્ધક ચોપડી–ચોપાનિયાં વિના મૂલ્યે ફેલાવવાં એ પણ સમજુ સજ્જનોની ફરજ છે.

પોતે જ્ઞાનસિદ્ધ થઇને બીજાઓને જ્ઞાન આપવું એ તો કોકથી બને; પણ સિદ્ધાત્માઓના જ્ઞાન–ચારિત્રવર્ધક ઉત્તમ ઉપદેશો અને ચરિત્રોનાં પુસ્તકો તો સર્વ કોઇ બીજાઓને આપી શકે.

કોઇ કોઇ ઉદારાત્મા આ રીતે પણ ધનનો કંઇક સદુપયોગ કરે છે; પરંતુ વર્તમાન દેશદશા જોતાં આ પ્રકાર સૌ કોઇએ સારી પેઠે ચાલુ કરી ઉમદા રૂઢિરૂપ બનાવી દેવો જોઇએ.

સારામાઠા પ્રસંગે બીજો ખર્ચ થોડો ઘટાડીને ભોજન સાથે આ માનસિક ખોરાકની પત્રાવલિરૂપ ઉમદા પુસ્તકો મહેમાન, પડોશી, મિત્ર, જ્ઞાતિબંધુ, ગામલોકો, વિદ્યાર્થીઓ વગેરેને ભેટ કરાય તો તે ગમે તેવાં મિષ્ટાન્ન કરતાં વધારે ઉપકારક થાય એ ખુલ્લું છે.

ઇચ્છા હોય તો "અમુક પ્રસંગ અથવા વ્યક્તિના સ્મારકનિમિત્ત અમુક તરફથી ભેટ" કે એવું કાંઇ મુખપૃષ્ઠ પર છપાવીને, રબર-સ્ટાંપથી છાપીને કિંવા હાથે લખીને પણ આપી શકાય, કે જેથી તે પ્રસંગ અને વ્યક્તિના સ્મારકનો હેતુ પણ પાર પડે.

માટે આ સંસ્થાનાં અને બીજાં ઠીક લાગે તે તે ઉપકારક પુસ્તકો નાનામોટા પ્રસંગે વહેંચીને જ્ઞાનચારિત્ર જેવી અતિ ઉત્તમ વસ્તુના પ્રચારનું શ્રેય દરેક સમજુએ મેળવવું ઘટે છે.

ન વાંચી જાણે તેને વાંચી સંભળાવવું એ પણ ઉત્તમ લોકસેવા છે.

विविध ग्रंथमाळानुं हालनुं धोरण

૧—સં. ૧૯૮૦ થી વાર્ષિક મૂલ્ય સાદાં પૂઠાં સાથે ૪) અને પાકાં પૂઠાં સાથે ૫) ચાલે છે. પુસ્તકોનું કદ ઘણે ભાગે ૫×૯ નું, ગ્રંથ-સંખ્યા દર વર્ષે ૩ થી ૪ની, અને પૃષ્ઠસંખ્યા ૧૬૦૦ થી ૨૦૦૦ સુધી અપાય છે. ૨—ગમે તે માસમાં ગ્રાહક થવા છતાં કારતકથી નીકળેલાં પુસ્તક તરત અપાઈ બાકીનાં નીકળે તેમ મોકલાય છે. ૩—પુસ્તકોની સંખ્યા ચારથી વધે તો વધારાનું પુસ્તક પાકાં પૂંઠાંવાળાને પણ સાદા પૂંઠાનું મળશે અથવા બીજા પાકા પુસ્તક ભેગું બંધાવીને મોકલાશે. ૪—વર્ષનું છેલ્લું પુસ્તક વી. પી. થી મોકલી નવા વર્ષનું લવાજમ મંગાવી લેવાશે; અને સવેળા ગ્રાહક રહેવા ના લખશે તેને એ છેલ્લું પુસ્તક સાદા બુક પોસ્ટથી મોકલાશે. ૫—સવેળા ચેતવણી અપાયા છતાં ના નહિ લખતાં વી. પી. પાછું વાળશે તે છેલ્લા પુસ્તક ઉપરનો હક્ક ખોઇ ગ્રાહકમાંથી કમી થશે. ૬—જેમનું વી. પી. ગફલતથી પાછું વળ્યું હોય તેઓ લવાજમ મોકલીને પાછા ગ્રાહક થઇ શકશે; તથા પાછા વળેલા વી. પી. નું રદ ગયેલું પોસ્ટેજ મોકલીને તે પુસ્તક પણ મેળવી શકશે. ૭—પૂરતી ચોકસી કરીને પુસ્તકો ટપાલમાં નંખાય છે; છતાં ગ્રાહકને ન મળે તો આ સંસ્થા જવાબદાર નથી. પોસ્ટ ખાતામાં અરજી કરવા છતાં પુસ્તક ન મળે તો તે અરજી તથા ઉત્તર વગેરે અહીં મોકલવાથી બનતો વિચાર થશે. ૮—દરેક પુસ્તક રજીસ્ટર બુક પોસ્ટથી મેળવવા ઇચ્છનારે બાર આના વધુ મોકલવા. ૯—લવાજમ ભરનારને તેજ વખતે છાપેલી પાવતી અપાય છે; અને વી. પી. દ્વારા ભરનારે વી. પી. ઉપર શિરનામું, બીલ, પોસ્ટની છાપ વગેરે હોય છે તેને પાવતી સમજવી. ૧૦—અમદાવાદ અને મુંબઈ તળનાં ગ્રાહકોને પણ દર વર્ષે છેલ્લું પુસ્તક વી. પી. થી મોકલાશે; પણ તેમને તે અગાઉ લવાજમ રૂબરૂ ભરી જવાની સગવડ અપાશે. ૧૧—મુંબઇના કાર્યાલયમાં લવાજમ ભરનારે તે ભર્યા પછીનો સર્વ સંબંધ અમદાવાદના કાર્યાલય સાથે સમજવો. તા. ૧-૧૦-૩૧

૨૨ વર્ષથી ઉત્તમ પુસ્તકો જૂજ કિંમતે પૂરાં પાડતી

विविध ग्रंथमाळा

ચાલુ ૧૯૮૭માં ૫×૯નાં પૃષ્ઠ ૧૬૦૦થી ૨૦૦૦ અપાશે.
વાર્ષિક રૂ. ૪) પાકાં પૂંઠાં ૫) પોસ્ટેજ માફ

ચાલુ ૧૯૮૯માં–શુભસંગ્રહ–ભાગ ૭ મો, સુખી જીવનનાં સાધન, નીકળ્યાં છે. બીજાં નીકળશે. ગમે ત્યારે ગ્રાહક થવા છતાં કાર્તિકથી આસો સુધીનાં સર્વ પુસ્તકો મળશે. વર્ષ વીત્યા પછી પો૦ જુદું.

आ माळानां आगलां वर्षोना सॅट

દરેક સૅટના રૂ. ૫, સાદાં પૂંઠાં ૪, પો૦ જુદું

સંવત ૧૯૮૦ નાં ત્રણ પુસ્તક–સ્વામી રામતીર્થ ભાગ ૧૦–૧૧, નેપોલિયન બોનાપાર્ટ, ધર્મતત્ત્વ. કુલ પૃષ્ઠ ૧૬૦૮.

સંવત ૧૯૮૧ નાં ચાર પુસ્તક–સ્વામી રામતીર્થ ભાગ ૧૨–૧૩, યોગતત્ત્વ, સ્વર્ગનો પ્રકાશ, આદર્શ દૃષ્ટાંતમાળા ભાગ ૧ લો. કુલ પૃષ્ઠ ૧૭૦૮

સંવત ૧૯૮૨નાં ચાર પુસ્તક–દાનવીર કાર્નેગી, શુભસંગ્રહ ભા. ૨, રામાયણ–મહાભારત વિષે વિચારો, આદર્શ દૃષ્ટાંતમાળા ભા. ૨. પૃષ્ઠ ૨૦૫૬

સંવત ૧૯૮૩નાં ચાર પુસ્તક–મુસ્લીમ મહાત્માઓ, શુભસંગ્રહ–ભાગ ૩, છોટમની વાણી ગ્રંથ ૨, ભારતના વીર પુરુષો. પૃષ્ઠ ૧૯૮૮

સંવત ૧૯૮૪ નાં ચાર–છોટમની વાણી ગ્રંથ ૩, શુભસંગ્રહ ભા. ૪, ભાસ્કરાનંદ તથા વિજયકૃષ્ણ ગોસ્વામી, આર્યોના સંસ્કાર. પૃષ્ઠ ૨૦૬૮

સંવત ૧૯૮૫નાં ચાર પુસ્તક–શુભસંગ્રહ ભાગ ૫ મો, સુબોધ-રત્નાકર, વિવેકાનંદ ભાગ ૧૧ મો, મહાન સાધ્વીઓ. કુલ પૃષ્ઠ ૧૭૭૬

સંવત ૧૯૮૬નાં ચાર પુસ્તક–શુભસંગ્રહ ભાગ ૬, પરમહંસ રામકૃષ્ણ ચરિત્ર, વિવેકાનંદ ભાગ ૧૨–૧૩, ઉપદેશસારસંગ્રહ. કુલ પૃષ્ઠ ૨૦૧૬

સસ્તુ સાહિત્ય વર્ધક કાર્યાલય–અમદાવાદ અને મુંબઈ

આ સંસ્થાના તૈયાર ગ્રંથો

૧–પોસ્ટેજ ઉપરાંત રજીસ્ટર તથા વી. પી. ખર્ચ પણ રૂ.૧૦) સુધીનું છ આના જુદું લાગે છે. ૨–મંગાવેલામાંનાં જે પુસ્તકો ન આવે તે ખલાસ સમજવાં. ૩–પૂરૂં મૂલ્ય પ્રથમ મોકલીને કમમાં કમ ૮–૧૦ રૂા. નાં પુસ્તકો રેલરસ્તે મંગાવવાથી વધારાના પેકીંગ વગેરે બદલ ।॥ ચઢવા છતાં કુલ ખર્ચ બહુ ઓછો આવશે. ૪–અમદાવાદના કાર્યાલય માટે કિંમત ઘટાડેલી, તે ઘણાંખરાં પુસ્તકો માટે નીચે મુજબ જારી છે. અને કમમાં કમ રૂ. ૧૦૦)નાં એક સાથે લેવાથી ૬। ટકા કપાશે. ૫–મુંબઇના કાર્યાલયમાં વધારાના ખર્ચ બદલ જે જે પુસ્તકોની કિંમત છાપ્યા મુજબની અથવા બહારગામ મુજબની રખાઇ છે તે પણ આ સૂચિપત્રમાં છાપેલી જણાશે; અને ત્યાંથી કમમાં કમ રૂ. ૨૫)નાં લેવાથી દોઢ આના મુજબ કપાશે. ૬–આર્યભિષક્, આર્યધર્મનીતિ, ભાગ્યના સ્રષ્ટાઓ, પ્રભુમય જીવન, સુબોધક નીતિકથા, સુખસામર્થ્ય, સમૃદ્ધિ અને વિચારોના ચમત્કાર–આ ૬ પુસ્તકોની હાલ પુનરાવૃત્તિઓ નીકળી તેનું મૂલ્ય અમદાવાદમાં કારતકી પૂનેમ સુધી અર્ધું લેશે. તથા મુંબઈમાં આર્યભિષક્ ૧॥।, ભાગ્યના સ્રષ્ટાઓ ૦॥।⁄ અને સુખ સામર્થ્ય સમૃદ્ધિ ૦॥⁄થી મળશે. આ કિફાયતમાંથી કશું કમીશન કપાશે નહિ. છાપ્યું તા. ૧–૧૦–૩૧

ઉત્તમ ધાર્મિક ગ્રંથો	મુંબઇ	અમદાવાદ
દાસબોધ–નવી આવૃત્તિ થોડા વખતમાં નીકળશે.		
સંપૂર્ણ મહાભારત–શુદ્ધ ગુજરાતી ભાષાંતર ...	૩૬	... ૩૨
શ્રીવાલ્મીકિ રામાયણ–ઉત્તમ ભાષાંતર–૩૨ ચિત્રો.	૬	... ૫॥
તુલસીકૃત રામાયણ–ઉત્તમ ભાષાંતર–૩૨ ચિત્રો....	૪	... ૩॥
મહાભારતનું શાંતિપર્વ–ઉત્તમ ભા૦, નવી આવૃત્તિ.	૫	... ૪॥
ગિરધરકૃત શુદ્ધ રામાયણ	૨।	... ૨
શ્રીયોગવાસિષ્ઠ મહારામાયણ–બે ભાગમાં. ...	૧૦	... ૮
શ્રીજ્ઞાનેશ્વરી ભગવદ્‌ગીતા–નવી આવૃત્તિ.	૨।	... ૨

શ્રીભગવતી ભાગવત-ઉત્તમ ભાષાંતર	૪॥ ...	૪
શ્રીમદ્‌ભાગવત-ઉ૦ ભા૦,૧૯ ચિત્રો,નવી આવૃત્તિ.	૩॥ ...	૩
શ્રીરામકૃષ્ણકથામૃત-બંને ભાગ ભેગા...	૨॥ ...	૨
મહાભારત અને રામાયણવિષે કેટલાક વિચાર ...	૦॥=...	૦।=
શ્રીમહાભારત વિષે ખાસ જાણવા જેવા વિચાર ...	૧॥ ...	૧
ધર્મતત્ત્વ-બંકિમચરિત્ર સાથે	૦।॥...	૦॥
યોગતત્ત્વ	૧। ...	૧
સ્વામી રામતીર્થ-ચાર ગ્રંથમાં ભાગ ૧ થી ૧૩ ...	૮ ...	૭
સ્વામી વિવેકાનંદ-ગ્રંથ પહેલો ભાગ ૧-૨-૩ ...	૨। ...	૧।॥
,, ,, ગ્રંથ ૨ જો ભાગ ૪-૫	૨। ...	૧।॥
,, ,, ભાગ ૬-૭ ૦।॥, ભાગ ૮મો ૧॥, ભાગ ૯મો ૨		
,, ,, ભા. ૧૦મો ૦।॥, ભા. ૧૧ મો ૧॥=, ભા. ૧૨-૧૩	૧॥	
પ્રભુમય જીવન-સુધારેલી ૫ મી આવૃત્તિ	૦। ...	૦।
શ્રીસુબોધ રત્નાકર-નવી આવૃત્તિ	૦।॥ ...	૦।॥
શ્રીવિષ્ણુસહસ્રનામ-ગુ.ભાષાંતર સાથે	૦)-॥	૦)-॥
ઉપદેશસારસંગ્રહ-ભાગ ૧,૨ ભેગા	૧ ...	૧
ભગવદ્ ગીતા-ગુ. સરલાર્થ સહિત પાકુ પૂંઠું ...	૦)≡॥	૦)≡
,, ,, સાદુ પૂંઠું. ...	૦)=॥	૦)=
,, ,, મોટા અક્ષર...	૦।=॥	૦।=
,, શ્રીધરી અનુસાર અર્થ સાથે	૦।-॥	૦।-
પંચરત્ન ગીતા-સરલાર્થ સાથે મોટા અક્ષર... ...	૦॥=...	૦॥
,, ,, મધ્યમ અક્ષર	૦॥-...	૦॥

ભગવદ્‌ગીતા-મૂલમાત્ર-મધ્યમ અક્ષર ૦।, મોટા અક્ષર ૦॥

પંચરત્નગીતા-મૂલમાત્ર-નાના, મધ્યમ, મોટા અક્ષરમાં ૦।, ૦।=, ૦॥

આર્યધર્મનીતિ અને ચાણુકયનીતિસાર-સાદુ પૂંઠું ૦।- પાકું ૦।≡

સંત-મહાત્માઓની વાણી

અખાની વાણી-મનહરપદ સાથે	૧॥ ...	૧।
પ્રીતમની વાણી-સર્વથી મોટો સંગ્રહ...	૧॥ ...	૧।

છોટમની વાણી-જુદા જુદા ત્રણ ગ્રંથોમાં ... ૩ા ...૨ાાા=
શ્રીભજનસાગર-નવી આવૃત્તિ-સાદું પૂંઠું ૦ા ... ... પાકું ૦ા=

પઢિયારકૃત સ્વર્ગનાં પુસ્તકો

સ્વર્ગનું વિમાન	૧ા=	૧ા	**સ્વર્ગની કુંચી**	૧ા=	૧ા
સ્વર્ગનો ખજાનો	૧ા=	૧ા	**સ્વર્ગનો પ્રકાશ**	૧ા=	૧ા

ઉત્સાહ અને ચેતનાપ્રેરક પુસ્તકો

સુખી જીવનનાં સાધન ... ... ૦ાાા= ...૦ાાા=
સુખ સામર્થ્ય સમૃદ્ધિ અને વિચારોના ચમત્કાર...૧ ... ૧
ભાગ્યના સ્રષ્ટાઓ ... ... ૧ાા ... ૧ાા
આગળ ધસો-નવી આવૃત્તિ... ... ... ૧ાાા ... ૧ાા
આર્યોના સંસ્કાર અથવા હિંદની વિદ્યાકળા ...૦ાા ... ૦ાા
શુભસંગ્રહ-ભાગ પહેલો ૦ા, બીજો ૨ાા, ત્રીજો ૧ાા, ચોથો ... ૧ાા
,, ,, પાંચમો ૧ાા, છઠ્ઠો ૧ાાા, ૭ મો...૧ાા
આદર્શ દૃષ્ટાંતમાળા-જુદા જુદા બે ગ્રંથોમાં ... ૨ા= ... ૨)=
બંકિમનિબંધમાળા-ધર્મતત્ત્વ સાથે... ... ... ૧ાાા ... ૧ાા

ઇતિહાસ અને વૈદક સંબંધી પુસ્તકો

રાજસ્થાનનો ઇતિહાસ-બે મોટા ગ્રંથોમાં... ... ૧૦ ...૮ાા
આર્યભિષક્ અથવા હિંદનો વૈદ્યરાજ ... ... ૩ાા ... ૩
આરોગ્યવિષે સામાન્ય જ્ઞાન-ગાંધીજીકૃત ... ... ૦।૮ ...૦ા

બોધદાયક ઉત્તમ જીવનચરિત્રો

શ્રીરામકૃષ્ણપરમહંસનું ચરિત્ર અને ઉપદેશો ૧ાા ... ૧ાા
સ્વામી ભાસ્કરાનંદ તથા વિજયકૃષ્ણ ગોસ્વામી ૧ાા ... ૧ાા
ભારતના વીર પુરુષો-બીજી આવૃત્તિ ... ... ૧ ...૦ાાા=
સ્વામી રામતીર્થની જીવનકથા ... ... ૨ ... ૧ાાા
સ્વામી વિવેકાનંદનું સંપૂર્ણ ચરિત્ર ... ... ૨ાા ... ૨
શ્રી શિવાજી છત્રપતિ ... ... ૨ા ... ૧ાાા
મહાન સમ્રાટ્ અકબર ... ... ૧ા ... ૧

વીર દુર્ગાદાસ અથવા મારા સરદારો ... ... ૦॥ ... ૦॥
શ્રીભક્તચરિત્ર અથવા ભક્તિરસામૃત ... ... ૧॥ ... ૧।
મુસ્લીમ મહાત્માઓ ... ... ૧। ... ૧।
ભારતનાં સ્ત્રીરત્નો—ત્રણ ગ્રંથોમાં ... ... ૬ ... ૫।
મહાન સાધ્વીઓ—ઉત્તમ ૧૫ ચરિત્રો ... ... ૧। ... ૧।
દાનવીર કાર્નેગી... ... ... ૧॥ ... ૧।
કાઉન્ટ ટૉલ્સ્ટૉય ૨...૧॥ | નેપોલિયન બોનાપાર્ટ ૩ ... ૨॥

સ્ત્રીઓ તથા પુરુષો માટે બોધપ્રદ વાર્તાઓ

ટુંકીવાર્તાઓ—ભાગ ૧ થી ૪ ભેગા—૬૬ બોધપ્રદ વાતો ૨ ... ૧॥
ટુંકીવાર્તાઓ—ભાગ ૫ મો ... ... ૦॥~ ... ૦॥=
ટુંકી વાર્તાઓ—ભાગ ૬ ઠ્ઠો ... ... ૧ ... ૦॥
ટુંકી વાર્તાઓ—ભાગ ૭ મો ... ... ૧॥ ... ૧
દયાળુ માતા અને સદ્ગુણી પુત્રી ... ... ૦। ... ૦)॥

બાળકો માટે ખાસ ઉપયોગી પુસ્તકો

સદ્ગુણી બાળકો—૬૯ ખરા બનાવોનો સંગ્રહ ... ૦। ... ૦)॥
બાળસદ્બોધ—વાર્તાઓરૂપે ધાર્મિક શિક્ષણ... ... ૦। ... ૦)॥
બાળકોની વાતો—રસિક વાતચીતરૂપે ૨૧ પાઠ ... ૦)॥ ... ૦)॥
સુબોધક નીતિકથા ... ... ૦।~ ... ૦।~

ચિત્રો અને ચિત્રાવલીઓ

શ્રીમહાભારત ચિત્રાવલી—૨૬ સુંદર ચિત્રો ... ૧) ... ૦॥
શ્રીરામાયણ ચિત્રાવલી—૨૬ ,, ,, ... ૧) ... ૦॥
શ્રીકૃષ્ણમુરારીનું ત્રિરંગી મોટું ચિત્ર ... ... ૦।~ ... ૦।
દ્રૌપદીવસ્ત્રાહરણ ,, ,, ,, ... ૦।~ ... ૦।
જ્ઞાનપટ અને સોપાનપટ ... ... ૦)~ ... ૦)~

સસ્તુ સાહિત્ય વર્ધક કાર્યાલય

અમદાવાદ—ત્રણ દરવાજા બહાર, નદી જવાને રસ્તે, ભદ્ર પાસે.
મુંબઇ—કાલબાદેવી રોડ, હાથી બિલ્ડિંગ, ત્રીજે માળે.

ખાસ સૂચના

વિચારશક્તિના ચમત્કાર, દરેકમાં રહેલું અનંત ચૈતન્ય, નિર્ધનો અને ધનવાનો, નાના ઘરમાં મોટાં હૃદય, સારા નરસાની પીછાન રૂડા રાજવી અને સાચા શ્રીમાન, દૃઢ નિશ્ચય અને પ્રમાણિકતા, એકાન્ત અને એકાગ્રતા, નાની બાબતોનાં મોટાં પરિણામ, પૈસે મોજશોખ અને અધોગતિ, પાઠકોનો પ્રેમ અને ગ્રંથોનું ગૌરવ, યુવાવસ્થા અને વૃદ્ધાવસ્થા, સારા વાંચનાર કેવા હોય? ખરાબ પુસ્તકોનાં નુકસાન, ૪૦ મથાળાંવાળા આમાંના વિચારો માર્ડનનાં આગળ ધસો, ભાગ્યના સ્રષ્ટાઓ, સુખી જીવનનાં સાધન, અને સુખસામર્થ્ય સમૃદ્ધિ, એમાંથી પ્રચાર અર્થે સારાંશરૂપે અને થોડા થોડા, આમાં આપેલા છે. આંખની દવા તરીકે ખાખરાનો અર્ક સર્વ સુલભ કરવાની યોજના થઇ છે. વિંછી અને દાદરની આબાદ દવાઓ લખી છે. સારા ગ્રંથો તરફ સજ્જનોનું ધ્યાન વધારે ખેંચાય એવા હેતુથી ગીતા, રામાયણ, મહાભારત, ગ્રંથમહત્ત્વ, ઇત્યાદિ વિષેના વિચારો, આપેલા છે.

"વિવિધ ગ્રંથમાળા"ના ગ્રાહકોએ તો ઉપલા વિચારો વાંચ્યા હશે અને વાંચશેજ; છતાં આ ચોપડી મોકલવાનો હેતુ એ છે કે તે આવા વિચારોથી અજાણ્યા હોય એવા કોઇ સજ્જનને તેઓ આપે.

"વિવિધ ગ્રંથમાળા"ના ગ્રાહક પોતે પણ આ ચોપડી વાંચી જશે તો સમય વૃથા ગયેલો નહિ લાગે; આગળ વાંચેલા વિચારો તાજા થશે; અને એમ કરતાં કરતાં તે અમલમાં મૂકવા પણ ઉત્સાહ આવશે.

ઉપલા કે બીજા કારણથી જેમને આ ચોપડી રાખી લેવા જેવી જણાય તેઓ સુખેથી રાખી લે; પણ પત્ર લખી બીજી પ્રત વિના મૂલ્યે મંગાવી કોઇ ખાસ અધિકારીને તો જરૂર આપે એવી વિનતિ છે.

જેમને આની વધુ પ્રતો વહેંચવી હોય તેઓને ૪ આનાની ૧ પ્રત (અને એથી વધુ જોઇશે તો પણ એવીજ કિંમતે) મળશે. રેલ રસ્તે જોઇએ તો પેકીંગ ૪૦ ના ૫ આના વધુ મોકલવા; અને રેલ રસ્તે સગવડ ન હોય તો પ્રતદીઠ પોસ્ટેજ ૦)ના વધુ મોકલવું.

ખાખરાનો અર્ક, વિંછીની દવા, દાદરની દવા, દાંતની સંભાળ, સ્ત્રીઓનાં ખૂન, ખરાબ વાંચનનાં નુકસાન, ૪૦ બાબતો વાંચીને જો કોઇ બીજાઓને પ્રેમથી સૂચવશે તે પણ એક રૂડો પરોપકાર છે.